

T.C.

İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Grafik Tasarımı Ana Sanat Dalı Programı

TÜRKİYE'DE İLAÇ SANAYİNDEKİ
GRAFİK TASARIMLARIN İNCELENMESİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa Zeki YÜCE

155110109

Danışman: Prof. Dr. Selahattin GANİZ

İstanbul,2017

T.C.

İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Grafik Tasarımı Ana Sanat Dalı Programı

**TÜRKİYE'DE İLAÇ SANAYİNDEKİ
GRAFİK TASARIMLARIN İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan: **Mustafa Zeki YÜCE**

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de İlaç Sanayindeki Grafik Tasarımların İncelenmesi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Mustafa Zeki Yüce

KABUL VE ONAY

Öğrencinin Adı Soyadı tarafından hazırlanan “Tezin/Raporun Adı” başlıklı bu çalışma, Savunma Sınavı tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tezin/Raporun Türü olarak kabul edilmiştir.

Başkan : [_____] (Danışman)

Üye : [_____]

Üye : [_____]

Üye : [_____]

Üye : [_____]

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve SOYADI]

Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge ve şekillerin kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir

ÖZET

TÜRKİYE’DE İLAÇ SANAYİNDEKİ GRAFİK TASARIMLARIN İNCELENMESİ

Mustafa Zeki Yüce

Yüksek Lisans Tezi, Grafik Tasarımı Ana Sanat Dalı

Danışman: Prof. Dr. Selahattin GANİZ

Ağustos, 2017 - 115 sayfa

Eczacılığın kökenine dair net bir bilgiye ulaşmak güç olmakla beraber, eczacılığın “uygarlığın beşiği” diye bilinen Mezopotamya, Mısır ve içinde yaşadığımız Anadolu topraklarında doğduğu genellikle kabul edilmiştir. O dönemlerden günümüze ulaşan bazı arkeolojik kalıntılara ve günümüz ilkel kabile toplulukları incelenerek bazı sonuçlara varılsa da doğruluklarını araştırmak neredeyse imkânsızdır.

Cumhuriyet döneminde 1928-1950 yılları arasında ilaç laboratuvarlarında yürütülen kullanıma hazır hale getirilmiş ilaç üretimi, 1952’den sonra da yerli ve yabancı ilaç fabrikalarının kurulması ile artmış ve Türkiye’de ilaç endüstrisinin fabrikasyon dönemi başlamıştır.

Grafik Tasarım açısından da, ilaç sanayinde reçeteli ve reçetesiz satılan ilaçların tanıtım ve pazarlanmasında, grafik tasarımın hayati derecede bir öneme sahip olduğu bilinmektedir.

Bu çalışmada Türk eczacılığının 1750’lerden günümüze kadar olan durumunu ve bununla beraber grafik tasarım ürünleri ile belge ve objelerinin bir arada sunulması ve süreç hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Osmanlı’dan günümüze Türk eczacılığı,

a)1750-1840, b)1840-1948, c)1948-2017 yılları içinde ulaşabildiğim bilgiler incelenerek, sözel ve görsel olarak 3 bölümde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İlaç, Ecza, Reçete, Grafik Tasarım, Uygarlık, Osmanlı, Endüstri

ABSTRACT

EXAMINING THE GRAPHIC DESIGN IN TURKISH PHARMACEUTICAL INDUSTRY

Mustafa Zeki Yüce

Master's Thesis, Department of Graphic Design

Adviser: Prof. Dr. Selahattin GANIZ

August, 2017 - 115 pages

Although it is difficult to obtain clear information regarding the roots of pharmaceuticals, it is widely accepted that pharmaceuticals was born in Mesopotamia, Egypt and Asia Minor which are collectively known as the “cradle of civilization”. Despite the implications of some archeological remains and findings from examinations of tribal communities, it is almost impossible to confirm their accuracy.

Production of ready-to-use medicine in pharmaceutical laboratories between the years of 1928-1950 during the early republican period increased after the establishing of domestic and foreign factories after 1952, marking the beginning of fabrication period of pharmaceutical industry in Turkey.

With regard to Graphic Design; it is well known that Graphic Design holds a vital importance for advertisement and marketing of prescription and non-prescription medicine.

The purpose of this thesis is to inform about the state of Turkish Pharmaceutical Industry since 1750s and present graphic design products, documents and objects while detailing the process.

Turkish Pharmaceutical Industry from the Ottoman period to the present day was verbally and visually examined in 3 sections with information obtained about the periods between a)1750-1840, b)1840-1948, c)1948-2017.

Keywords: Turkey, Medicine, Pharmacy, Prescription, Graphic Design, Civilization, Ottoman, Industry

ÖNSÖZ

İlaç, diğer tüketim ürünlerinden çok net hatlarla ayrılan ve kendine has özelliklere sahip, istediğimizde hemen edinemeyeceğimiz, bunun için doktor muayenesinden sonra gerekli olduğu takdirde reçeteyle edinip kullanabileceğimiz bir ihtiyaç maddesidir.

Grafik Tasarım, Reklam ve Ambalaj Tasarımlarında da belli kıstasları olan ilacın, standartları belirlenmiş, sınırları çizilmiştir.

Tez konumun oluşum aşamasından sonuçlanmasına kadarki süre zarfında en yoğun zamanlarında bile, engin bilgi ve tecrübesiyle bana yol gösteren, güven aşılayan, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Selahattin GANİZ'e, bu süre zarfında kendisine danıştığım, Marmara Üniversitesi lisans eğitimim döneminden Ambalaj Tasarımı dersini aldığım kıymetli hocam İlhan Bilge'ye ve 11 / Türk Grafik Tasarım Tarihi-1 isimli arşiv niteliğindeki kitabıyla anıtsal bir çalışma yapan Ali Tekin ÇAM Bey'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İSTANBUL, 2017

Mustafa Zeki YÜCE

KISALTMALAR LİSTESİ

M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
Opr.	: Operatör
Dr.	: Doktor

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1.1.** Mezopotamya'nın tarih öncesine ait haritası (Koroğlu 2010)
- Şekil 1.2.** Şifa tanrıçası Ninisina'ya adanmış bir heykelcik.
- Şekil 1.3.** M.Ö. 2400 yıllarına ait Nippur'dan çıkartılmış önü hasarlı, Sümer'lere ait en eski tıbbi tabletin kopyası. Boyutları 9.5cm X 15 cm olup orijinali Penn Üniversitesi Müzesi 'nde bulunmaktadır.
- Şekil.1.4.** Antik Mezopotamya'da bir ele sığacak kadar küçüklükte Akkad çivi yazısı ile yazılmış bir kil tablet reçete. Bilinmeyen bir hastalığın tedavisi için çeşitli bitki ve otlar yazılmış.
- Şekil.1.5.** Tıbbi aletler – Kom Ombo tapınağı
- Şekil:1.6.** Oldukça gelişmiş tıp bilgisine sahip olan Mısırlıların mumyalama tekniklerini gösteren temsili çalışma.
- Şekil.1.7.** Edwin Smith Papirüsü dünyanın en eski cerrahi dokümanı olup M.Ö. 16. yüzyıla aittir.
- Şekil.1.8.** Ayurveda'nın koruyucu Tanrısı Dhanvantari Vişnu olarak ve bir elinde tıbbi bitkiler tutarken (Temsili).
- Şekil.1.9.** Achilleus can dostu Patroklos'un yaralarını sarıyor. – M.Ö. 5. Yüzyıl Yunan vazo deseni
- Şekil.1.10.** Yunan Mitolojisi'nde tıbbın ve sağlığın tanrısı Asklepios.
- Şekil.1.11.** Tıp ve Eczacılığın Simgesi: Yılanlı Sütun
- Şekil.1.12.** Bergama Asklepion'u.
- Şekil.1.13.** II. Mahmud zamanında açılmış olan Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane (İstanbul Tıp Fakültesi) amblemi. Osmanlı'da tıp sembolü olarak asaya sarılmış yılanın kullanılması ilk olarak II. Mahmud zamanında olmuştur.
- Şekil.1.14.** Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in, Atabey Ferruh'un 1235 yılında Çankırı'da yaptırdığı dârüşşifâda bulunan yılan figüründen esinlenerek yaptığı İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Logosu
- Şekil.1.15.** Eczacılığın sembolü Hygeia Kâsesi
- Şekil.1.16.** Hippokrates
- Şekil.1.17.** Müslümanlar Hz. Muhammed'e "kalplerin hekimi" diyerek manevi hekim olarak kabul eder. Levha: "Yâtabîb el-kulûb" (Hat: N. Okyay)
- Şekil.1.18.** Kanûnfî't-Tıb (Kanûn)'ın Avrupa'da basılan nüshaları.
- Şekil.1.19.** Leonardo da Vinci'nin anatomi üzerine yaptığı çizimler.

- Şekil.1.20.** İki Kapılı Eczane Damgası - 1900 öncesi.
- Şekil.1.21.** Tiryak şişesi
- Şekil.1.22.** Melisa ruhu etiketi
- Şekil.1.23.** Edhem Pertev Müstahzaratı Fabrikası reklam –ilan çalışması. (1925 "Edhem Pertev Müstehzeratı (Ürünleri) Fabrikası" "Edhem Pertev Müstehzeratı (Ürünleri) Fabrikası" "Dersaadet Çemberlitaş karşısında. Telefon: İstanbul - 3538. Pertev Şurubu, krem, kozmetik, çocuk pudrası, diş tuzu, diş macunu, tuvalet pudrası, kolonya ve bilcümle tabii ürünler komprimeleri imal olunur.)
- Şekil.1.24.** Pilül ilaç şişesi. 1888 yılında Meclis-i Sıhhiye'nin ruhsatıyla, dizanteri, ishal ve kolerayı yok ettiği söylenen ilaç.
- Şekil.1.25.** Ömer Lütfü Anadolu Fakirler Eczahanesi Meşrubat-ı gıdaiyye ve küuliyye imalâthanesi (alkollü ve ispirotolu içkiler) Müstahzarat-ı tıbbiye ve sınaiyye imalathanesi. 1920'li yıllar...
- Şekil.1.26.** Eczacı Ömer Lütfü İzmir Anadolu Ecza Deposu, Fakirler Eczahanesi İmalathanesi. 1920'li yıllar...
- Şekil.1.27.** Mabeyin-i Hümayun Eczahanesi Şeyh Zafiri Hazretleri için hazırlanan majistral şurubun etiketi. Saray Eczahanelerinde zaman zaman saray dışından kişiler için de ilaçlar hazırlanmıştır. Şazeli Tarikatı şeyhlerinden Şeyh Zafir için hazırlanan majistral şurubun etiketi bu duruma örnektir. Etiketinin üzerinde elle "Reşadetlû Şeyhim Zafir Efendi Hazretleri için" yazmaktadır. 1854-1910 yılları arası
- Şekil.1.28.** Mabeyin-i Hümayun Eczahanesi Majitral ilâç etiketleri. 1854-1910 yılları arası
- Şekil.1.29.** Hasan Kuvvet Şurubu. 1920'li yıllar.
- Şekil.1.30.** Hasan Balık Yağı. 1920-1940 yılları arası
- Şekil.1.31.** Hasan Gazoz Özü.1920-1940 yılları arası
- Şekil.1.32.** Majistral ilaç şişesi. 1897-1929 yılları arası
- Şekil.1.33.** Safarhenalli ve adrenalimli çeşitleriyle, Fosfo Trikalsin. 1925 yılı.
- Şekil.1.34.** Galenik preparat şişesi.1940'lı yıllara ait olduğunu düşünülen ve içinde Panama Tentürü (sabun ağacı), Quillaja Saponaria kabuğundan elde edilen bir tentür) bulunan bu şişenin ait olduğu eczane ve eczacı hakkında hiçbir bilgi bulunamamıştır.
- Şekil.1.35.** Muhayyer Şevki Losyonu "Fulya" ve aynı şişenin kabartma yazılı arka yüzü. 1920'li yıllar.
- Şekil.1.36.** Necip Bey Pudrası 1930'lu yıllar. Kutunun kapağında yer alan geleneksel Türk motifli süslemeye karşın, alt yüzünde son derece modern bir grafik çizim yer almıştır.

Şekil.1.37. Spor Alemi Dergisi. 1928

İlan Açıklaması: Otomobil tenezzüheri veya tramvay ve şimendöfer seyahatleri esnasında fazla cereyan-ı havaya mâruz kalanlar üzerinde icra-yi te'sir ve soğuk algnlığı tevellüd eder. ASPİRİN komprimeleri yele karşı muhafaza eylediği gibi soğuk algnlığına yakalandığı halde hemen tedavi ve teskin eylediğinden bu gibi seyahatlerde daima bu komprimelerden bulundurmalıdır. Ancak kırmızı bandrollü hakikî ambalajlı komprimelerden almalıdır.

Şekil.1.38. Resimli Ay Dergisi. 1930

3 Kasım 1928 yılında “Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” yürürlüğe girdiğinde Latin harflerinin kullanılmasıyla yayın hayatında önemli değişiklikler olmuştur. 1 ay sonra kanun gereği levha, tabela, ilan, gazete, risale ve mecmualar yeni harflerle basılmaya başlandı. 1929’un başından itibaren dergi ve gazetelerdeki ASPİRİN ilanlarını da yeni Türk harfleriyle görmeye başlıyoruz.

Şekil.1.39. Bayer Meister Lucius Takvimi. 1931

Bayer’in tanıtım çalışmaları arasında takvimler önemli yer tutmuştur. Gerek fotoğraflar, gerek takvim altı diye isimlendirilen şık kartonların hazırlanmasında ünlü sanatçılar kullanılmıştır. Bayer takvim altlarının birçoğunda İhap Hulusi’nin imzası görülür.

Şekil.1.40. İnci diş macunları için yaptığı ilk sipariş tasarımı. (Ender Merter arşivi)

Şekil.1.41. Bayer “Panflavine” isimli ilacın afişi. (Ender Merter arşivi)

Mükemmel bir teknikle hazırlanan kitapçık şeklindeki tanıtım broşürü (küçük bir kapama dili vasıtası ile tek sayfa haline gelmektedir) 1930’ların Türkiye’sinde, istenilirse ne denli heyecan verici promosyon ürünlerinin ortaya çıkabildiğinin belgesi olması bakımından ilginç bir örnektir. Kitapçığıdaki Kinakol reklamı İhap Hulusi imzalıdır.

Şekil.1.42. Bayer “Spirosal” isimli ilacın afişi. (Ender Merter arşivi)

Şekil.1.43. Dr. İbrahim Ethem Kimya Evi için tasarlanmış kart örnekleri.

Şekil.1.44. Mükemmel bir teknikle hazırlanan kitapçık şeklindeki tanıtım broşürü (küçük bir kapama dili vasıtası ile tek sayfa haline gelmektedir) 1930’ların Türkiye’sinde, istenilirse ne denli heyecan verici promosyon ürünlerinin ortaya çıkabildiğinin belgesi olması bakımından ilginç bir örnektir. Kitapçığıdaki Kinakol reklamı İhap Hulusi imzalıdır.

Şekil.1.45. Mesut Manioğlu’nun afiş ve kitap kapağı olarak da kullanılan tasarımı (Murat Manioğlu arşivi)

Şekil.1.46. Mesut Manioğlu’nun tasarladığı ilaç broşürü için hazırladığı illüstrasyon. (Murat Manioğlu arşivi)

Şekil.1.47. Mesut Manioğlu’nun hazırladığı ilaç broşürü (Murat Manioğlu arşivi).

- Şekil.1.48.** Mesut Manioğlu'nun hazırladığı ilaç broşürü (Murat Manioğlu arşivi).
- Şekil.1.49.** Mesut Manioğlu'nun hazırladığı ilaç broşürü (Murat Manioğlu arşivi).
- Şekil.1.50.** Eczacıbaşı Gazete İlanı. 06.12.1957
- Şekil.1.51.** Gripin Dergi İlanı. 01.05.1952
- Şekil.1.52.** A-ferin Forte Film Kaplı Tablet.
- Şekil.1.53.** Glifor 850 mg Film Tablet
- Şekil.1.54.** Gentagut Göz ve Kulak Damlası.
- Şekil.1.55.** Afinitor 5 Mg 30 Tablet
- Şekil.1.56.** ExforgeHct 5/160/12.5 Mg 28 Film Tablet
- Şekil.1.57.** Xolair 150 Mg Enjeksiyonluk Çözelti
- Şekil.1.58.** Aripiprazol 5 mg Tablet.
- Şekil.1.59.** Acnelyse Krem 20 gr
- Şekil.1.60.** Nerox-B12 Film Tablet
- Şekil.1.61.** Topluluk kurum kimliği kronolojisi
- Şekil.1.62.** Eczacıbaşı Topluluğu Günümüzde Kullanılan Logosu
- Şekil.1.63.** Eczacıbaşı Topluluğu Günümüzde Kullanılan Üç Boyutlu Logosu
- Şekil.1.64.** Eczacıbaşı Topluluğu Günümüzde Kullanılan İki Boyutlu Logosu
- Şekil.1.65.** Eczacıbaşı Topluluğu Logosunun Amblem ve Logogram Olarak Beraber Kullanılması.
- Şekil.1.66.** Eczacıbaşı İlaç Kuruluşu'nun 20-23 Nisan 1984 tarihleri arasında Fugor tarafından düzenlenen "Karnaval 84" Açık hava Ürün Tanıtım Çalışması'na katılması ile ilgili fotoğraf. Eczacıbaşı Haberler Mayıs-Haziran 1984 Sf:2'de kullanılmıştır.
- Şekil.1.67.** Süleyman Ferit Eczacıbaşı'nın ürettiği ürünlerden Coton Sterilise'ye ilişkin etiket
- Şekil.1.68.** Eczacıbaşı İlaç pazarlama, yüksek oranda Omega 3 ve vitaminlerle güçlendirilmiş formülü ile çocukların gelişiminde önemli bir destek olacak Pedivit Omega'yı ürün portföyüne katmasına ilişkin Ekim 2010 tarihli Eczacıbaşı Yaşam dergisi Sa:51'de yayınlanan "Zeka desteği Omega 3" başlıklı haberde kullanılan görsel.
- Şekil.1.69.** Eczacıbaşı İlaç pazarlamanın yeni ürünü olan Aldara Krem'e ilişkin Ocak-Şubat-Mart 2007 Eczacıbaşı Yaşam Dergisinde yayınlanan "Deri kanseri

tedavisinde kullanılan krem ile tedavi: Aldara” başlıklı haberde kullanılan görsel sayfa 90.

Şekil.1.70. Eczacıbaşı İlaç pazarlamanın yeni ürünleri Sarvas ve Sarvastan’ın hipertansiyon sorununa çözüm olarak sunulmasına ilişkin “Hipertansiyonla Mücadelede koruyucu ve güçlü seçenekler” başlıklı Nisan-Mayıs-Haziran 2006 Eczacıbaşı Yaşam Dergisi’nde sayfa 65’de çıkan haberde kullanılan illüstrasyonlar.

Şekil.1.71. İlaç Takip Sistemi Mobil Uygulaması

Şekil.1.72. QR (Kare Kod) Uygulanmış İlaç Kutusu.

Şekil.1.73. İlaç Hatırlatıcı Uygulaması

Şekil.1.74. Hologram Uygulanmış İlaç Kutusu

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IV
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	V

1.BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Eczacılık Tarihine Genel Bakış	1
1.1.1. İlkel Toplumlarda Eczacılık.....	1
1.1.2. Eski Çağlarda Eczacılık	2
1.1.2.1. Mezopotamya Medeniyeti.....	2
1.1.2.1.1. Gılgamış Destanı ve Ölümsüzlük Otu	9
1.1.2.2. Eski Mısır Medeniyeti	12
1.1.2.3. Eski Hint Medeniyeti	18
1.1.2.4. Eski Yunan Medeniyeti	22
1.1.2.4.1. Eski Yunan Medeniyetinde Tıp ve Eczacılık.....	23
1.1.2.4.2. Bergama Asklepionu	28
1.1.2.4.3. Tıp ve Eczacılığın Sembolü Yılan	30
1.1.2.5. Roma Medeniyetinde Eczacılık	35
1.1.3. Ortaçağ	36
1.1.3.1. Orta Çağ Avrupa'sında Tıp ve Eczacılık	36
1.1.3.2. Bizans'ta Eczacılık	39
1.1.3.3. İslam Medeniyetinde Eczacılık	40
1.1.3.4. Türk Eczacılığı	44

1.1.4. Rönesans ve Sonrası Avrupa Tıbbı	48
1.1.4.1. 1400-1750 Yılları Arası	48
1.1.4.2. 1750-1840 Yılları Arası	51
1.1.4.3. 1840-1948 Yılları Arası	52
1.1.4.3.1. 1840-1948 Yılları Arası İlaç Ambalaj Örnekleri.....	55
1.1.4.3.2. Cumhuriyet Dönemi İlaç Sanayinde Grafik Tasarım Ürünü Veren 2 Örnek Tasarımcı	69
1.1.4.4. 1948-2017 Yılları Arası.....	84
1.1.4.4.1. Eczacıbaşı Topluluğu'nun Kurum Kimliği Açısından İncelenmesi.....	94
1.1.4.4.2. Eczacıbaşı İlaç Pazarlama'nın İlan-Tanıtım Örnekleri.....	99
1.1.4.4.3. Türkiye'de İlaç Sanayindeki Teknolojik Gelişmelerle İlgili Örnekler ...	104
SONUÇ.....	108
KAYNAKÇA.....	110
ÖZGEÇMİŞ.....	115

BÖLÜM-1

GİRİŞ

1.1. Eczacılık Tarihine Genel Bakış

1.1.1. İlkel Toplumlarda Eczacılık

Eczacılığın kökenine dair elimizde net bilgiler bulunmamaktadır. Yazının bulunmasından önceki dönemlerden kalan bazı arkeolojik kalıntılardan yola çıkarak bazı sonuçlara varılsa da doğruluklarını araştırmak olanağından çok uzağız. Bazı hastalıklar en az insanlık tarihi kadar eskidir. Bazı hayvan fosillerinden görülen belirtilere göre, hastalıklar insandan önce de dünyada mevcuttu. Bir bakıma hastalıklar hayatın başlangıcıyla aynı zamanda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla çok eski çağlarda da, insanların hastalıklar ile mücadele konusunda bazı yöntemlerinin olduğu bilinen bir gerçektir. (Tekiner, 2006:1, Bayat, 2016:34)

Doğüstü ya da gizemli güçlerin hastalıklara neden olduğuna inanılmaktaydı ve hastalar büyü ile tedavi edilmeye çalışılıyordu. Daha sonra hayvanların bazı bitkileri çok iyi tanıyıp, içgüdüsel nedenlere dayalı olarak faydalı ve zararlıyı ayırdıklarını, hastalandıklarında hangi bitkileri yediklerini gözlemlemişler ve taklit etmişlerdir. Daha sonra rastlantılarla ve deneme yanılma yöntemiyle bu bitkileri hem gündelik yaşamlarında hem de kendi hastalıklarında kullanmaya başlamışlardır. Örneğin “ağrılı yerlerine güneşte ısıtılmış taş koymuş, ağaç yapraklarını yaralarına bitki lifleriyle sarmış, kendine zahmet veren iltihapları yontulmuş çakmaktaşı ile açmış, kırıklarını ağaç dalları ve çamuru kullanarak sabitleştirmeye çalışmış ayrıca ilk eczacılık bilgi birikimi de bu dönemde oluşmaya başlamıştır. (Tekiner, 2006:1)”

“Buzul Çağları sırasında mağaralarda yaşayan insanlar, yabani meyve ve sebzeleri toplayıp hayvanları avlayarak beslendi. Mağaralarda kalan kadın, çocuk ve yaşlılar için erkekler avlanıp yiyecek toplardı. Bu nedenle, o dönemlerde yaşayanlara avcı toplayıcı topluluklar denilir. Avcı toplayıcı topluluklarda yaşlılar, hangi bitkilerin sağlıklı hangilerininin zehirli veya zararlı olduğunu gençlere öğretirdi. Toplanan bitkilerin hangilerinin; mide ağrısı, kusma, ateşlenme ve yaralanma gibi hallerde yararlı olduğu da yaşlılardan öğrenilirdi. Irak'ta Neanderthal insanların mezar olarak kullandığı Shanidar Mağarası'nda, 60 bin yıl önceye ait bazı bitki polenleri bulundu. Polenleri inceleyen uzmanlar bu bitkilerin günümüzde kullanılan bitkisel ilaçlarla aynı olduğunu belirledi. Bu keşif, bitkisel ilaçların en az 60 bin yıl önceden bu yana kullanıldığını gösterdi (uralakbulut.com.tr, t.y.).”

“Bin yıllar içinde tedavi metotları, kabile şefleri, rahipler, büyücüler gibi bu işe yatkın ve meraklı kimselerin elinde toplanmıştır. Bazı kabilelerde veraset yoluyla büyücü hekim olunurken, bazılarında bu göreve deforme vücutlular, saralılar gibi olağanüstü özelliği olanlar seçilmiştir. (Bayat, 2016:31).”

Medeniyetlerin beşiği olan Anadolu, Mezopotamya ve Mısır, birçok alanda olduğu gibi eczacılığında doğduğu yerdir. “Eski çağda ilaçların genellikle bitkisel kökenli droglardan hazırlanması nedeniyle, bu dönemde eczacılık “drogları tanıma ve bunlardan basit yöntemlerle ilaç hazırlama” düzeyinde bulunuyordu. (e-kutuphane.tMezopotamya Medeniyetieb.org,t.y.)”

Bu konuda günümüze ulaşabilen en ciddi kaynaklar Sümer, Babil, Asur, Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerine ait kayıtlardır. (Tekiner, 2006:1)”

1.1.2.Eski Çağlarda Eczacılık

1.1.2.1. Mezopotamya Medeniyeti

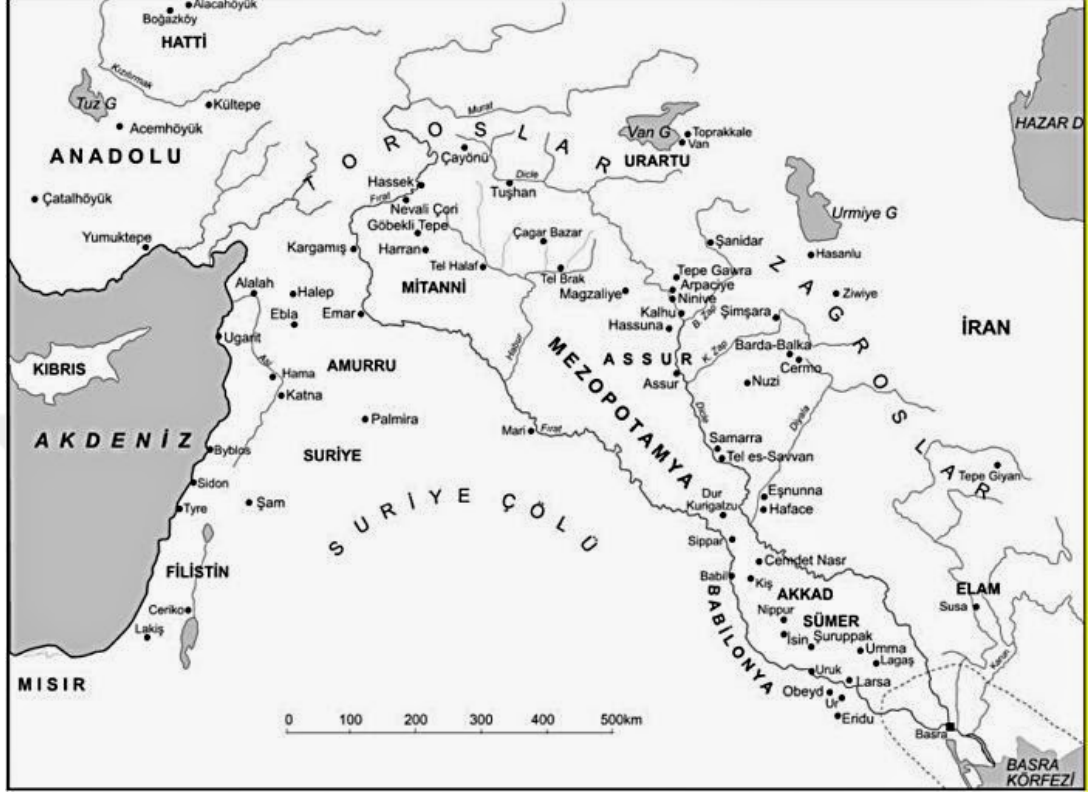
M.Ö. 5000’li yıllara uzanan Mezopotamya, Fırat ve Dicle nehirleri ile bunların kolları arasındaki bölgeyi kapsayan ve iki nehir arasındaki ülke anlamına gelen coğrafi bölge için kullanılan bir terimdir.

Mezopotamya’nın coğrafi yapısı özelliklerine göre, Yukarı/Kuzey, Orta ve Aşağı/Güney Mezopotamya olarak üçe ayrılır. Kuzey bölgesi Zagros Dağları, Güneydoğu Toroslar ve Amanoslar şeklinde yarım daire biçiminde olmasından dolayı “Bereketli Hilal” olarak nitelenir.

Mezopotamya bir coğrafi terim olmanın yanında, bu topraklarda gelişen Sümer, Akkad, Babil ve Assur gibi uygarlıklardan günümüze kadar ulaşan gelişmiş bir kültürel birikimi de ifade eder. İnsanoğlunun uygarlaşma serüveninin en temel adımları buralarda atılmıştır. Tarım, hayvancılık, yerleşik yaşam, çanak çömlek ve obsidiyen alet yapımı, heykeller, anıtsal tapınakların inşası gibi önemli gelişmeler Kuzey Mezopotamya’da Toroslar’ın eteklerinde gerçekleşmiştir. Bereketli Hilal’in kuzey uç kısmını oluşturan bu bölgenin önemi susuz tarım da yapılabilecek kadar yağmur almasıdır.

Kentleşmeden uluslararası ticarete, toplumda sosyal sınıfların oluşmasından devletin oluşumuna ve yazının geliştirilmesi gibi etkileri günümüze kadar ulaşan

ikinci önemli gelişim çağı ise Güney Mezopotamya'da M.Ö. dördüncü binyılda yaşanmıştır. Ortadoğu'da toplumları yönlendiren ve şekillenmesinde büyük etkileri olan birçok gelişme bu sürecin ürünüdür. (kitapso.com)

Kanak:

<http://www.tarihportali.org/resimyukle/images/2015/12/23/mezopotamyauygarliklariharitasi.jpg>

Şekil: 1.1. Mezopotamya'nın tarih öncesine ait haritası (Koroğlu 2010)

Sümerlerde din inancının temelinde çok tanrıcılık (politeizm) vardı. Tanrılar sisteminde özel yeri olan ve sayıları yüzleri aşan tanrılar vardı. Her ailenin koruyucu tanrısı ve her şehrin baştanrısı olduğuna inanılırdı. Gök tanrı An, Sümerler'de baştanrıyken sonra yerini tanrılarının da babası olarak bilinen hava tanrısı Enlil'e bıraktı. Enki bilgelik tanrısı, Ninmah ulu hanım ve ana-tanrıça; Nanna ay tanrısı, oğlu Utu güneş tanrısı, İnanna aşk tanrısıydı. (Bayat, 2016:45, kitapso.com,)

Sümer mitolojisi ve inanç sistemi, Mezopotamya'da kendilerinden sonraki diğer toplumları da etkilemiştir. Özellikle yaradılış ve tufan gibi Sümer mitosları günümüze kadar benzer biçimde ulaşmıştır. Sümerce, Sümerler ortadan kalktıktan sonra dahi bilim ve kültür dili olarak varlığını devam ettirilmiş, İran, Anadolu ve Akdeniz'e kadar yayılmıştır. (kitapso.com)

Ön Asya uygarlıkları olan Sümer, Asur, Babil ve Mısır uygarlıklarında tıp bilimi 3 başlıkta inceleyebilir.

- a) Rahiplerin hekim olduğu dini toplumlarda büyü ile tedavi,
- b) Savaşçı toplumlarda bıçakla tedavi
- c) Tarım toplumlarında şifalı bitkilerle tedavi

Hastalıklar dönemin inanışlarına göre, görünmez güçlerin, şeytani ve kötü ruhların insan bedenine girmesi sonucu olduğuna inanılırdı. Sebebi belli olan, hayvan sokması ya da ısırması gibi hastalıklarda bile günah işleme, tanrılara karşı olan görevlerin ihmal, kusurlu davranışlarda bulunmak sonucu tanrıların kişiyi cezalandırdığına inanılırdı.

Bunun yanında çok tanrılı din anlayışında tanrıların sağlık ve hastalık getirebileceklerine inanıldığı gibi bazı tanrıların tıp ve sağlıkla ilgili tanrılar olduklarını görüyoruz. Tıp tanrısı Nabu Assur, Büyük hekim unvanıyla bilinen Gula ve eşi Ninurta hekimlerin koruyucusudur. Ninisna isimli tanrıçanın koruyucu ve şifa verici olduğuna inanılır, köpek kafasıyla sembolize edilirdi. “Veriyorum ki versin” düşüncesiyle sağlığın korunması için tanrılara adaklarda bulunulurdu.

Mezopotamya tıbbıyla ilgili bilgiler, arkeolojik kazılar sonucu M.Ö. VII. yüzyılda hüküm süren, son büyük Asur kralı Asurbanipal’ın Nippur kazılarında bulunan dünyaca ünlü kütüphanesinden öğrenilebilmiştir. Bilim ve edebiyata önem veren Asurbanipal yazılı olan her şeyin saraya gönderilmesini istediği tabletler bulunmuştur. Bir tablette Asurbanipal, *“hiçbir hükümdarın sahip olmadığı tablet sanatının en seçkin parçalarını tabletlere yazdım, dizdim, gözden geçirdim ve sonra bunları seyredilmesi ve okunması için sarayın ortasında teşhir ettim.”* diye yazmıştır. Yaklaşık 1000’e yakın tıbbi konuları içeren tabletlerin hepsi henüz okunamadığından, o döneme ait tıbbi gelişim sıralamasını takip etmek oldukça zordur.

Kaynak:<https://i.pinimg.com/736x/bf/1e/ab/bf1eab315e19e41faeedf633558f0fd--ancient-mesopotamia-ancient-artifacts.jpg>

Şekil 1.2: Şifa tanrıçası Ninisinna'ya adanmış bir heykelcik.

Bu dönemde halkın sağlık problemlerine değişik yönlerden yardımcı olmaya çalışan şifa verici tanrıların temsilcisi üç rahip sınıfının olduğu görülmektedir. (Bayat, 2016:47-48)

a) Barular: Gelecekte haber vericiler olarak hastalığın sonucunu karaciğer falı, zeytinyağı falı gibi yöntemlerle bildirenler. Hastalığın sonucunu; yaşayacak, iyileşecek, kurtulacak veya ölecek, kurtulamayacak, biraz çekecek sonra iyileşecek gibi kısa sözlerle bildirenler.

b) Asular: Bitkisel, madensel ve hayvansal kaynaklı ilaçlarla hastalıkları tedaviye çalışanlar. Dini bir statüye sahip veya rahiplerle aynı seviyede, aynı sınıftan sayılırlardı.

c) Asipular: Üfürükçülük ve büyücülük yoluyla hastalığa sebep olan cinleri vücuttan kovarak kişiyi iyileştirmeye çalışanlar (Tekiner, 2006:3).”

Kaynak:<http://www.bibleandscience.com/store/catalog/images/medicalTablet.jpg>

Şekil 1.3.M.Ö. 2400 yıllarına ait Nippur'dan çıkartılmış önü hasarlı, Sümer'lere ait en eski tıbbi tabletin kopyası. Boyutları 9.5cm X 15 cm olup orijinali Penn Üniversitesi Müzesi'nde bulunmaktadır.

“Mezopotamya tıbbının Materia Medica'sı olarak kabul edilebilecek en eski farmakope ise Berlin Önasya Müzesindedir. M.Ö. 2000'lerde, Assurlular zamanında yaşamış Nab.leu adlı hekim tarafından Sumer dilinde yazılmış bu tabletin her iki yüzündeki 3 sütunda, ilaç yapımında kullanılan maddeler 13 grup halinde sınıflandırılmıştır. 1. kolonda bitkinin adı, 2. kolonda hangi hastalıkta kullanıldığı, 3. kolonda ise hazırlanışı ve kullanımı vardır. 150'den fazla tıbbi bitkinin hangi kısımlarının (kök, gövde, yaprak, çiçek..) etkili olduğu belirtilmiştir. Bu tek tablet bile Sümerlerde eczacılığın hayli gelişmiş olduğunu göstermektedir. (Bayat, 2016:50).”

Kaynak:

https://nedimc.files.wordpress.com/2015/04/tumblr_n6jmq1ozim1spsqkho3_r1_12801.jpg

Şekil.1.4. Antik Mezopotamya’da bir ele sığacak kadar küçüklükte Akkad çivi yazısı ile yazılmış bir kil tablet reçete. Bilinmeyen bir hastalığın tedavisi için çeşitli bitki ve otlar yazılmış.

Sümerler reçetelerinde mesleki kıskançlık ya da kimi bilgileri tıp dışı çevrelerden saklama ihtiyacından dolayı, ilacın miktarı, günde kaç defa kullanılacağı, bir araya getirilerek oluşturulmuş ilaçlardaki maddelerin miktarlarını belirtmemişlerdir.

“Dönemin koşullarına uygun olarak, teorik bilgilerden ziyade pratik bilgiler ihtiva eden tabletlerde, sonraki dönemlerde sık sık karşımıza çıkan tanrı, cin, büyü ve büyücüden bahsedilmemiştir. M.Ö. 2000’lerden itibaren büyü ile tıp iç içe girmeye başlamış, bu durum M.Ö. IV. yüzyıla kadar devam etmiştir (Bayat, 2016:51).”

Tarihin bilinen ilk yazılı kanunlarını meydana getiren eski Babil krallarından altıncısı olan ve 43 yıllık hükümdarlık yapan Hammurabi’nin kanunlarında kutsal bir mesleğin mensubu olmalarından dolayı hekimlerle ilgili maddeler bulunmamasına karşılık, tıbbın dışında hizmet verdikleri düşünülen cerrahların çalışmaları, yasalarla kontrol altına alınmıştır. Başarısız olanlar, temelinde kan davası, kısas, göze göz diş diş olan bir uygulamayla cezalandırılacakları belirtilmiştir.

Örneğin; “Madde 215-7: [215] Bir cerrah, asil sınıftan (awelam) ağır yaralı birini bronz neşteriyle ameliyat edip hayatını kurtarırsa veya hastanın alnını veya şakağını bronz neşteriyle açıp iyileştirirse 10 Şekel gümüş alacaktır. [216] Aynı işlemleri orta sınıftan (muşkenu) birine yaparsa 5 Şekel, [217] köleye (uardu) yaparsa sahibinden 2 Şekel gümüş alacaktır.

Madde 218-20: [218] Bir cerrah, asil sınıftan birini tedavi ederken ölümüne sebep olursa veya göz bölgesini neşteriyle açıp tedavi ederken gözünü kör ederse elleri bileklerinden kesilecektir. [219] Aynı ameliyatı köleye yaparken köle ölürse sahibine yeni bir köle verecek, [220] gözü kör olursa kölenin yarı değeri kadar gümüşü sahibine ödeyecektir.

Madde 221-3: [221] Bir cerrah, asil sınıftan birinin kırık kemiğini, hasta damarlarını, adalelerini iyileştirirse 5 Şekel gümüş alacaktır. [222] Aynı işlemleri orta sınıftan birine yaparsa 3 Şekel, [223] köleye yaparsa sahibinden 2 Şekel gümüş alacaktır. (Bayat, 2016:55).”

Mezopotamya’da cerrahiye dair önemli tabletler yoktur. Fakat Hammurabi kanunlarındaki cerrahlarla ilgili olan bu maddeler, Mezopotamya’da hangi çapta cesur operasyonların yapıldığını bize kanıtladığı gibi tıbbi sorumluluklar, hekim ücretleri, dini, siyasi ve sosyal düzenin hakkında da bize bilgi veren en eski belgeler olma özelliğini taşıyor.

1.1.2.1.1.Gılgamış Destanı ve Ölümsüzlük Otu

İnsanlık tarihinde ve mitolojide uzun yaşayabilme dışında ölümsüzlük arayışı çokça karşımıza çıkmaktadır. Bunlar içinde en bilineni Uruk şehrinin kralı Gılgamış'ın ölümsüzlük arayışıdır.

Tarihin bilinen en eski medeniyetlerinden biri olan Sümerlerin yaşamları, insanla tanrılar arasındaki ilişkileri, inançlarını, dönemin hayat felsefesini, doğaya ve öte dünyaya bakışlarını anlatır. Müthiş bir hayal gücüyle yaşam ve ölüm üstüne işlediği dilin şiirsel yanı henüz tabletlere aktarılmadan binlerce yıl önce, ozanların dilinde yaşamış ve birçok kültürü etkilemiştir. İlk yazılı destan olması, tek tanrılı 3 dinin kutsal kitaplarında yer alan “Tufan” anlatısının benzeri olması ve 4000 yıl önce taş tabletlere yazılı olması sebebiyle çok önemlidir. (cafrande.org,t.y.)

Üçte ikisi tanrı, üçte biri insan olarak tasvir edilen Kral Gılgamış, M.Ö. 27.yüzyılda Mezopotamya'nın Uruk kentinde hüküm sürmüştür. Aynı zamanda insanlık tarihinde öyküsü yazılmış ilk mitolojik kahramandır. Halk tarafından çok sevilen Gılgamış, karada ve denizde olan biten her şeyi bilen, başarılı bir yapı ustasıdır. Diğer taraftan da sert, güçlü, mağrurdur ve savaşçı bir karakterdedir. (toplumdusmani.net, leblebitozu.com,t.y.)

Gılgamış zamanla halkına zorbalık gösterir ve acımasızca davranır. Bunun üzerine halk tanrılardan yardım ister ve Gök tanrısı Anu, yaratıcı tanrıça Aruru'ya Gılgamış gibi cesur, güçlü ve vahşi birini yaratıp Gılgamış'ı öldürmesi için dünyaya göndermesini söyler. Yaratıcı tanrıça Aruru elini toprağa daldırıp en iyi balçığı alır ve onu yoğurmaya başlar. Enkidu adında güçlü, öksüz bir erkek yaratır ve onu ormana salar. Enkidu şehirde bir hayat olduğunun farkında olmadan ormandaki hayvanlarla yaşar. Enkidu ormanda subaşında su içerken bir avcı tarafından görülür ve babasına ormanda çok güçlü bir yaratığın olduğunu söyler. Babası oğlunun Enkidu'ya gücünün yetmeyeceğini bildiği için onu Gılgamış'a gönderir. Gılgamış'da onu aşk ve doğum tanrıçası İştar'ın tapınağına gönderip, Enkidu'yu ehlileştirecek bir rahibe bulmasını ister. Rahibe Şamşat avcıyla beraber ormana Enkidu'nun su içtiği yere giderler ve tuzak kurarlar. Enkidu ceylanlarla beraber üçüncü günün sabahı gelir. Rahibe Şamşat'ı gören Enkidu onun bir insan olduğunu önce anlayamaz. Yaklaşp koklamaya başlar. Ondan çok etkilenir, çekiciliğine kapılır ve onunla yedi gün yedi gece geçirir. Rahibe Enkidu'ya Uruk şehrinden, oranın zenginliğinden, insanların

zevklerinden, Gılgamış'ın tanrı ve insan arası niteliklerinden ve onun dünyanın en güçlü insanı olduğundan övgüyle bahseder. Gılgamış adından çok etkilenen Enkidu sinirlenir ve Gılgamış'a meydan okuyup ona en güçlü kendisinin olduğunu ispatlamaya çalışmak ister. Rahibe Şamşat Enkidu'yu üstündeki deri giysileri atıp, kokulu yağ sürmeye ve traş olmaya ikna edip, insana benzer hale getirdikten sonra Uruk şehrine doğru yola çıkarlar. Şehre vardıklarında halk Enkidu'yu boyunun kısalığı dışında Gılgamış'a benzetir. Gılgamış'ı gören Enkidu onun savaşacağı kişi olduğunu anlar ve hemen dövüşmeye başlarlar. Çok sert bir dövüşten sonra Gılgamış galip gelir. Fakat Enkidu'ya karşı fazla güç kullanmak istemeyen Gılgamış'ın içinde de ona karşı iyi bir his oluşur. Gök tanrısı Anu ve yaratıcı tanrıça Aruru'nun isteklerinin aksine Gılgamış'la Enkidu birbirlerine sarılıp ilk defa gerçek dostluğu tadıp güçlerini birleştirirler

Güçlerini kendilerine düşman olarak gördükleri, ürkütücü sesiyle bile insanları öldürebilen, bugünkü Amanoslar'ın altı fersah boyunca uzanan sedir ormanlarının bekçisi dev canavar Huvava'ya karşı denemek isterler. (kitapeki.com, blog.milliyet.com.tr,t.y.).

“Oysa güzel kentler ve binalar inşa etmek için taş ve kereste kesinlikle gerekliydi. İşte bundan dolayı Sümerler en eski dönemlerden beri bu kaynakları elde edebilmek için değişik yerlere seferlere çıkmış ve buralardaki halklarla mücadele içine girmiş olmalıdır. Gılgamış destanının Gılgamış ve can dostu Enkidu'nun sedir ormanlarına yaptıkları tehlikeli yolculuğun ve orayı koruyan dev Huvava ile mücadelesinin anlatımında da kesinlikle bu tarihsel gerçeğin izleri yatıyor olmalı. (blog.milliyet.com.tr, t.y.).”

Ancak Enkidu Huvava'nın ürkütücü sesinden dolayı dona kalır. Gılgamış ise Huvava'yı öldürür. Bundan etkilenen aşk ve doğum tanrıçası İştar, Gılgamış'a âşık olur ve onu baştan çıkarmak ister. Gılgamış tanrıça İştar'ı her önüne gelenle hatta hayvanlarla bile birlikte olduğu için reddeder ve aşağılar. Onuru kırılan tanrıça İştar Gılgamış'ı öldürmek için yeryüzüne bir boğa gönderir saldırılarda bulunur. Gılgamış Enkidu'nun yardımıyla saldırıları bertaraf ederler ve boğayı da öldürürler. Enkidu rüyasında boğayı öldürdüğü için tanrılar tarafından ölüme mahkûm edildiğini görür.

“Destanın bundan sonraki bölümüyle ilgili tabletler bulunamamıştır. Ama destanın devamının yer aldığı Gılgamış’ın Enkidu için yaktığı ağıtı, düzenlediği görkemli cenaze törenini, sonunda Enkidu’nun ölümler dünyasına göçtüğünü anlatan tabletler bulunabilmiştir. (insanveevren.wordpress.com, t.y.)”

Gücünü birleştirdiği dostunu yitiren Gılgamış çığına döner ve kendisinin de bir gün öleceği gerçeği ile paniğe kapılır. Bunun üzerine tufan’ı yaşamış ve ölümsüzlüğe ermiş bir bilge olan Utnapiştim’i görmeye gider.

Utnapiştim’i bulan Gılgamış, ondan tufan’ı dinler. Tanrılar bir tufan ile insanları yok etme kararı almışlardır. Ancak Utnapiştim, tanrı Ea’nın uyarısı üzerine ailesini, bazı zanaat erbaplarını, hayvan ve bitki türlerini içine alacak bir gemi inşa eder. Yeryüzünün sularla kaplandığı tufan yedi gün yedi gece sürer. Sonunda Utnapiştim’in gemisi Nisir Dağı’nın tepesinde karaya oturur.

Utnapiştim, Gılgamış’tan genç kalmanın ve *ölümsüzlüğün* sırrının, deniz diplerinde bulunan bir bitkide olduğunu saklamaz. (insanveevren.wordpress.com, t.y.).

“Yılanın rol aldığı en vurucu bölüm ise ölümsüzlük şansını yitirmiş olan Gılgamış’ın gençlik otunu yılanla kaptırmasıdır. Gılgamış, susuzluğunu gidermek ve yıkanmak üzere bir kuyuya dalınca, suyun derinliklerinde yatmakta olan yılan gençlik bitkisinin kokusunu almış ve suyun yüzüne çıkarak bitkiyi kapmış, hemen oracıkta dersini değiştirerek gençleşmişti. “*ben değil, toprağın yabani hayvanı şimdi bitkinin sefasını sürecektir.*” Gılgamış bunları söyledikten sonra elleri boş geri dönmüştü. Bu mitin önemli noktalardan birisi, yılanın deri değiştirerek gençleşmesini açıklayan bir mit olmasıdır. Çünkü hemen her mitos bir yaratılış anlatır; her yaratılanın bir mitosuna vardır da diyebiliriz. Ancak sembolik bir okumayla, toprağın yabani hayvanının sahip olduğu adaptasyonun, insan tarafından nasıl görüldüğünü anlatan bir öykü olduğunu da söylemek mümkündür (Gezgin, 2009:182-183).”

Artık Gılgamış var olma şansını yitirmiş ve deliye dönmüştür. Sonuçta bir insan ne kadar güçlü ve ün sahibi olursa olsun ölümü yenmesinin mümkün olmadığı gerçeği bu destan yoluyla ölümsüzleşmiş ve böylece zihinlere kazınmış olur.

Gılgamış destanı, edebi bir eser olmanın yanı sıra insanlığı o kadar çok etkilemiştir ki aslı Sümerce olan bu destanın Akkadca, Babilce, Assurca, Hurrice ve hat-

ta Hititçe versiyonları yazılmış ve Gılgamış'ın öyküsü binlerce yıl boyunca insanlığın düşünce sistemini etkilemiştir.

Ölümsüzlük otu öyküsü, bir yanıyla Türk-İslam dünyasının “Lokman hekim” söylemine benzer.

Günümüzde de insanoğlu daha sağlıklı ve daha uzun yaşayabilmek için bilime ve sağlıkçılara inanmak, onlara güvenmek ve önerilerine uymak gerektiği inancındadır.

1.1.2.2. Eski Mısır Medeniyeti

Mısır, Afrika kıtasında genişliği 15-25 km'yi bulan Nil nehrinin iki yakasında, 1000 km uzunluğunda bereketli topraklar üzerinde kurulu bir ülkedir. “Yunanlı tarihçi Hekataios'un ortaya attığı, daha sonra Heredotus'un da benimsediği “Mısır Nil'in hediyesidir” sözü her devir için geçerli olmuştur. (Bayat, 2016:56).”

Eski Mısır'da Nil Vadisi'ne neredeyse hiç yağmur yağmazdı. Toprağın verimliliği tamamen güneydeki Etiyopya dağlarına yağın yaz yağmurlarının, Nil Nehri'ni taşımasına bağlıydı. Nil Nehri Mayıs'ta yükselmeye başlar, Kasım'da sular çekildikten sonra nehir yavaş yavaş yatağına gerilerdi. Nehrin getirdiği balçık birikir ve verimli tarım toprakları oluşurdu. Böylece normal mevsim yağışlarıyla beslenen bir topraktan üç-dört katı daha fazla ürün alınabilmiştir.

Nil Nehri'nin debisi yükseldiğinde kuzeyden güneye doğru ulaşım da olanak sağlıyordu. İnşaat faaliyetleri için ihtiyaç duyulan granit, bazalt ve kalker gibi tür açısından zengin taşlar, Nil vadisinin iki yanında bulunan dağlardan temin ediliyordu. Bunun yanında doğudaki dağlar Nubya Bölgesi'nde çok zengin altın yatakları da bulunmaktaydı. (Harmankaya, S. Koroğlu, K. Sivas, H. , 2013:32).

M.Ö. 4000'lerde teşkilatlı bir devlet, modern alfabenin temelini teşkil eden yazı sistemi ve en eski uygarlıklardan biri olmalarına rağmen çok az değişikliklerle kullandığımız takvimleri vardı.

Hemen her konuda olduğu gibi inanç sisteminde de firavun merkezdeydi. Çünkü firavun ölümsüz tanrı-kraldı ve istediğine ölümsüzlüğü bağışlayabilirdi. Çünkü tanrı-kral olan firavundan, bu dünyada ona iyi hizmette bulunmuş olanları ebedi hizmetçileri olarak kendi yanında bulunmalarına izin vererek mükâfatlandırması bek-

lenebilirdi. Firavuna karşı çıkmanın cezası da öte dünya yaşamına ilişkin tüm umutların yitirilmesi demektir.

“Mısır tanrılarının hemen hepsi şifa verici olmakla birlikte, bazıları ayrıca özellik taşımaktaydı. Şahin veya şahin başıyla sembolize edilen Horus güneş ve sağlık tanrısıydı. Çirkin ve cüce bir insan olarak sembolize edilen Bes doğumu kolaylaştırıcı, anneyi ve yeni doğan bebeği kötü ruhlardan koruyucuydu. Seth salgın hastalıklara yol açıyordu; gözyaşının değdiği bitkiler zehirli olmuş, teri akrep öldürücü yılanlara dönüşmüştü. Aslan başıyla sembolize edilen tanrıça Sekhmet veba salgınlarının müsebbibiydi. Sekhmet rahipleri tapınaklarda küçük cerrahi operasyonlar yapmaktaydı (Bayat, 2016: 56-59).”

Antik Mısır’da yazı M.Ö 3000’li yıllarda ortaya çıkmış, M.S. dördüncü yüzyıla kadar kullanılmıştır. Mısırlıların yazıyı Mezopotamyalılardan öğrendikleri görüşü hâkim olsa bile taklitçi olmamışlar ve kendilerine özgü bir yazı yaratmışlardır. Mısırlılar da Sümerlerde olduğu gibi eşyanın şeklini çizmekle başlamışlardır. Fakat Sümer yazısından farklı olarak Mısır hiyeroglifi temelde resim biçimindedir.

Eski Mısır Medeniyetinde ortalama yaşam süresi çok kısadır. Çocukların anne sütünden kesildikleri üç yaşındaki ölüm yüzdeleri yüksektir. Altmış yaşını geçen çok az sayıda kişi bulunmasına rağmen sadece seçkinlerin yaşam süreleri biraz daha uzundu. Parazit hastalıkları, verem ve diş iltihabı sık karşılaşılan rahatsızlıklardı. Hekimler dâhili yaralanmalara reçeteler yazmışlar, farklı yaralanmalar için de deneysel tedavi yöntemlerini kullanmışlardır. Kırıkları ve açık yaraları tedavi edebildikleri gibi, kafatası ameliyatları da gerçekleştirdikleri bilinmektedir. (Harmankaya, S. Köroğlu, K. Sivas, H. , 2013: 137).

Cansız bir beden binlerce yıl bozulmadan saklanabilmesi için yapılan mumyalama işlemi de oldukça karmaşıktır. Mumyalama sayesinde binlerce yıl önceden günümüze kadar bozulmadan kalan cesetlerin olması tıpla ilgili ilginç gözlemlerin yapılmasına fırsat vermiştir. Önce iç organlar dışarı çıkartılır. Burundan beyin alınır, vücut sterilize edilir ve beden natron denilen bir madde ile sarılıp 40 gün bekletilirdi. (Natron; sodyum karbonat, sodyum bikarbonat ve sodyum klorid, sodyum sülfatın karışımından oluşan bir maddedir.) Daha sonra bu madde vücuttan çıkarılır, kol ve bacaklar gibi vücudun eklemli yerleri çamur ya da kumla sarılır, sonra beden

reçineye batırılmış ketenle, kokulu bir çeşit sarı sakızla ve tarçınla sarılırdı. Bir çeşit merhemlin vücuda sürülmesinden sonra da ince bir keten tülle örtülürdü.

Mumyalama anatomi bilgisi için çok uygun bir ortam yaratmış olsa da, mumyalamanın farklı meslek mensupları tarafından yapılmış olmasından dolayı Mısırlılar bu fırsatı değerlendirememişlerdir. Fakat ortaya zengin bir anatomi sözlüğü çıkmıştır. Örneğin, sindirim sisteminin muhtelif kısımları ve organları farklı isimlendirilmiş; canlıların doku ve organlarının görevlerini ve bu görevleri nasıl yerine getirdiğini inceleyen fizyoloji anlayışı, önemsenen damar ve kanal sistemlerine dayandırılmıştır. Mısırlılar mumyalama tekniklerini sadece insanlarda değil, farklı hayvanlarda da denemişlerdir. (insanveevren.wordpress.com; Bayat, 2016:68-69)

Kaynak:<http://www.mummies2pyramids.info/pictures/images/kom-ombo-temple-surgical-instruments-15.jpg>

Şekil:1.5. Tıbbi aletler – Kom Ombo tapınağı

Mısır medeniyetine ait eczacılık bilgilerine, mezar odalarındaki eşya, yazı ve resimler, kabartmalar, mumyalar ve papirüsler ile arkeolojik kalıntılardan çıkan buluntular, mezarlardan bulunmuş mumyalar, duvar resimleri, reçeteler, tıbbi papirüsler ve bazı Yunan tarihçi ve yazarların eserlerinden ulaşılmaktadır. (Asil, 2001; Bayat, 2016)

“Mısır, eski devirlerde ilaçları, zehirleri ve parfümleriyle meşhurdu. İlaç hammaddelerinin bir kısmı Mısır’dan, bir kısmı Kızıldeniz’in güneyindeki ülkeler-

den temin edilirdi. Papirüslerdeki reçetelerden anlaşıldığı üzere, bitkisel (akasya, anason, ardıç, firavun inciri, hurma, pelin otu, reçine, safran, sarımsak, soğan), hayvansal (taze veya kurutulmuş kan, organlar) ve madensel (deniz tuzu, güherçile, göztaşı, şap) maddeler kullanılırdı. İlaçlar çoğunlukla basitti. Kombine ilaçların bazılarında, terkibe giren maddelerin miktarları açıkça belirtilir, nasıl hazırlanacağı tafsıyla anlatılırdı. İlaçlar toz haline getirilip ekmek hamurunun veya bira, hurma şarabı, süt gibi sıvıların içinde verilirdi. Rektum ve vajina hastalıklarında fitiller kullanılırdı. Bu bilgiler bize, eczacılığın Mısır'da bir uzmanlık dalı olarak var olduğunu göstermektedir. Tedavide kullanılan maddelerin çoğunun etkili olduğu tespit edilmiştir. (Bayat, 2016:68).”

Antik Mısır'da kullanılan bazı teknikler 19. yüzyıla da ışık tutarak antibiyotiğin keşfine yardımcı olmuştur.

“Eski Mısır'da en önemli tıbbi kaynaklar olan papirüslerdeki bilgiler M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Bu papirüslerin en önemlileri Ebers Papirüsü (M.Ö.4 1550), Edwin Smith Papirüsü (M.Ö. 1600), Hearts Papirüsü (M.Ö. 1500), Kahun Papirüsü (M.Ö. 2000) olup eczacılık açısından bugün Hollanda – Leipzig Üniversitesi'nde bulunan Ebers Papirüsü büyük önem taşımaktadır (Tekiner, 2006:4).”

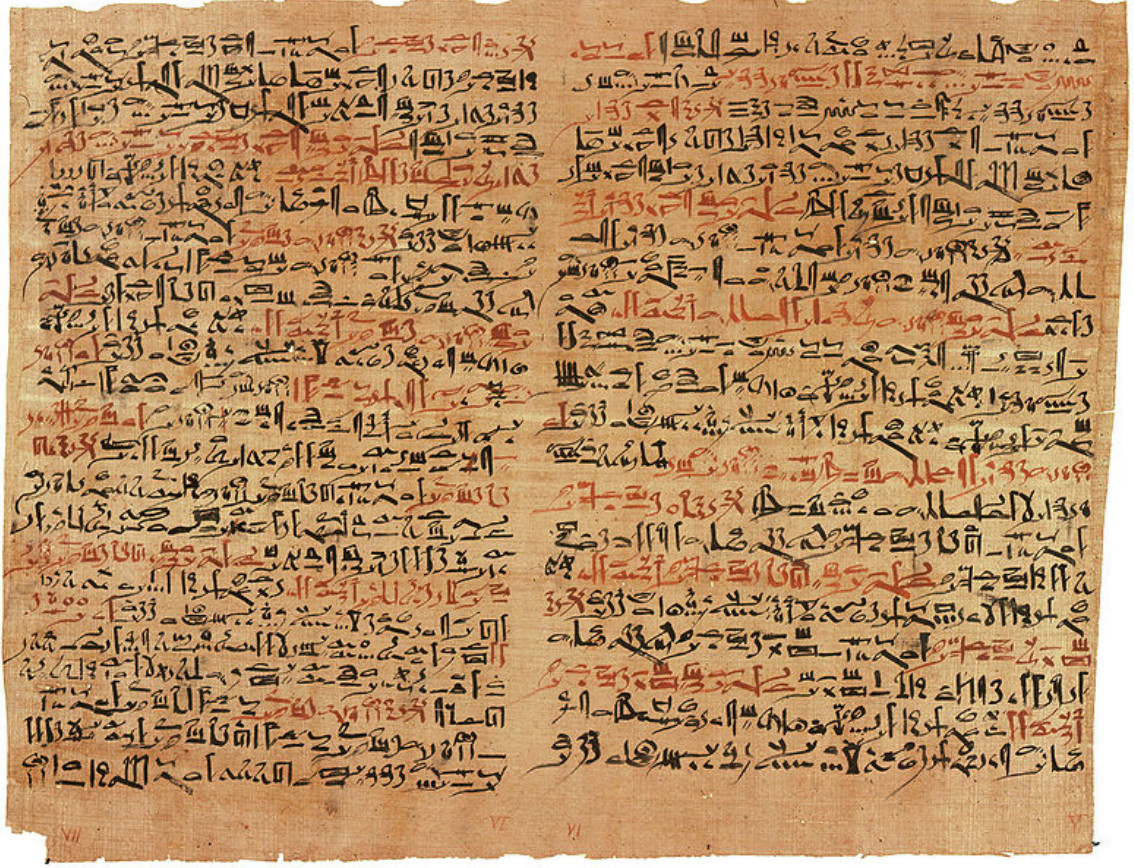

Kaynak:<http://www.bilgikafesi.com/wp-content/uploads/2015/05/misirmumyalama.jpg>

Şekil:1.6. Oldukça gelişmiş tıp bilgisine sahip olan Mısırlıların mumyalama tekniklerini gösteren temsili çalışma.

Tapınakların her biri, ilaçların hazırlandığı ve depolandığı tam teçhizatlı bir laboratuara sahipti. Bilinen ilk eczacılık uygulamaları, bandaj ve kompres kullanımı örneklerine Mısır'da rastlanmıştır. Smith Papirüsü'nde, keten bezinden yapılan yapışkan bantların yaraları kapamada ne şekilde kullanıldığından bahsedilmektedir. Keten bez, bunun dışında bandaj için de uygun bir malzemeydi.

Arkeolojik bulgulardan, Mısır'daki tıbbi uygulamaların tamamına ait detaylı bir tablo ele geçmiştir. Bununla beraber, her biri kendi alanında ihtisaslaşmış 100'den fazla doktorun ismi ve unvanı da bulunmuştur.

Kaynak:https://img.webme.com/pic/g/gizliilimler/edwin_smith_papyrus.jpg

Şekil.1.7. Edwin Smith Papirüsü dünyanın en eski cerrahi dokümanı olup M.Ö. 16. yüzyıla aittir.

“Mumyalarda herhangi bir cerrahi dikiş izine rastlanmamasına rağmen yara dikilmesi ile ilgili Smith Papirüsü’nde (bu papirüsün tamamı tıpla ilgilidir) on üç referans mevcuttur. Bu, Mısırlıların estetik yara dikimini de başarmış olduklarına işaret etmektedir. Yara dikiminde keten iplik kullanılıyordu. İğneler ise muhtemelen bakırdandı.

Mısırlı doktorlar, steril yaralar ile enfeksiyonlu yaraları ayırt edebiliyorlardı. Enfeksiyonlu yaraların temizlenmesinde keçi yağı, köknar yağı ve ezilmiş bezelyeden oluşan bir karışım kullanıyorlardı (kabatasdevri.com t.y.).”

1.1.2.3. Eski Hint Medeniyeti

Hint medeniyeti, Asya'da Mezopotamya ve Mısır medeniyetleriyle aynı dönemde ortaya çıkmıştır. Kapalı bir toplum halinde olan Hint medeniyetinin Batı tıbbını etkilediği söylenemez. Fakat son çalışmalar, M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren Hindistan'dan Mezopotamya ve Yunan medeniyetine ilaç ve tıbbi bilgilerin gönderildiğine dair bilgilerin olduğunu göstermiştir. (Bayat, 2016:84; e-kutuphane.teb.org.tr)

Hint tıbbı, ilk önce Hint felsefesi ve kozmolojisiyle iç içe gelişmiştir. Hint felsefesine göre evrendeki her şey, su, toprak, hava, ateş ve boşluk olmak üzere hayatın temel taşları olan bu 5 elementten meydana gelmiştir.

Hin mitolojisinde, insanların hastalıklardan dolayı çektiği acılara dayanamayan 7 bilge, Himalaya dağlarının doruklarında tanrılara yalvarmak ve çare istemek için gitmişler. Baş tanrı Brahma bilgelere 100.000 mısradan oluşan Ayur-veda (yaşam bilgisi) sırlarını vermiştir. Bu metinler, kozmik yasalarla uyum içinde olan dünyanın sağlıklı yaşam biçimlerini, beden-zihin-ruh sağlığını korumak için yapılması gerekenleri ve hastalıkların tedavi yollarını içermektedir. Veda'nın 40 dalından biri olan sağlıklı ve uzun yaşamın sırlarını içeren Ayur-veda bu zamana kadar ulaşmış en eski tıp sistemidir. (Bayat, 2016:90)

Hint felsefesine göre mutlu ve sağlıklı kalabilmek için hayattaki her şeye uyum sağlamak gerekiyor. "Havanın, suyun, besinlerin, günün, gecenin, mevsimlerin, dostlukların, düşmanlıkların, uykunun, çalışmanın.. Sürekli değişen dalgalanmaları insanı güçlü bir şekilde etkilemektedir. Her insanın kendine özgü bünyesi, farklı sıvı bileşimi ve dengesi vardır. İnsanı etkileyen her şey vücut sıvılarını da etkiler ve iç dengeyi bozar. İnsanda, evreni oluşturan elementlerin özelliklerini taşıyan ve dosha olarak isimlendirilen 3 hayat enerjisi vardır: (Bayat, 2016:91)"

"Vata: Hava ve boşluktan oluşur. İdrar kesesi, kalın bağırsak, merkezi sinir sistemi ve eklemlerde bulunur. Enerji ve hareketlilik verir. Sindirim sistemini ve bütün hareketleri kontrol eder. Solunum, idrar atımı ve bağırsakların boşaltılmasını yönetir. Düzensizliğinde yorgunluk, uykusuzluk, endişe, kabızlık ve gaz oluşur.

Pitta: Su ve ateşten oluşur. Karaciğer, dalak, ince bağırsak, kan, safra, ter ve gözde bulunur. Metabolizma, sindirim ve dönüşümü sağlar. Sindirim sistemini

konrol eder. Metabolizma, iştah, susuzluk, ısı, görme ve neşeyi yönetir. Düzensizliğinde direnç kaybı, sinirlilik, sıcaklık, cilt iltihapları ve görme bozuklukları oluşur.

Kapha: Su ve topraktan oluşur. Kalp, göğüs, vücut salgıları, yağ dokusu, baş, burun ve dilde bulunur. Direnç, nemlilik, yağlanma ve fizyolojinin bütünlüğünü sağlar. Düzensizliğinde aşırı uyku, hareketlerde yavaşlama, şişmanlık, aşırı mukus salgı-
lama, alerjiler ve depresyon oluşur. (Bayat, 2016:91)”

Eski Hint tıbbı 2 dönem geçirmiştir: M.Ö. 800'lere kadar devam eden, dini bilgilerin ağırlıkta olduğu Vedik dönem ve M.Ö. 800-M.S. 1000 arasında, Caraka ve Susruta gibi büyük hekimlerin ve eserlerinin hâkim olduğu Brahmanik dönem.

Vedik Dönem:“M.Ö. 800 yılına kadar sürdüğü varsayılan bu döneme ilişkin tıbbi bilgiler, Hintlilerin dört kutsal kitabı olan ve sıtma, dizanteri, tifo, kolera, veba, cüzzam, çiçek, nıkris, tüberküloz, sara, sarılık gibi pek çok büyük hastalığın tanımlandığı “veda” lardan elde edilir (Demirhan, 1982; Asil, 2001). M.Ö. 700'lerde yazıldığı bilinen Ayur-veda adlı kitapta daha çok bitkisel, hayvansal ve mineral ilaçlar yer almaktadır (Asil, 2001). Bu dönemde hastalıkların nedeni olarak günahlar, bulutlar, nem, rüzgâr vb. görülmekte; hastalıkları ise rahip-hekimler tedavi etmektedir. Hastalıklar hiçbir şekilde sınıflandırılmamış olmakla beraber hastalığa göre ilaç tavsiyesi oldukça yaygındır. (Tekiner, 2006:5).”

Kaynak: <http://www.shobhalad.com/images/200px-Godofayurveda.jpg>

Şekil.1.8. Ayurveda'nın koruyucu Tanrısı Dhanvantari Vişnu olarak ve bir elinde tıbbi bitkiler tutarken (Temsili).

Brahmanik Dönem: M.Ö. 800 – M.S. 1000 yılları arasında kalan tıp anlayışında büyük değişikliklerin olduğu devirdir. “Bu döneme Brahmanik dönem denmesinin nedeni Hint rahiplerinin “kast”ı olan Brahmanik kastın ideolojik olarak üstün bir değer taşımasıdır. Bu dönemde tıbbi metotların rasyonel olduğu ve yüksek kalitede bir tıbbi öğrenimin olduğu tahmin edilmektedir (Tekiner, 2006:5).” Bu dönemde Caraka, Susruta, Mankah ve Vagbhata gibi büyük hekimlerin derledikleri tıbbi eserler bilimsel tıp anlayışını başlatmıştır. Eski Hint’te eczacılık da çok gelişmiş olup Susruta’da 760’dan fazla bitkisel ve hayvansal drog kayıtlı idi. Ayurvedik metinler Eski Hint’te ilaç hazırlamada maserasyon, dekoksasyon, emülsiyon, filtrasyon, sedimentasyon, dehidratasyon gibi farklı yöntemlerin kullanıldığını göstermektedir (Bayat, 2016:92; e-kutuphane.teb.org.tr).

“Eski Hint farmakopesinde kozmetikler, yaşamı uzatan eliksirler, afrodizyaklar, zehirler ve antioksidanlar bulunmaktaydı (Demirhan, 1982). Tedavide adamotu, alıç, aksırıkotu, arpa, banotu, dişotu, haşhaş köknar, mersin, meyankökü, safran, sarımsak, sedir, susam, üzerlik ve zeytin gibi 760 bitkinin yanında antimon, boraks, civa gibi madensel kaynaklı maddelerden oluşan bileşik ilaç reçeteleri kullanılmaktaydı (Tekiner, 2006:5).”

Mezopotamya, Yunan ve İslam medeniyeti tıbbi yoluyla günümüz tıbbını etkileyen Hint tıbbının, M.Ö. VIII-V. yüzyıllara ait kil tabletlerde Mezopotamya tıbbi ile alışveriş içinde olduğunu görmekteyiz. Hindistan’dan Mezopotamya’ya ve Yunan topraklarına ilaç ve tıbbi bilgi gönderildiğine dair bilgiler vardır. “Büyük ihtimalle, birbirinden oldukça uzak olan bu iki ülkenin ortasındaki Mezopotamya bu bilgi akışında aracı olmuştur. Güney Hindistan’dan başlayan Baharat yolundan gelen malzemenin Yunan hekimlerine ulaştığına dair en açık kanıt, Hippokrates’ın Kadın Hastalıkları ve Kadınların Tabiatları adlı eserindeki Hint tıp öğretilerine ait bilgiler ile ilaç formülleridir. Yunan tıbbının Humoral Patoloji Teorisi, yani evrenin 4 temel unsurundan (su, toprak, hava, ateş) meydana geldiği düşüncesinin temeli de Hint felsefesinden alınmıştır. Ayrıca, Dioskorides’in [I. yy] Peri HylesIatrikes (Materia Medica) adlı meşhur eserinin terminolojisinin bir kısmının Hint dilinden alındığı ispatlanmıştır. İslam tıbbı da Hint tıbbından etkilenmiş, Caraka, Susruta ve Canakya’nın eserleri Arapça’ya tercüme edilmiştir. (Bayat, 2016:97)”

1.1.2.4. Eski Yunan Medeniyeti

Yunan medeniyetinin doğduğu topraklara, kuraklık, güvenlik ve nüfusun artmasıyla başka bölgelerden M.Ö. 3000’li yıllardan itibaren kitleler halinde göçler olmuştur. Bunun sonucunda farklı yerlerde farklı kültür ve yapılar oluşmuştur. Aslında “genel uyanışa” öncülük eden “Yunanlılar” Batı Anadolu kıyılarına yerleşmiş olan topluluklardı. “Bu uyanışın belki de en önemli sebebi, birçok medeniyete beşiklik eden bir bölgede yaşayan ve kültürel olarak daha ilerde olan halkların, yeni gelen toplulukların hareketlendirmesi sonucunda, farklı kültürel bir sentez imkânına kavuşmasıydı. (Eroğlu, N. 2003)”. M.Ö VI. Yüzyıla gelinceye kadar “Helen” dünyanın en işlek ekonomik ve kültürel hayatı burada devam ediyordu. Fakat asıl Yunanistan’da yaşayan Yunanlılar üstünlüklerini M.Ö. V. yüzyılda tam olarak kabul ettirebilmişlerdir.

Eski Yunan Medeniyetinin meydana geldiği coğrafya, Dicle ve Fırat nehirlerinin arasında yer alan Mezopotamya’dan, Nil’in beslediği Mısır’dan, Ganj ve İndus nehirlerinin çevresinde yer alan Hindistan ve verimli Anadolu gibi topraklarından mahrumdu. Fakat Yunanlılar, girintili çıkıntılı bir araziye sahip oldukları gibi birçok adaya da sahip olmalarından dolayı denizcilikte de gelişme imkânı bulmuşlardır. Anadolu, Ortadoğu, Mısır gibi medeniyet merkezleri yanında Akdeniz’in orta ve batı bölgelerine de ulaşabilmekteydiler.

M.Ö. VI. yüzyıl ortalarında, Anadolu’daki Yunan şehir devletlerini ele geçiren Perslerin Yunanistan’ın işgali için M.Ö. 490’da bölgeye yolladığı ordunun Maraton, Salamis ve Plataia savaşlarında yenilmesinden sonra, Atina önderliğindeki Delos birliği, Batı Anadolu kıyılarındaki İon şehir devletlerini Pers egemenliğinden kurtarmıştır [M.Ö. 448]. Bu savaşlar sırasında ön plana çıkan Atina’da M.Ö. 480’den 430’a kadar kültür ve sanatta altın çağ yaşanmıştır. (Bayat, 2016:98) Eski Çağ’da yaşayan toplumlardan günümüze çok zengin bir miras bırakan toplum Yunan toplumdur. Bu dönemde yaşamış hiçbir toplumun bu kadar zengin ve ayrıntılı bir miras bırakmadığına dair yaygın bir düşünce vardır. Bu zengin miras sanat, edebiyat, felsefe ve bilim alanında kendini gösterir. (Eroğlu, N. 2003)

Filozof Anaksagoras’ın öğrencisi olan sanatçı ve devlet adamı Perikles zamanında en güzel günlerini yaşayan Atina çok kısa bir zamanda hiçbir yerde görülmemiş şekilde bir bilim ve sanat merkezi olmuştur. Polygone, Myron, Pheidias,

Polyciete, İktinos, Kallikrates, Mnesikles, Aiskhylos, Suphokles, Sokrates, Herodotus, Thukydides, Anaksagoras, Demokritos gibi ressam, trajedi ustaları, düşünce adamları, mimar ve tarihçiler dönemin yetiştirdiği değerler arasındaydı.

1.1.2.4.1. Eski Yunan Medeniyetinde Tıp ve Eczacılık

Antik Yunanistan'daki ilk tıp bilimi sürekli değişim içinde olmuştur. Bu dönemde hastalıklar, doğaüstü sebeplerden dolayı kaynaklanmaktan çıkıp tamamen bilimsel açıdan ele alınmıştır. (Tekiner, 2006:6)

İlk tıp bilgileri, M.Ö. IX. yüzyılda, Homeros'un İliada ve Odysseia adlı eserlerinde geçmektedir. Savaşlarda meydana gelen kılıç, mızrak ve ok yaralanmalarında uygulanması gereken tedaviler öğretilirdi. Müzelerde, Troya savaşında yaralananların tedavi ediliş sahnelerini gösteren çok sayıda vazo ve kadeh bulunmaktadır. Bunlardan Akhilleus'un can dostu Patroklos'un yaralanan kolunu; Stenelos'un Diomedes'in yaralanan elini bandajla sardığı gibi sahneler görülmektedir.

Kaynak:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/ba/Achilleus_Patroklos_Antikensammlung_Berlin_F2278.jpg

Şekil.1.9. Akhilleus can dostu Patroklos'un yaralarını sarıyor. – MÖ 5. Yüzyıl Yunan vazo deseni

Bitki bilgileri ve bitkilere yüklenen büyüsel güçler oldukça fazlaydı. Örneğin; “*hasır* çiçeği aybaşı görmeyi kolaylaştırmada; bir çeşit *söğüt ağacı* olan *lygos* aybaşı görmeyi çabuklaştırmada veya önlemede; *zambak* aybaşını denetlemede; *şakayık* ve *nar* aybaşı görmede ve doğumlarda; mersin döl yatağını kapatarak erken doğumu önlemede; *havlican*'dan yapılan bir ilaç döl yatağının açılmasında; güveyiotu doğumu kolaylaştırmada kullanılıyordu. Cüzam ırmağının (Alphos) geçtiği vadinin bu tür bitkilerle dolu olduğuna inanılıyordu. (Bayat, 2016:98)”

Asklepios'un doğumuyla ilgili farklı efsaneler vardır. Apollon, Teselya kralı Phlegyas'ın kızı Koronis'i gebe bırakmıştır. Koronis hamileyken Arkadya ile de

beraber olmuştur. Apollon bu durumu bembeyaz ve kutsal kuşu olan kuzgundan öğrendikten sonra öfkesinden kuzgunun beyaz tüylerini siyah yapmış ve Koronis'i yaktığı sırada karnından bebeğini kurtarmıştır. Apollon, daha sonra Asklepios adını alan çocuğu büyütmesi için Kheiron'a vermiştir. Yarı at, yarı insan ve ölümsüz olan Kentaurların en ünlüsü Kheiron'dur. Asklepios, doğanın sırlarına ermiş bakıcısından açık havadan, güneşten, şifalı sular ve otlardan faydalanma yollarını öğrenmiştir.

Böylece usta bir hekim olarak yetiştirilen Asklepios, dünyanın ilk hekimi olarak yetişir ve *ölümsüzlüğü* araştırmaya başlar. Athena ve Perseus, Gorgo canavarını öldürdüğü zaman bedeninden akan kanları farklı kaplarda toplayıp Asklepios'a vermiştir. Gorgo canavarının, sol tarafındaki şifalı kanla ölüleri diriltmeye başlamıştır. Kronos'un ölüm tanrısı olan oğlu Hades'in, ülkenin nüfusunun azalacağı ve doğa dengesinin bozulacağı endişesiyle bu duruma canı sıkılır ve Zeus'a gider. Tanrıların ölümle cezalandırdıklarını dirilttiği için tanrı Zeus yıldırımlarıyla Asklepiosu öldürür. Anadolu'da ise Asklepios'un son anlarında yazdığı ölümsüzlük reçetesinin üzerindeki yazının mürekkebinin yağmurla akması ve toprağa karışması sonucu her yerde deva sarımsak bitkisi oluşmuştur. (felsefesi.org; Bayat, 2016:101-102).

Hipokrates ile M.Ö. V.yüzyılda başlayan ve yüzyıllarca Akdeniz'de etkisini sürdüren Yunan tıbbını 3 bölümde incelemek mümkündür. (Bayat, 2016:100)

A) Mitolojik Dönem: Bu dönemdeki tedavi yöntemleri mitolojik karakterler adına yapılmaktadır. Hayatın her alanı tanrıların koruması altındaydı. Tanrıların çoğunun şifa verme gücü olduğuna inanılıyordu. Batı Anadolu'da tartışılmaz hekim tanrısı Asklepios adına 300'den fazla Asklepeion adı verilen tapınaklar kurulmuştur.63'ü hastane-tapınak kullanımına uygun olan asklepeionların en çok bilinenleri, Mora yarımadası, Teselya, Rodos, Datça, İstanköy, İzmir, Milet ve Bergama'daki Asklepeionlardır.

“Homeros çağında, Podaleiros ve Makhaon adlı cerrah oğullarıyla birlikte iyileştirme gücüyle şöhret kazanmış Trikkalı (Teselya) bir hükümdar olarak tanınan Asklepios, şöhretinin yayılmasıyla mitolojik bir kimliğe bürünerek Apollon'un oğlu ve hekimlerin tanrısı kabul edilmiştir. Sağlığı sembolize eden kızı Hygieia ve düşlerin yorumcusu oğlu Telesphoros (çocuk tanrı) Asklepios'un çevresindeki ikinci derecede tanrılarıdır. Heykellerinde olgun yaşta, sağlıklı, sık saçlı ve gür sakallı, sol omzu ile kolunun büyük kısmını örten harmanisi ve elinde yılan sarılmış asasıyla canlandı-

rılmış, bazen Hygieia, Telesphoros, köpek veya horozla bütünleştirilmişti. Bir görüşe göre, başlangıçta Asklepios'tan değil, yilandan medet umulmuştu. Yunanca karşılığı askalabos olan yılan, sağlık tanrısının kişileştirilmesiyle ismini Asklepios'a vermiş ve tanrının şifa verici gücünü temsil eden asaya sarılı sembolize edilmeye devam etmişti. (Bayat, 2016:102).”

Kaynak:<https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/originals/de/12/7a/de127a3a9462cf62162a333a45ec1cbd.jpg>

Şekil.1.10. Yunan Mitolojisi'nde tıbbın ve sağlığın tanrısı Asklepios.

1.1.2.4.2.Bergama Asklepionu

Bergama Asklepion'u Antik Çağ'da Epidaurus ve Kos'taki örneklerine eşdeğer önemde ve bilinen bir sağlık tedavi merkeziydi.

M.Ö. IV. yüzyılda kurulan Bergama Asklepionu M.S. 117-138 yılları arasında hüküm süren Roma İmparatoru Hadrianus ile ondan sonra tahta geçen Antonius Pius dönemlerine aittir. Sağlık tanrısı Asklepios'a adanmış kutsal suyun bulunduğu yerde kurulmuştur. Bergama Asklepiyonu'nda çalışan görevli hekim-rahipler "Asklepiad" adı verilen soylu bir Bergamalı aileye mensup insanlardan meydana geliyordu. Bergama Asklepion'u Helenistik Dönem de gelişmiş, en parlak çağını ise Roma Dönemi'nde yaşamıştır. Hastaları çeşitli tedavi yöntemleriyle tedavi etme yoluna gitmişlerdir. Hastaları bitkilerden yapılan ilaçlarla tedavi ediyorlar, telkin, ibadet, şifalı sular, çamur banyoları ve sporla iyileşmelerini sağlıyorlardı. Ağır hastalar ve hamileler kabul edilmiyordu. Bu yüzden asklepiyonda ölüm riski olabildiğince bertaraf edilmişti, gelenler genellikle sağlıklı olarak ayrılıyordu bu merkezden.

Tıbbın babası olarak bilinen Bergamalı Gailenos M.S. 129 yılında burada doğdu. İlk tıp eğitimini Bergama Asklepionu'nda aldı. Daha sonra stajını da burada tamamlayıp Roma'ya gidip orada Marcus Aurelius, Lucius Verus ve Commodus isimli imparatorların doktoru olarak bulundu. Tıp biliminin temelini oluşturmuş ve araştırmaları Rönesans'a kadar rehber alınarak kullanılmıştır. (muze.gov.tr; milta.com.tr; berksav.org, (t.y).

Kaynak:https://scontent.cdninstagram.com/t51.2885-15/e15/928763_1556017414678713_478833833_n.jpg

Şekil.1.11. Tıp ve Eczacılığın Simgesi: Yılanlı Sütun

Kaynak:<https://allturkeytours.net/in/tours/pergamon-tour-from-izmir-selcuk-kusadasi/pergamon-tour-from-izmir-selcuk-kusadasi-4.jpeg>

Şekil.1.12. Bergama Asklepion'u.

1.1.2.4.3. Tıp ve Eczacılığın Sembolü Yılan

Sağlıkla ilgili farklı meslek ve kuruluşlar, ağaç, dal ve kadeh gibi objelere sarılmış halde duran yılan resmiyle sembolize edilmektedir. Sevimsiz ve soğuk bir canlı ile sağlığı ilişkilendirmek insana şaşırtıcı gelmektedir.

Anatomik yapısıyla diğer canlılardan farklı olan yılan, farklı mitolojilerde kutsal bilinip koruyucu olduğuna inanılmış, korkuyla karışık saygı gösterilmiş hatta tapılmıştır.

Hangi mitolojide ve ne zaman ortaya çıktığı bilinmemesine karşın, M.Ö. 3000'lerden itibaren Doğu mitolojilerinde etkili olduğu bilinmektedir. Mezopotamya eserlerinde M.Ö. 2800'lere ait yılan kabartmalarına ve efsanelere rastlanmıştır. İlk yazılı destan özelliğini taşıyan Gılgamış Destanı'nda, Gılgamış isimli kahraman denizden çıkardığı ölümsüzlük otunu (Gençlik Otu) yılanla kaptırmış yılan bu otu yiyince derisini değiştirerek gençleşmiştir.

Mısır mitolojisinde de yılan, kutsal şehir Teb'in koruyuculuğunu üstlenerek önemsenmiştir. Hindistan'da Siva kültündeysel cinsel gücü temsil etmiştir.

Yunan medeniyeti de, Mezopotamya ve Mısır'dan aldığı bazı inanç sistemleri içerisinde ebedi hayatın sembolü olarak yılanı benimsemiştir. Tıp tanrısı Asklepios hayat ağacını sembolize eden dala sarılmış yılanla gösterilmiştir. Kaynağı Antik Yunana dayanan Batı medeniyetinde Hıristiyanlıktan sonra da Asklepios kültü varlığını sürdürmüştür. Ortaçağ Avrupa ressamları Asklepios'u hep hayat ağacının dalından yapılmış asaya sarılı yılan figürüyle resmetmiştir.

“Günümüzde sağlıkla ilgili kurumlar yılan ve asayı sembol olarak benimsemiş ve amblemlerinde kullanmışlardır. Ülkemizin ilk tıp kurumu olan İstanbul Tıp Fakültesinin birbirine dolanmış iki yılan figüründen oluşan amblemi, Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver tarafından, Selçuklu devlet adamı Atabey Ferruh'un 1235 yılında Çankırı'da yaptırdığı dârüşşifâda bulunan yılan figüründen esinlenerek çizilmiştir. Daha sonra, yeni kurulan tıp fakülteleri bu çizimden istifade ederek farklı amblemler kullanmıştır. Bayat, 2016:71).”

Kaynak:<https://okuryazarim.com/wp-content/uploads/2016/12/Mekteb-i-T%C4%B1bbiye-i-Adliye-i-%C5%9Eahane-amblemi.jpg>

Şekil.13. II. Mahmud zamanında açılmış olan Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane (İstanbul Tıp Fakültesi) amblemi. Osmanlı'da tıp sembolü olarak asaya sarılmış yılanın kullanılması ilk olarak II. Mahmud zamanında olmuştur.

Kaynak:<https://i.pinimg.com/736x/a7/9a/a8/a79aa890724b556d4cf1d3b5a9d88bbe--istanbul.jpg>

Şekil.14. Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in, Atabey Ferruh'un 1235 yılında Çankırı'da yaptırdığı dârüşşifâda bulunan yılan figüründen esinlenerek yaptığı İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Logosu

“Hygieia Kâsesi eczacılığın sembollerinden biridir. Hygieia, Yunan mitolojisinde hijyen tanrıçasıdır ve Asclepius’un kızıdır. Asclepius’un sembolü de çevresine yılan dolanmış bir asa’dır. Bu sembolle bağlantılı olarak kızı Hygiene’nin sembolü de, sapına yılan dolanmış kadehtir. (eczagundem.com, t.y)”

Kaynak:<https://i1.wp.com/eczagundem.com/wp-content/uploads/2016/10/Farmacia1.png?fit=2400%2C2400>

Şekil.1.15. Eczacılığın sembolü Hygeia Kâsesi

B) Filozof Hekimler Dönemi: VI-V. yüzyıllarda yaşamış filozof-hekimler, tabiatüstü olaylara eskiden olduğu gibi körü körüne inanmak yerine tabiat felsefesiyle olaylar arasında sebep-sonuç ilişkilerini araştırmaya ve tıbbi olayları tabiat felsefesiyle açıklayıp tıbbi bilgileri teorilerden elde etmeye çalışmışlardır. Çoğunluğu teorisyen olmasına karşın bazıları da deneysel çalışmalarda bulunmuştur. Bu dönemin ünlü hekimleri Epikharmos, Demokedes, Alkmaion, Empedokles sayılabilir. Bu hekimler arasından Empedokles; hava, su, ateş ve topraktan gelen ve “Dört Unsur Teorisi” olarak da bilinen, insan bedenini oluşturan ve hastalıkların ilişkilendirildiği dört bedensel unsura dayalı Humoral Patoloji Teorisi’ni kurmuştur (Bayat, 2016:102). “Bu teori daha sonra ünlü hekim ve filozoflar tarafından geliştirilmiş, İbn-i Sina’nın El-Kanun Fi’t-Tıb adlı eseriyle zirveye taşınmıştır. Bu eser Batı tıp okullarında 16.yüzyıl sonlarına kadar 600 yıl boyunca ders kitabı olarak okutulmuştur. (gumusaktar.com.tr, t.y.)”

C) Bilimsel Dönem: Hippokrates Bilimsel Dönem’in en önemli temsilcisidir. Geleneksel, dini ve hurafe şeklindeki tedavi yöntemlerine karşı akıl ve deneye önem veren, Tıp bilimini din ve felsefeden ayırmak suretiyle bilimsel tıp anlayışını ortaya koymuştur.

Hippokrates, fayda getirmeyen hurafelerin karşısında olan ve gözlemlerinde yanlış olduğu zaman başarısızlığını açıkça itiraf edebilen, sadece şifa dağıtan değil, sağlık koşulları konusunda da insanları bilgilendiren gerçek bir bilim adamıdır.

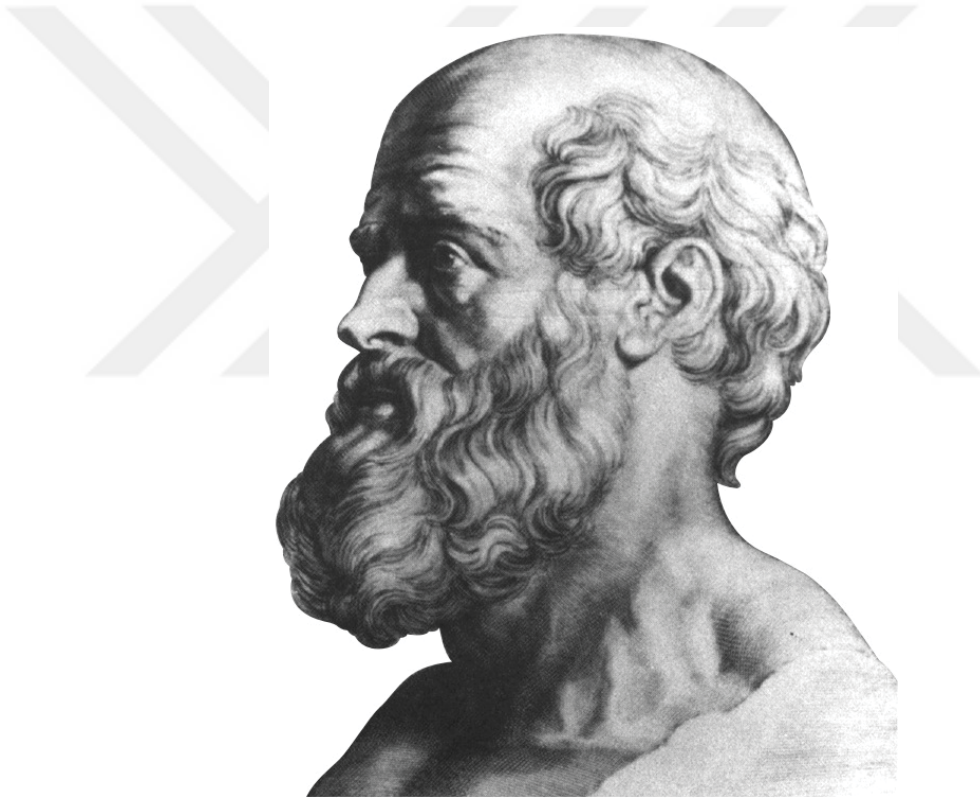
Hippokrates’in yazdığı düşünülen yaklaşık 60’a yakın eserden 18’ini Hippokrates bir kısmını da aynı anlayıştaki öğrencileri tarafından yazıldığı tahmin edilmektedir. Hippokrates’in yazdığına kesin gözle bakılan kitaplar; Tanı, Özlü Sözler, Havalarda, Sular ve Yörelere, Kalbe Dair, Bulaşıcı Hastalıklar ve Kutsal Hastalık, Yemin, Yasa, Akut Hastalıklarda Uygulanacak Beslenme Rejimi, Eklemler, Kafa Yaralanmaları, İnsanın yapısı en önemlilerdendir. (Bayat, 2016:111).

Hippokrates’in hastalarını çok iyi gözlemlediğini, “*Hastalıkları şöyle teşhis ederiz: Bilgimiz ortak insan tabiatına, her kişinin kendi özelliğine, hastalıklara, hastaya, bedene zerk edilen maddelere, o anda yaşanan iklim şartlarına; hastanın alışkanlıklarına, hayat standardına, yaşına, uğraşlarına, konuşmalarına, davranışlarına, düşüncelerine, uyku durumuna, rüyalarına, ellerinin düzensiz hareketlerine, kaşıntılarına, gözyaşlarına, idrarına, dışkına, balgamına ve kusmuğuna; hastada ardarda*

meydana gelen hastalıkların niteliklerine ve onlardan kalan izlere; terleme, üşütme, öksürme, hıçkırma, geğirme, sesli sessiz yellenme, kanama ve basurların incelenmesine dayanır. Bir hastada dikkatle araştırılacak bu veriler hastalığı kavramaya imkân verir.”Teşhis için, “hekimin ilk günden itibaren dikkatini bulguların tümü üstünde toplaması gerekir (Bayat, 2016:111-112).” şeklindeki yorumuyla anlaşılır.

Tıp biliminin sembolü olan Hippokrates’in etkisi yüzyıllar boyunca sürmüştür. Günümüzde hekimlik hayatına başlayacak olanlara ettirilen ve 2500 yıldır tıp mesleğinde ahlak yasası olarak kabul edilen, özü korunarak günümüze kadar gelen Hippokrates Yemini ondan bir hatıra olarak kalmıştır.

Kaynak:<http://www.drmiguelfaria.com/sites/default/files/Hippocrates.jpg>

Şekil.1.16. Hippokrates

1.1.2.5. Roma Medeniyetinde Eczacılık

Roma Medeniyeti, “bugünkü İtalya’da Etrüksler tarafından kurulmuştur. Uygarlığı oluşturan kavimler, Latinlerdir. Romalılar kurdukları çok güçlü ve düzenli ordulara dayanarak kısa zamanda hızlı bir gelişme sağladılar. Kuzeyde Bitinya’dan güneyde bugünkü Somali, doğuda Hazar’dan, batıda Portekiz’e kadar olan bölgeler İmparatorluğun egemenliğine alınmıştır (sosyalbilgiler.gen.tr, t,y).”

Roma Medeniyeti’ne, Mezopotamya, Mısır ve Yunan medeniyetlerinden yükümlü miktarda kültür ve medeniyet mirası kalmış olsa bile, bilimsel anlamda gözle görülür bir gelişme sağlayamamışlardır. Bilimden ziyade, savaşçı bir toplum olduklarında dolayı, asker ve yönetici olup dünyayı düzenlemeyi amaç edinmişlerdir. Özellikle kamu mimarisinde, kişi ve kamu ilişkilerini düzenleme konusunda ve ordu kurma gibi alanlarda ilerlemişlerdir.

Romalıların, astronomi, matematik ve tıpla ilgili ilk temasları, Sicilya’ya yerleşen Yunan bilim adamları aracılığı ile olmuştur. Yunanlılardan bilimin metodunu değil, muhtevasını almış, Roma tıbbi bilimsel olarak ele alındığında bu dala ilgili olarak sistematik, objektif ve bilimsel anlamda nitelikli veriler yoktur. Yunanlıların teorik düşünme ve gözlem arasında kurdukları dengeye erişememişlerdir. Böylece ortaya koydukları çalışmalar deneysel düzeyde kalmıştır (academia.edu; Bayat, 2016:128).

Eski Roma Medeniyeti eczacılığı Eski Yunan Medeniyetinden almıştır. Dolayısıyla bu dönemde eczacılıkta önemli gelişmelerden ziyade drog ve ilaç satıcıları ortaya çıkmıştır. “Bu tür satıcılar sattıkları ürüne göre çeşitli isimlerle anılmaktadır. Bunlar arasında Aromatarii, Herbarii, Pharmakopoloii, Pigmantarii, Speciarii, Unguentarii gibi esnaf sayılabilir (Tekiner, 2006:7).”

Dioskorides, bir ordu hekimi olup bu dönemin en önemli tıbbi bitkiler uzmanıdır. “64-70 dolaylarında Yunanca yazdığı Peri Hyles Iatrikes adlı kitabında tedavide kullanılan 1066 maddeye yer vermiştir. Bunların %60’ı bitkilerden, %40’ı hayvansal maddeler ve minerallerden oluşmuştur. I. yüzyıl Roma yazarlarından Sextius Niger’in tıbbi bitkiler konusunda yazdığı eserden de faydalanmıştır. Kitap şu bölümlerden meydana gelmiştir: aromatik (kokulu) bitkiler, sıvı yağlar, merhemler,

ağaçlar, tohumlar; hayvani maddeler, bal, süt, hayvani yağlar, tahıllar, baharat; kök-ler, öz sular, otlar; otlar, kökler; şaraplar, inorganik droglar. Bayat, 2016:137).”

1.1.3. Ortaçağ

1.1.3.1. Ortaçağ Avrupa’sında Tıp ve Eczacılık

Ortaçağ’da Doğu medeniyeti, son derece ileri ve yenilikçi bir toplum yapısı sergilemiş, bütün bilimlere destek olmuş, gelişmesini teşvik etmiş, özellikle tıp, eczacılık, botanik ve kimya alanlarında çok önemli çalışmalar yapmışken Batı Medeniyeti tam bir cehalet dönemi yaşamıştır. (Tekiner, 2006:8; Bayat, 2016:153).

Ortaçağın karanlık döneminde düşünce, eleştiri ve tartışma yerine körü körüne benimseme, skolâstik felsefe, din, kutsal kitap, kilise, papa ve öbür dünya önemliydi. Ulus yerini Hristiyan topluluğu, ülke kiliseye, hükümdar papaya, bu dünya yerini öbür dünyaya bırakmıştır.

Karanlık ortaçağ Avrupa’sı XI-XII. yüzyıllarda, Müslüman bilginlerin eserlerini Endülüs ve Sicilya yoluyla Latince’ye tercüme etmek suretiyle uyanmaya başlamış ve Avrupa tarihinin kaderini değiştirerek Rönesans’ı ortaya koyabilmişlerdir. Onun için ortaçağ Avrupa tıbbını, Hristiyan inancın etkili olduğu, bilim ve bilim insanlarının reddedildiği *karanlık dönem* ile İslam bilim eserlerinin tercüme edilmesinden sonraki *uyanış dönemi* şeklinde değerlendirmek gerekir.

A) *Karanlık Dönem*: Bu dönem (VI-XII. yüzyıl) kilisenin bilimi putperestlikle bir tuttuğu ve mücadele ettiği bir dönemdir. O dönem toplanan bütün bilimsel eserlerin bulunduğu İskenderiye Kütüphanesi piskopos Theophilus tarafından yakıtılmıştır. Pozitif bilimlerin gereksiz olduğu fakat Hz. İsa’nın mucizeleriyle körün gözünü açması, cüzamlıyı iyileştirmesi, ölüyü diriltmesi ve hastalara şefkat göstermesi gibi nedenler din inancına dayalı tıp anlayışını yaratmıştır.

“Şifayı Tanrı’nın mucizelere bağlamak yerine tabii sebeplerle açıklamak en büyük günahlardan biri sayıldığından, tedavi için mucizelere sığınılmış, kiliselerde yatılmış, dua edilmiş, şifa verici azizlerin mezarları ziyaret edilmiş ve eşyasına dokunulmuştur. Bu azizlerden Sebastian’a veba, Rocus’a frengi, Job’a (Yunus) cüzam, Lucie’ye göz, Artemis’e cinsel organ hastalıkları için başvurulmuştur. Hastalara yar-

dım etmek dini görev halini aldığından kilise hekimliği diye bir kurum ortaya çıkmıştır. Hıristiyan azizlerinin mezarlarından ve eşyasından şifa beklentisi putperest dönemin fetişizminden başka birşey değildir. Bu tedavi yollarından bir kısmı, antik dönem Asklepios inancının Hıristiyan kılıfı içinde devam etmesidir. Asklepionlar'daki uyku odaları yerini kiliselere, Asklepios da Hz. İsa'ya ve azizlere bırakmıştır. Asklepios kültüründeki dualar ve hasta organ örneklerinin Tanrı'ya adanması aynen kullanılmaya devam etmiştir (Bayat, 2016:154).”

Avrupa'da barbar akınlarıyla şiddet ve kargaşa ortamından kaçan bilim insanları sayıları kısa sürede artan manastırlara sığınarak, Hippokrat ve Galenus'un eserlerinin de bulunduğu antik çağ kitaplarını çoğaltarak kaybolmaktan kurtarmışlardır.

Manastır bahçelerinde yetiştirilen tıbbi bitkiler, aziz ve azizelere dualar edilerek toplanmıştır. Kadınlara ait manastırlarından birinin rahibesi olan Bingenli Hildegarde, hatmi, karahindiba, kediotu, kekik, öksürükotu, pelinotu, haşhaş gibi tıbbi bitkilerden bahseden kitabını manastırda yazmıştır. “*Bitkilerin şifasına inanmak bazı din adamlarınca Tanrı'ya güvensizliğin belirtisi olarak görülmüştür. Tatia şöyle demiştir: “İlahi kudret yerine, neden köpekler gibi otlar, geyikler gibi yılan, domuzlar gibi istakoz, aslanlar gibi maymunla tedavi olmayı tercih ediyorsun? Bunlar, budala ve zayıfları kandırarak, insanı Tanrı'dan yüz çevirtmek isteyen şeytanlarla, kötü ruhların ortaya attıkları yollardır* (Bayat, 2016:156)”.

Kilisenin onayıyla İncil ve Galenus tıp anlayışı birleştirilerek hekimler mesleklerini icra edebilmişler; aksi halde sihirbazlıkla suçlanıp cezalandırılmışlardır. Hekimlerin çoğuna kilise tarafından dinsiz gözüyle bakıldığı için “*ubi sunt tres medici, ibi sunt duo athei*”¹

Karl Stadt'ın “Hasta hekime gideceğine, Tanrı'ya yalvararak onun iradesini beklemelidir” sözüne karşılık Martin Luther “Acıkınca yemek yemiyor musun? Nasıl et, su, Tanrı'nın bahşettiği birer nimetse, hekimlik de öyle bir nimettir. Ondan da istifade edebilirsin!” diyerek bu karanlık ve zor koşullar altında tıp ve hekimliği destekleyip, teşvik edenler de olmuştur.

---

¹Üç hekimin bulunduğu yerde iki ateist vardır.

Bu dönemin tek olumlu yanı antik dönem eserlerinin manastırlarda korunması ve çoğaltılarak kaybolmaktan kurtarılmasıdır. (Bayat, 2016:157)”.

B) Uyanış Dönemi: Bu dönem’de, IX. yüzyılda Napoli’ye yakın Salerno kasabasında tıbbi uyanışın ilk adımları *Instituto Universitariodi Salerno* kurularak atılmıştır. Hippokrates ekolünü benimsediği için *Civitas Hippocratica* adıyla anılan başka bir tıp okulu da bulunmaktadır. Bu okul büyük hekimler yetiştirememesine, tıbbi buluşlar ortaya koyamamasına rağmen, Rönesans’a kapı aralamış, tıp tarihinde önemli bir yere sahiptir. Avrupa’da yeni yerleşim yerlerinin doğmasıyla şehir kültürü doğmuş, kültür ve ekonomiyi şehir halkı oluşturmaya başlamıştır. Salerno dışında Paris, Montpellier, Bologna, Padua ve Oxford üniversiteleri açılmıştır. Böylece ortaçağ Avrupa’sının bilimsel dayanağı olmayan tıp anlayışı yerini, daha yetkin ve nitelikli bilimsel tıp anlayışına bırakmıştır. Bu dönemde tıp okullarından isim bırakan isimlerden bazıları: Albertus Magnus, Ugo Borgognoni de Lucca, Theodoric de Lucca, Roger Bacon, Arnold de Villanova, Raymond de Lulle, Henride Mondeville, Mondino de Luzzi veGuy de Chauliaque’dır.

II. Roger 1140 yılında, Sicilya adasında 250 yıl egemen olan İslam kültürünün etkisinde kalarak, hekimlere sınav şartı yönünde kanun çıkartmıştır. II. Frederich Arapların Sicilya’ya getirdiği hekimlik ve eczacılığı resmileştirmiştir. Hekim olacakların 3 yıl mantık, 5 yıl tıp eğitimi ve 1 yıllık staj süresinden sonra yemin ederek mesleğe başlayabileceği şartını getirmiştir. Yine başka bir kanunda da hekimin günde kaç hasta bakabileceğinden, hekim ve *eczacı* ilişkisine kadar farklı hükümler belirttikten sonra *eczaneler* ve *ilaç* yapımı da devletin kontrolü altında girmiştir.

Haçlı seferleriyle ortaçağ bilim dünyasının merkezi konumundaki İslam eserleri Sicilya ve Endülüs yoluyla Avrupa’da tanınmış XI yüzyıldan itibaren tercüme edilmeye başlanmıştır (Bayat, 2016:160).

“11. yüzyılda Afrikalı Konstantin’le (Constantinthe African) birlikte Arapça eserlerin Latinceye çevrilmesi, Arap tıbbının ve polifarmasının Avrupa’ya taşınmasına olanak sağlamış; kısa bir süre sonra da başta Güney İtalya ve Güney Fransa olmak üzere Avrupa’nın pek çok kentinde bağımsız eczaneler açılmaya başlamıştır (Tekiner, 2006:10).”

1.1.3.2 Bizans'ta Eczacılık

Bizans'ta hekimlik bilimi, Hristiyan inanışına dayanıyordu ve dogmatik bir içeriğe sahipti. Hastalık ve ölüm genellikle tanrı'nın işi şeklinde düşünülürdü. İnsanlar kullar olarak buna karşı gelme cesaretini gösteremezlerdi. Onun için hastalıkların sebeplerini incelemeye ve ilaç yapımına önem verilmiyordu. (Tekiner, 2006:10) Bizans'ta (Doğu Roma) bilim kısmen de olsa Batı Roma'ya nazaran daha ileri seviyedeysen gerileme devam etmiştir.

“Doğu Roma'da hekim olabilmek için şu şartların yerine getirilmesi istenmiştir: ders almış olmak; uzun süre pratik yapmış olmak; devrin büyük hekimlerinin karşısında yapılacak teorik ve pratik imtihanlarda başarılı olmak; serbestçe hekimlik yapabileceğine dair bir vesikaya sahip olmak.”² (Bayat, 2016:146).”

İstanbul'da tıp öğreniminin yapıldığına dair bir kurumun olduğu ileri sürülürse de bunu destekleyecek yeterli delil yoktur. XII. Yüzyılda Fatih Camii yakınındaki Havariyun kilisesi bahçesinde tıp dersleri verilmiştir.

Bundan dolayı “Bizanslı hekimler arasında Oribasius, Aetius, Tralles, Folus ve Paul d'Egine sayılabilir. Hekim Oribasus tıp ilmini İskenderiye'de okumuş ve İmparator Julien'in sarayında saray hekimi olarak çalışmış ve tıp konusunda 70 kadar eser vermiştir. (Tekiner, 2006:10)”

---

²Hekimlik yapılabilmesi için verilen vesikanın ne olduğu (diploma, elbise işareti, koruyucu muska vs.) anlaşılamamıştır.

1.1.3.3 İslam Medeniyetinde Eczacılık

Dünya kültür tarihinde 3 evrensel medeniyet ortaya çıkmıştır. Bunlar Yunan medeniyeti, İslam medeniyeti ve günümüzde yaşadığımız Batı medeniyetidir. Bir bütün olarak evreni ele alıp kavramaya ve açıklamaya çalışmaları, bu amaçla çağların bütün bilgilerini kullanarak felsefelerini ortaya koymaları bu medeniyetleri evrensel kılmıştır.

“İslam medeniyeti, Mısır-Mezopotamya ve Yunan-Roma kültürleri ile Rönesans’la başlayan ve günümüze kadar gelen Batı medeniyeti arasındaki bağlayıcı halka olup İslam’ın birleştirici ve itici gücüyle, bulunduğu coğrafyadaki eski kültür birikimini kendi değerleriyle sentezleyerek insanlığın hizmetine sunmuş, daha sonra da Sicilya ve Endülüs yoluyla Avrupa’ya aktarmıştır. Çin’den Pirene ve Ural dağlarına, Volga ve Tuna nehirlerine kadar çok geniş bir alana yayılan İslam medeniyeti, Akdeniz medeniyetinin bir parçası olarak, farklı özelliklere sahip toplumların birikimlerini bağınazlıktan uzak, hoşgörülü bir ortamda değerlendirmiş, insanlığın ürettiği fikir, bilim ve sanat ürünleri arasından inançlarına aykırı düşmeyenleri benimseyerek yeni bir sentez meydana getirmiştir. İslam medeniyeti ile Avrupa, aynı kaynaktan, Antik Yunan’dan beslenmiştir.” (Bayat, 2016:192).”

Cahiliye döneminde Araplar, astronomi ve tıp alanlarında çok az bilgiye sahiptirler. Mevcut tıp bilgilerinin bir kısmı Babil’den, bir kısmı da çöl hayatı yaşayan Bedevilerin çöl hayatından ibarettir. Cahiliye dönemi Arap toplumunda 2 tür tedavi yöntemi vardı.

- a) *Kâhin ve arrafların tedavileri*: Hastaların bedenlerine giren kötü ruhların büyü yöntemiyle, tanrılara kurbanlar adayarak ve muska yazarak uzaklaştırma yöntemi,
- b) *İlaç tedavisi*: Bitki, tohum ve bal kullanılırdı. Hacamat (Kan aldırma), organ kesiklerinde kanamayı durdurmak için kızgın yağa batırma, şaşılıkta hastayı dönen değirmenin taşına baktırma şeklinde tedavi metotları vardı. Kutsal kişiler olarak görülen kabile reislerinin kanları sulandırılarak felçlilere, kuduz olanlara içirilir ya da hayvanın ısırıldığı yere sürülürdü. Veba hastalığının olduğu yere hastalık bulaşmasını diye girerken eşek gibi anırılır yaralar hasır külüyle kapatılır ya da üzerine tuz basılırdı. (Bayat, 2016:197).”

İslam medeniyeti, her türlü fikre açık olduğu için, hemen her yerde kaybolmaya yüz tutmuş klasik kültürü ortaçağda canlandırmıştır. Örneğin, daha VIII. yüzyılda, Câbîrbîn Hayyam “Allah bize fiziki kanunlar vermiştir. Bunlarla bitki, hayvan hatta insanın benzerini yapabiliriz. Allah beşere öyle kabiliyetler bahsetmiştir ki, beşer, kâinattaki bütün sır perdelerini bununla çözmeye muktedirdir. (blog.milliyet.com.tr).” demiştir. O dönem için bu tür düşüncelerin ifade edebilmesi oldukça önemlidir. Bilim hiçbir dini ve resmi görüşten etkilenmeden çeşitli dillerde araştırmalar yapan bilginler sayesinde yayılmıştır. İslam bilimi bu şekilde faydalı unsurları seçerken cesaret ve güçlü bir iradeyle antik dünyanın bilimlerini kendinde toplayarak eserlerini tercüme etmiş ve yeni bilgiler de katarak Batı’ya aktarmıştır. “Günümüz İslam toplumlarında, Müslümanlar için bağlayıcı olan İslam’ın ilahi cephesinin dışında, Hz. Peygamber’in beşeri hayata dair sözleri irdelenerek dini düşüncenin yenilenmesi ve çağdaşlaşması gerekir. Bu da, düşünce sistemini eleştirel bir gözle değerlendirip yeni bir senteze varmakla mümkündür. (Bayat, 2016:202).”

Kaynak:

http://2.bp.blogspot.com/NWj1rdUyFH0/Us6nxZ0vTcI/AAAAAAAAEYI/9IuX_4oICQ0/s1600/4f196cbfc95fe2869.jpg

Şekil.1.17. Müslümanlar Hz. Muhammed’e “kalplerin hekimi”diyerek manevi hekim olarak kabul eder. Levha: “Yâtabîb el-kulûb” (Hat: N. Okyay)

Tam teşkilatlı ilk İslam hastanesi, yaklaşık 800 yılında Abbasiler döneminde Hârûner-Reşîd tarafından Bağdat’ta kurulmuş Cündişapur hekimlerin Cebrâîl bin Buhtîşû tarafından yönetilmiştir. Bu hastane diğer İslam şehirlerinde kurulacak hastanelere örnek teşkil etmiştir. Orijinal haliyle günümüze ulaşan en eski hastane Şam Nureddin Hastanesidir. Bu eğitim kurumlarında hayırsever devlet adamlarının desteğiyle ve işletilmesi için zengin gelir kaynaklarının vakfedilmesiyle, bu kurumlarda

din ve mezhep farkı gözetilmeden hastalara hizmet edilmiş ve tıp eğitimi verilmiştir. (Bayat, 2016:207).

Bağdat'ta 1227 yılında kurulan dini, edebi ve tıbbi bilimlerde eğitim veren, 298 öğrencisi bulunan Mustansiriyye Medresesinde 10 öğrenciye tıp dersleri veren bir müderris görev yapmıştır. Kahire'de Müeyyediyye medreselerinde tıp dersleri verilmiştir. Memlûkler döneminde Şam'da, yalnız tıp eğitimi veren 3 medrese vardır. Belli bir süre tıp eğitimi alanlar sınav edilmiş ve başarılı olanlara diploma verilmiştir.

İslam inancında eğitim verenlerin ve öğrencilerin dinin inançlarına önem verilmemiş, Hristiyan ve Yahudi hekimlerin Müslümanları tedavi etmesinde sakınca görülmemiştir. Bahtîşû ailesi hekimleri, Ebu'l Hasan Said bin Hibetullâh, İbnü't-Tirmîz gibi Hristiyan ve İbn Cem'i el-İsrâîli gibi Yahudi hekimler bunlara örnektir. (Bayat, 2016:210)

Yunan ve Hint dillerinden tercüme edilen kitaplar aracılığıyla eczacılık çok gelişmiş, ilaçlarla ilgili çalışmalar yapılmış ve basit ilaçlar akrabadin adlı kitaplarda toplanmıştır. "İlaç ve bitkilerle ilgili eserlerden en çok okunan ve kullanılanlar arasında Dioskorides'in Arapçaya Kitabü'l-Hasayiş adıyla çevrilen *Materia Medica*'sı, Dineveri'nin *Kitabu'n-Bah* ve *Kitabu'n-Nebat*'ı, Gafiki'nin *Kitabu'l-Edviyeti'l-Müfrede* isimli eserleri sayılabilir. Bu konuda devrinin en önemli kitabı ise İbn'ül Baytar'ın kaleme aldığı 300'den fazlasını ilk defa kendisinin tıbbı kattığı 1400 tıbbi bitkisel, hayvansal ve madensel drogdan bahseden *Cami'u Müfredatu'l-Edviyeve'l-Agdiye* isimli eseridir (Tekiner, 2006:11)."

Farmakolojinin gelişmesine katkıda bulunmuş, distilasyon, filtrasyon ve evaporasyon gibi teknikler eczacılığa kazandırmış; ilaç kullanımını cazip hale getirmek için ilaçlar tatlandırmış ve yaldızlı olarak hazırlamıştır. Hafif serinletici şuruplar, meyve şekerleri, bitki özlerinden yapılmış haplar tıbbın hizmetine sunulmuştur. Bazı durumlarda formüller çok sayıda madde içerdiğinden ilaçları eczacılar hazırlamış, tıbbi bitkiler o coğrafyadan veya Hindistan'dan temin edilmiş, dış ülkelere pazarlanmıştır.

Lokman Hekim, İslam âleminde *eczacıların* piri sayılmaktadır. İslam tababetinin ilerlemesinde Türk kökenli hekimlerin (İbn-i Sina, Razi gibi) de büyük katkıları olmuştur. Zamanın önde gelen âlimleri şunlardır:

Ebu Bekir Muhammed b. Zekeriya Razi (854–932), Dinaveri (Dinavari) (895–992), Ebu Reyhan Biruni (973–1051), Ebu Cafer Ahmed bin Muhammed (Ö. 1165), İbn-i Sina (980–1038) (Tekiner, 2006:11).

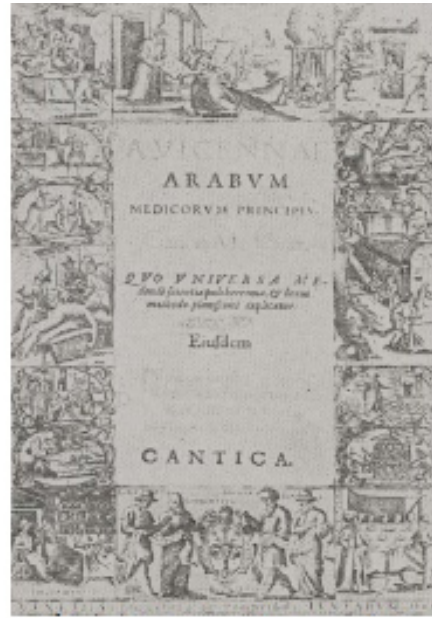
İbn-i Sina (980-1037): “Öğrencisine yazdırdığı hayat hikâyesi sayesinde hakkında diğer İslam filozof ve hekimlerinden daha fazla şey bildiğimiz İbn-i Sina, İslam dünyasında Şeyhü'rreis, Batı'da Avicennae olarak tanınmıştır. Buhara yakınındaki Afşena'da varlıklı ve bilimsever Abdullah'ın oğlu olarak doğmuş, küçük yaşta deha belirtileri göstermiş, hocalardan aldığı derslerle 16-17 yaşlarında döneminin hemen hemen bütün bilimlerini öğrenmiş ve tıpta otorite olmuştur. (Bayat, 2016:221)”

Tıp, felsefe, matematik, biyoloji, psikoloji, dil gibi hemen hemen bütün bilim dallarında 200'ye yakın eser veren bu büyük bilim adamının, politika içinde geçen yılları, şehirden şehire göçleri ve mahkûmiyetleri hesaba katıldığında, kısa ömrüne bu kadar eseri nasıl sığdırdığına şaşırılmamak elde değildir. Başlıca tıbbi eserleri:

Kanûnfi't-Tıb: Batıda tıbbın İncil'i veya tıbbın mukaddes kitabı olarak söylenir. Yaklaşık 1 milyon kelimelik ansiklopedik bir tıp kitabıdır.

a

b

Kaynak: a) <https://avicennaib.files.wordpress.com/2016/03/jhvf1.jpg?w=700>

Kaynak: b) <https://i.pinimg.com/736x/0b/c8/4e/0bc84eca9c34479c5d4a76790b4a6b05.jpg>

Şekil.1.18. Kanûnfi't-Tıb (Kanûn)'ın Avrupa'da basılan nüshaları.

Antik Yunan'dan o zamana kadarki dağınık tüm tıbbi bilgilerin, İslam tıbbının sentezi niteliğindeki bu eser adına, kürsü kurulmasına sebep olacak kadar uzun süre etkili olmuş Doğu ve Batı dünyasındaki tıp eğitiminde yüzyıllarca ders kitabı olarak okutulmuş ve güncelliğini korumuştur. 5 kitaptan meydana gelmiştir: (Tekiner, 2006:12; Bayat, 2016:221)

1. kitap: Genel tıp bilgileri yer almaktadır.
2. kitap: Hastalıkların tedavisinde kullanılan basit ilaçlardan söz etmektedir.
3. kitap: Genel tedavi yöntemlerinden ve sağlığı koruma yöntemlerinden bahsetmektedir.
4. kitap: Ateşli hastalıklardan, vücuttaki şiş ve yaralardan, cerrahi operasyonlardan bahsetmektedir.
5. kitap: Kompleks ilaçlardan, bunların özelliklerinden ve hazırlanışından bahseder. (avicennaib.wordpress.com.t.y.)

1.1.3.4. Türk Eczacılığı

Türk tıbbı ve eczacılığı hakkında, Arap, Çin, Hint ve İran tababet ve eczacılığı kadar etraflı bilgiler bulunmamaktadır. (Tekiner, 2006:15) Kaynağı binlerce yıl geriye giden Türk kültürü, Orta Asya'dan Orta Avrupa'ya kadar değişik coğrafyalarda farklı din ve medeniyetlerle karşılaşması özünde aynı olmakla beraber farklılıklar göstermektedir. Türk toplulukları farklı zaman dilimlerinde, farklı coğrafyalarda, farklı gelişme yolları takip ettiğinden, tarih ve kültürümüzü bir bütün olarak değerlendirmemiz oldukça zordur. (Bayat, 2016:236)

Bundan dolayı, Türk tıp tarihi 3 dönemde incelenebilir.

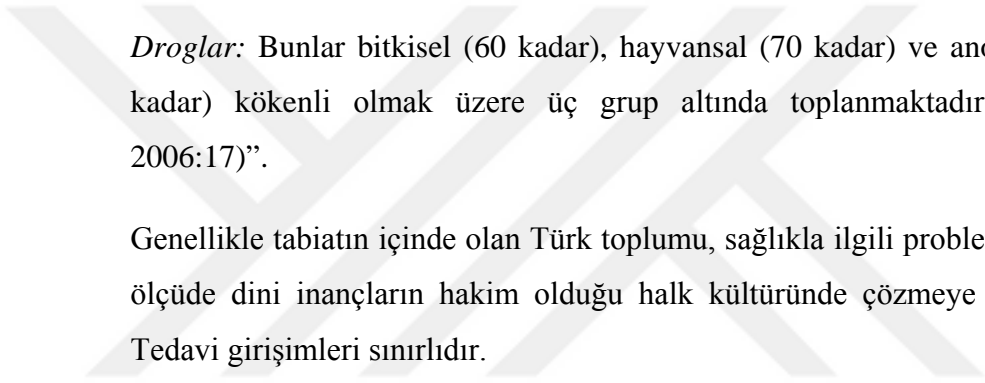
1-İslam öncesi Orta Asya:“Orta Asya Türklerindeki hekimlik ve eczacılık hakkındaki bilgilerimiz çok azdır. Bu konu ile ilgili en önemli kaynak, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi hocalarından Ord. Prof. Dr. Reşit Rahmeti Arat'ın 1930–1932 yıllarında Berlin'de yaptığı yayınlara dayanmaktadır. R. R. Arat'ın yaptığı çevirilere göre Türk-Uygur 16 döneminde Orta Asya'daki eczacılık hakkındaki bilgilerimizi aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

İlaç Şekilleri: Merhem, infüzyon, dekoksasyon, toz, karışım, usare, macun, hamur, hap, pastil, suppozituar.

İlaç Hazırlama Teknikleri: Ateşe gömerek pişirme, kaynatma, kaynatarak köpük elde etme, gölgede kurutma, belirli bir miktara kadar uçurma, sıcak küilde pişirme, hafif ateşte ısıtma, yanmayı önlemek için sürekli karıştırma, maddeyi yakarak kül elde etme.

Aletler: Elek, havan, ateş kabı, ağırlık ölçüleri, bakır kap, kaynatma kabı, süzme kabı, kıyma tahtası, değirmen, kaşık, kevgir, süzgeç, çanak, tava, keten torba.

Ölçüler: Uygurlar kendilerine has ağırlık ve hacim ölçülerini kullanıyorlardı. İlaçların alınacak miktarları için de, kaşık, bıçak ucu, mercimek kadar, büyük bir kap kadar, gibi terimler kullanmışlardır.

Droglar: Bunlar bitkisel (60 kadar), hayvansal (70 kadar) ve anorganik (10 kadar) kökenli olmak üzere üç grup altında toplanmaktadır. (Tekiner, 2006:17)”.

Genellikle tabiatın içinde olan Türk toplumu, sağlıkla ilgili problemler büyük ölçüde dini inançların hakim olduğu halk kültüründe çözmeye çalışmıştır. Tedavi girişimleri sınırlıdır.

*2-İslami dönem –Orta Asya (Türkistan hanlıkları), Yakındoğu (Büyük Selçuklu):*Büyük Selçuklu Devleti’nde tıp ve eczacılığa ait kaynakların pek çoğu kaybolmuş ise de bu dönemlerde tıbbın klasik karakterini koruduğu söylenebilir. Bu devirde kalp ve ateş kontrolü, idrar muayenesi gibi teşhis ve tedavi usulleri oldukça ilerlemiştir. Şüpheli hastalıklarda konsültasyon yapmak da pek yaygındır.

Büyük Selçuklu Devleti döneminde, hâkimiyetleri altındaki topraklarda mahalli hükümdarlar darüşşifalar, bakımevleri ve hamamlar yaptırmışlardır. Bunlar arasında Alparslan’ın Nişabur’da, Melikşah’ın Bağdat’ta, Nureddin Mahmut Zengi’nin Şam’da Selahaddin Eyyubi’nin Kahire’de kurdukları darüşşifalar anılabilir (Tekiner, 2006:17)”.

Anadolu Selçuklularında çeşitli tıp okulları, hastaneler, kaplıcalar ve çeşitli sosyal yardım kuruluşları bulunmaktadır. Kayseri ve Sivas’ta darüşşifalar bünyesinde birer tıp medresesi bulunuyordu. İslam dünyasında olduğu gibi taba-

bet ve eczacılık, usta-çırak ilişkisi şeklinde öğretilmiştir. Bu dönemde El Biruni ve İbn El-Baytar kitapları eczacılık hakkında bilgi verir. “Ünlü Selçuklu tarihçisi Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklu dönemi vakfiye ve belgelerine dayanarak yaptığı araştırmada şu sonuca varmıştır. “*Selçuklu Türkiye’si şehirlerinde tıbbi ecza satmaya mahsus dükkânlara Hindistan’dan bile tıbbi nebatlar getirilip satılıyordu. Hatta kervansaray hastanelerinde dahi kendi ölçülerinde eczahâneler mevcut idi.* (Tekiner, 2006:18)”

3-Batiya yöneliş (Çağdaşlaşma) dönemi: Osmanlı devletinde XVII. yüzyıldaki gerilemeye paralel olarak, bilimsel hayatta da gerileme başlamıştır. Bu durum XVIII. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu gerilemeyi tespit eden devlet adamları bazı değişikliklere giderek İslam tıbbındaki klasik eserleri kullanmaya devam etmişlerdir. İbn Sina’nın Kanûn’u bu dönemde Osmanlıca’ya tercüme edilmiştir.

Hekimler, batı’dan yeni tıp anlayışını temsil eden eserleri tercüme ederek ve buradan yapılan alıntılara kendi yorumlarını da katarak tıbbi eserler kaleme almışlardır. “XIX. yüzyılın başında, Süleymaniye’de tıp eğitimi devam ederken, III. Selim, donanmanın hekim ihtiyacını karşılamak amacıyla Kasımpaşa’da, öğretim kadrosunda bir hekim ve cerrahın bulunduğu eğitim hastahanesi ile yanına teorik tıp ve cerrahi eğitimlerinin verileceği tabibhane binasını yaptırarak Tersane Tıp Mektebini (Tersane Tabibhanesi) kurdurmuştur (1805) (Bayat, 2016:319).”

Eczacı dükkânlarında çalışanların İtalyanca’ya aşina olması, İtalyanca kitapların temininde kolaylık sağlayacağından dolayı, tıp eğitiminin İtalyanca yapılmasına karar verilmiştir. Eğitim için Avrupa’dan gerekli aletlerin, tıp kitap ve dergilerinin temin edilmesine ve bunlar için kütüphane kurulmasına, anatomi derslerinin nasıl olacağına, bunun için ölümlerin nereden temin edileceğine, öğrencilerin sırayla gece-gündüz nöbet tutulmasına, gerektiğinde hastalara bakabilecekleri, eğitimlerini tamamlayanların 4 yıl mecburi hizmet yapacakları belirtilmiştir. Tıpta modernleşme adına olan bu teşebbüs, siyasi kargaşalardan ve Kabakçı isyanından dolayı etkilenmiş ve gerçekleşemez duruma gelmiştir.

Yeniçeri ocağı ortadan kaldırıldıktan sonra, modernleştirilmeye çalışılan ordunun hekim ve cerrah ihtiyacı için 1827’de Vezneciler’de 4 yıllık Tıbbâne-i Âmire açılmıştır. Yüzlerce yıllık tıp anlayışları bırakılıp, yeni düzene geçmek için Tıbbâne-i Âmire’de sık sık düzenlemeler yapılmıştır. Tüm çabalara rağmen eğitimin istenen modern seviyeye ulaşamaması sonucunda, 1838 yılında modern bir fakültenin ihtiyaçlarına göre tamir edilen Enderun Ağaları Mektebine taşınmıştır. 1839’da Viyana’dan ders nazırı ve muallimi olarak “Modernleşmeyi sağlayabilmek için getirtilen, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin müdürlüğüne kadar yükselen Dr. Charles Ambroisse Bernard, ömrünün sonuna kadar İstanbul'da okul için çalışmıştır. Dr. C.A. Bernard okulu kısa sürede Viyana'daki Josephinum Askeri Tıp Mektebini örnek alarak düzenlemiş, Mektebi Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'yi batı tarzında eğitim yapan bir okul haline getirmeye çalışmıştır. Kütüphanesiyle, botanik bahçesiyle, eczacılık ve ebelik sınıflarıyla modernleştirilen tıp okulunda ilk defa, diseksiyon ve otopsi çalışmalarına Dr.C. A. Bemard'ın yoğun çabalarıyla dönemin padişahından bu konu da özel izin alınarak başlatılmış ve aralıksız yürütülmüştür. İstanbul'da kaldığı sürede birçok eser de kalem alan Dr. C.A. Bernard 1844'ün son aylarında boynundaki bir iltihaptan hayatım kaybetmiştir. (Öztürk, H., Karasu, C. 2014:125).”

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane 1848’de çıkan yangınla birkaç defa yer değiştirmek zorunda kalmış. 1862’de tıp eğitiminin Türkçe yapılması, kitapların Türkçeye tercüme edilmesi ve tıp bilgilerinin tartışıldığı Türkçe bir dergi yayınlanmasını isteyen öğrencilerin kurduğu dernek, 1865 yılında hazırlanan tüzükle Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniyye adıyla kurulmuştur. 1866’da sivil sağlık üzerine hekim yetiştirmek üzere Türkçe tıp eğitimi veren Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye kurulmuştur. (Bayat, 2016:327).”

1.1.4. Rönesans ve sonrası Avrupa Tıbbı

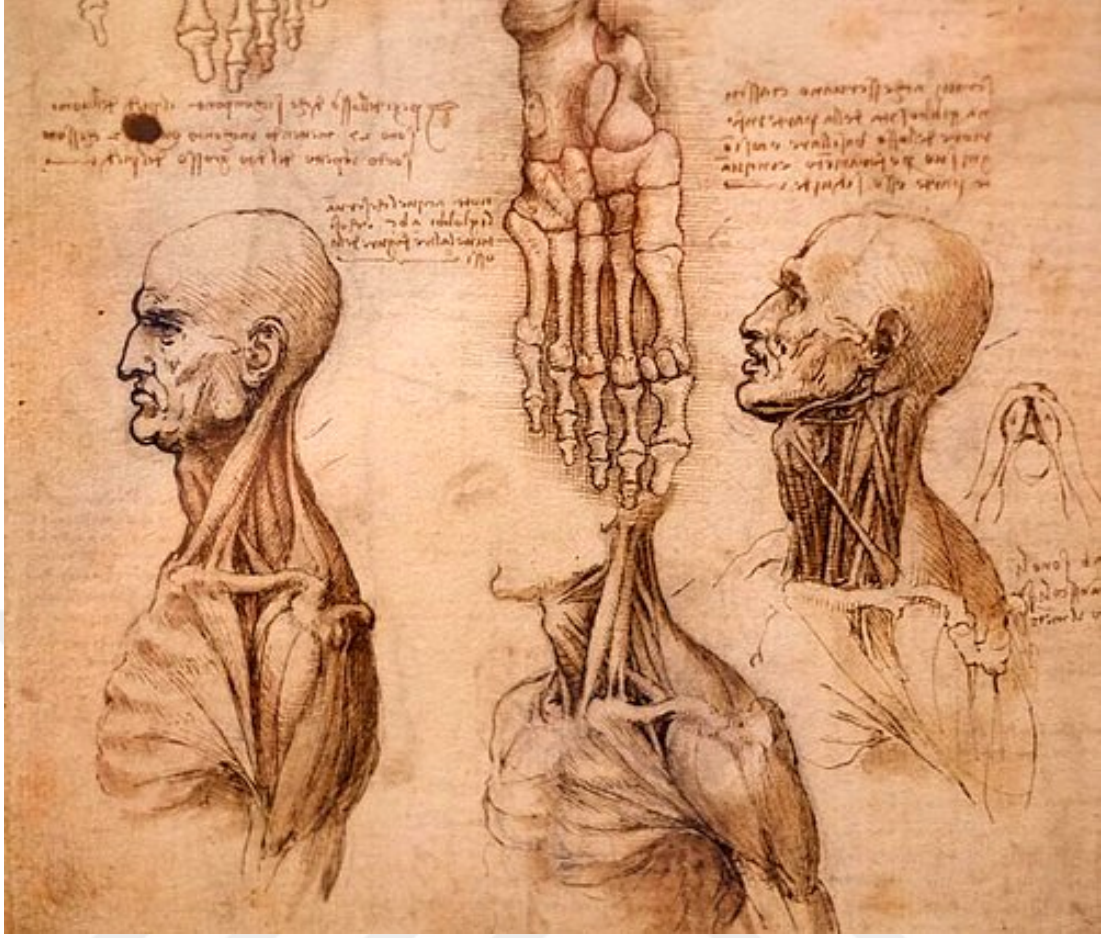
1.1.4.1. 1400-1750 Yılları Arası

Ortaçağ'ın bitmesiyle, deniz yollarının bulunması, okyanuslarda kazanılan üstünlükler, yeni keşfedilen Amerika kıtasında para ekonomisinin başlaması, matbaanın icadı, barutun yaygın bir şekilde kullanılması XIV-XVI. yüzyıllarda Avrupa'da Rönesans adı verilen yeni bir hayat tarzı ve görüşünün doğmasına sebep olmuştur.

Rönesans'ın özü insanlığın dogmalar karşısında bağımsızlığını kazanması; dünyayı ve insanı keşfetmesidir. “Hayatın pek çok alanında olduğu gibi, modern bilimin de başlangıcının Rönesans olduğu kabul edilse de, bunun gerçeği ifade ettiğini söylemek zordur. Çünkü Rönesans, antik düşünce ve sanatın kaynaklarına dönüşür. Oysa bilimin yüzü geriye değil, ileriye dönük olup deneyle amacına ulaşmaya çalışır. Dolayısıyla Rönesans, dini bağnazlığı yok ettiği ölçüde bilimin gelişmesine faydalı olmuştur (Bayat, 2016:165).”

1350'lerde İtalya'da başlayan Rönesans, diğer Avrupa ülkelerine de yayılmış, XVI. Yüzyıl başında zirveye ulaşmıştır. Bilimde uyanışın XI. Yüzyıl Rönesans'ı olarak adlandırılan birinci dönemi, XI. Yüzyılın ikinci yarısında başlayıp XIII. Yüzyılda doruğa çıkmıştır. İslam kaynaklarıyla antik dönem bilim ve düşüncesi önem kazanmıştır. İkinci dönem, XVII. yüzyılda büyük bir atılımla ortaya çıkar, tabiata gerçek, yeni ve yaratıcı bir yaklaşımı ifade eder.

Rönesans'la birlikte tıp adamları bilimsel dayanağı olmayan deneme-yanılma metodunu bilimsel bilgi üretim metoduna dönüştürmeye çalışmışlardır. (Bayat, 2016:166) “Gerçeğe uygun, diseksiyona dayanan anatomik çizimler yapan Leonardo da Vinci (1452-1519), anatomi kitapları yazmıştır. Caprili Berengarius (1470-1550), 100 diseksiyona dayanan anatomik çizimler yapmıştır. Modern anatominin kurucusu olarak kabul edilen Andreas Vesalius (1514-1564), Padua tıp fakültesi hocasıydı ve Galen'in anatomi hatalarını düzeltmiştir. De Humani Corporis Fabrica adlı anatomi kitabıyla bazı organların tanımlanmasını sağlamıştır (Ersoy, N: 16 t.y).”

Kaynak:<https://img-s1.onedio.com/id-576be5a94dab457f5dab0782/rev-0/w-500/s-562c767d9bc1b5682a1ddd8b577826f7fbc5d696.jpg>

Şekil.1.19. Leonardo da Vinci'nin anatomi üzerine yaptığı çizimler.

“Eczacılık tıptan tamamen ayrılmış, tıbbın metotlarını terk ederek kimya alanındaki çalışmalara yönelmiştir. Bu dönemde yalnız eczacılık sertifikasına sahip olanların eczane açabileceği, ilacın yalnız eczacı tarafından yapılabileceği, eczane işletmesinin yalnız eczacıya ait olduğu, hastanelerin yalnız hastanede yatan hastalara ilaç verecek eczaneler açabileceği gibi bugün de geçerliliğini koruyan prensipler kabul edilmiştir (Tekiner, 2006:13)”

Avrupa ülkelerinde eczacı sayısının artmasını sonucu, buna bağlı olarak rekabeti önlemek için, ustaların genellikle bir tek çırak almasına izin verilirdi. Bu nedenle mesleği öğrenmek için yanına çırak girilecek bir eczacı ustası bulmak kolay değildi. Çırak olarak genellikle zengin ailelerin, hekim veya eczacıların çocukları ya da bunların akrabalarının çocukları kabul edilirdi. Çırağın reçeteleri okuyup anlayabilecek kadar Latince bilmesi ve dindar olması da istenmektedir. Çıraklar 3-4 yıl gibi bir

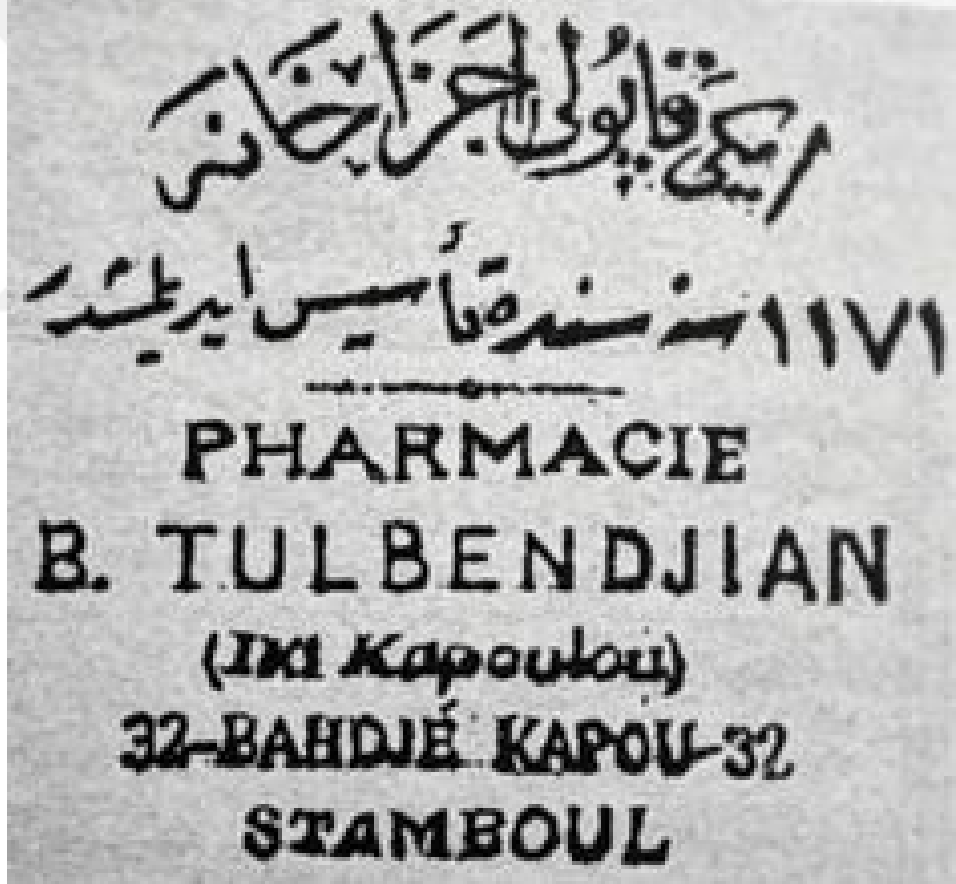

sürede kalfa unvanını alır, küçük bir ücret karşılığında ustasına yardımcı olurdu. 6 yıllık kalfalık döneminden sonra ustasından başarı sertifikasını alanlar, şehrin ünlü eczacıları ve tıp fakültesinin bazı öğretim üyelerinden oluşan bir jüri karşısında bir sınava alınır. “Sınav teorik (reçete okuma, Latince, ilaç hazırlama tekniği) ve pratik (tıbbi bitkileri ve drogları tanıma) olarak yapılırdı. Bu sınavları kazananlar jüri önünde, yapılması ustalık isteyen bir ilacı hazırlayarak bu alandaki bilgi ve becerilerini gösterirlerdi (Tekiner, 2006:16)”

1.1.4.2. 1750-1840 Yılları Arası

Türk eczacılığının geçmişine bir göz atılırsa, bugünkü anlamda ilk eczanelerin, 18. yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul'da açılmaya başlamış oldukları görülür. Açılış tarihi kesin olarak bilinen en eski eczane, 1757'de Bahçekapı semtinde açılmış olan "İki Kapılı Eczane" olduğu Turhan Baytop ve Mert Sandalcı'nın araştırmalarıyla ortaya konmuştur. Yaklaşık 250 yıllık bir geçmişi olan bu eczane, 1866'da Eczacı Vincent Sinapiyan'ın (1811-1891) mülkiyetinde bulunuyordu. Aynı eczane, 1891'de Eczacı Corci Tülbentçiyen'a (1846-1894) geçmiştir ve halen "Tülbentçi" ailesinin yönetiminde sağlık hizmeti vermeye devam etmektedir. (Sandalcı, G., Sandalcı, M.2006 :11)

Kaynak: <http://www.oguztopoglu.com/2013/09/iki-kapli-eczane-b-tulbendjian-32.html>

Şekil.1.20. İki Kapılı Eczane Damgası - 1900 öncesi.

1.1.4.3. 1840-1948 Yılları Arası

Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu döneminde de, eczacılık mesleği bir ustanın yanında tamamen pratik olarak öğreniliyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilmi ve teknolojik alanlardaki ilerlemelere ayak uydurabilmek için batılılaşmanın ilk ciddi hamlesi Sultan Selim III (1789-1807) döneminde yapıldı. (I) Modern anlamda teorik öğretim 17 Şubat 1839'da Mektebi Tıbbiye-i Şahane'nin açılması ile başlamıştır. Eczacılık mesleği üç sınıfa ayrılır:

1- Askeri, 2- Mülkiye, 3- Serbest Eczacılarıdır.

Osmanlı döneminde Eczacılık öğretimi aşağıdaki kurumlarda yapılıyordu:

İSİM	KURULUŞ TARİHİ
Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane	1839
Mektebi Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane	1867
Haydarpaşa Askeri Tatbikat Okulu	1876
Merkezi Türkiye Yüksek Koleji (Central Turkey College) (Gaziantep)	1876
Şam Tıbbiye Mektebi (Şam)	1903
Eczacı Mekteb-i Alisi	1909

Türkiye'de modern tıp ve eczacılık öğretimi Sultan II. Mahmud'un gayretleri ile kurulan "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane"de başlamıştır. Prof. Dr. Arslan Terzioğlu'nun araştırmalarına göre bu mektep 17 Şubat 1839'da açılmış ve 11 Mart 1839'da tedrisata girmiştir. (Üvey, D. 1996: 3-4)

1800'lü yıllarda hazır ilaç olarak bulunabilen ilk ilaçların, Tiryak ve Melisa Ruhu olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı, Türk İlaç Endüstrisi'nin temellerinin Osmanlı Devleti Dönemi'nde atıldığı görülmektedir. Yine bu dönemde ülkemizde üretilen ilk ilaçlar, İngiliz Eczanesi'nde ve 1880 yılında Eczacı Halil Hamdi Bey'in eczanesinde yaptığı ilaçların olduğu belirtilmektedir. Eczacı Ethem Pertev Bey'in 1895 yılında ürettiği Pertev Şurubu'nun ilk Türk müstahzarı, 1900'lü yıllarda kurulan Osmanlı Komprime Laboratuvarı'nın ise ilk üretim tesisi olduğu birçok yerde

belirtilmiştir. “Artan ihtiyacın karşılanabilmesi için Cumhuriyet Dönemi’nde sağlanan olanaklarla günümüzdeki şekliyle ilaç endüstrisinin şekillendiği; ilerleyen teknik imkânlarla birlikte, ilaç üretiminde laboratuarlardan fabrikalara geçişin yapılarak büyük fabrikalarda üretimin 1950’li yılların başında başladığı bilinmektedir. (dergipark.gov.tr:112)”

Kaynak: http://2.bp.blogspot.com/-iRhp9_EIKAA/UBXgEUxLoLI/AAAAAAAAAIR8/DITDA0g2iq4/s1600/Screen+Shot+2012-07-29+at+9.13.50+PM.png

Şekil.1.21. 19.yüzyıl başlarında İstanbul eczanelerinde bulunan iki hazır ilaçtan biri, “Tiryak”

Kaynak: http://3.bp.blogspot.com/-M1pfIs4E4Q0/UBXgFNhEWMI/AAAAAAAAAISE/9mtc8762_k0/s1600/Screen+Shot+2012-07-29+at+9.14.13+PM.png

Şekil.1.22. Melisa ruhu etiketi

Kaynak:

http://cdn.haber10.com/uploads/2016/02/09/d0175b307985827e210096e6c70822e0_3jpg_610x.jpeg

Şekil.1.23. Edhem Pertev Müstahzaratı Fabrikası reklam-ilan çalışması. (1925"Edhem Pertev Müstehzeratı (Ürünleri) Fabrikası" "Dersaadet Çemberlitaş karşısında. Telefon: İstanbul - 3538. Pertev Şurubu, krem, kozmetik, çocuk pudrası, diş tuzu, diş macunu, tuvalet pudrası, kolonya ve bilemlerle tabii ürünler komprimeleri imal olunur.)

1.1.4.3.1 1840-1948 Yılları Arası İlaç Ambalaj Örnekleri

Eczacı N. Vaia

Kaynak: Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 238)

Şekil.1.24. Pilül ilaç şişesi. 1888 yılında Meclis-i Sıhhiye'nin ruhsatıyla, dizanteri, ishal ve kolerayı yok ettiği söylenen ilaç.

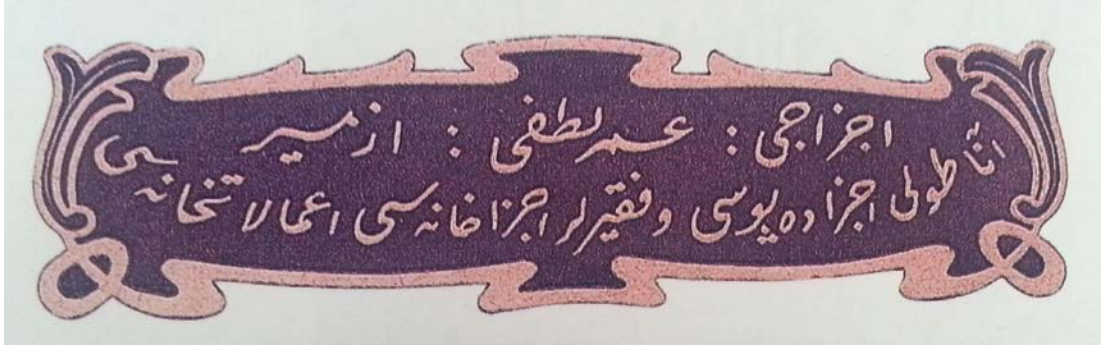
Eczacı Ömer Lütfü

Anadolu Ecza deposu cumhuriyetin ilk yıllarında İzmir'in ünlü ecza depolarından biri olduğu düşünülüyor. 1920'li yıllarda İzmir'de Fakirler Eczahanesi ve Anadolu Ecza Deposu adı altında iki müessese işletmektedir. Ömer Lütfü Bey hakkında Farmakolog dergisinde yer alan haberlerden ve Belgelerle Türk Eczacılığı koleksiyonunda bulunan etiketlerden, kendisinin eczacılık etiği ile bağdaşmayan bazı çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır. İmalâtını eczahanesi, satışını da deposu aracılığı ile gerçekleştirdiği içki ve gıda ile ilgili çeşitli ürünler piyasaya sürdüğü (Bu ürünlerin tıbbi olmasına özen göstermiştir !) bir dönem eczanelerden çok adeta Tekel Fabrikası gibi çalışmıştır. 1931 yılında iflas ederek, Söke Merkez Eczahanesi sahibi Halil Tokel'in Ömer Lütfü Bey'in Fakirler Eczahanesi'nin başına geçmesi gündeme gelmişse de daha sonra bundan vazgeçilmiştir.

Kaynak: Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 125)

Şekil.1.25. Ömer Lütfü Anadolu Fakirler Eczahanesi Meşrubat-ı gıdaiyye ve küliyye imalâthanesi (alkollü ve ispirotolu içkiler) Müstahzarat-ı tıbbiye ve sınaiyye imalathanesi. 1920'li yıllar...

Kaynak: Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 125)

Şekil.1.26. Eczacı Ömer Lütfü İzmir Anadolu Ecza Deposu, Fakirler Eczahanesi İmalathanesi. 1920'li yıllar...

Mabeyin-i Hümayun Eczahanesi (Saray Eczahanesi)

İstanbul fethedildikten sonra ve Topkapı Sarayının inşasından sonra Padişah ve Saray ileri gelenlerinin ihtiyacı olan ilaçlar hekimbaşılar ve onlara bağlı eczacılar tarafından kendilerine tahsis edilen yerde Baş Lala'nın gözetiminde hazırlanmaktaydı. Saray mensupları ve çalışanlarının ilaç ihtiyaçları ise helvahanede yapılyordu. 1608-1767 yılları arasında imalâtı helvahanede gerçekleştirilen sabun, şarap, tiryak, hap, pastil, saç boyası ve pudralara ait formüller elyazması bir defterde toplanmıştır. Bu defter Eczacı Naşid Baylav tarafından bulunmuş ve Prof. Arslan Terzioğlu tarafından Helvahane Defteri ve Topkapı Sarayında Eczacılık adı altında yayınlanmıştır.

Tanzimat'tan sonra diplomalı eczacılar Osmanlı Sarayında görev yapmaya başlamıştır. Bu konuyla ilgili bugüne kadar detaylı bir araştırma yayınlanmamıştır. (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006:71)

Kaynak: Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 73)

Şekil.1.27. Mabeyin-i Hümayun Eczahanesi Şeyh Zafiri Hazretleri için hazırlanan majistral şurubun etiketi. Saray Eczahanelerinde zaman zaman saray dışından kişiler için de ilaçlar hazırlanmıştır. Şazeli Tarikatı şeyhlerinden Şeyh Zafir için hazırlanan majistral şurubun etiketi bu duruma örnektir. Etiketinin üzerinde elle “Reşadetlû Şeyhim Zafir Efendi Hazretleri için” yazmaktadır. 1854-1910 yılları arası

Kaynak: Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 70)

Şekil.1.28. Mabeyin-i Hümayun Eczahanesi Majitral ilâç etiketleri. 1854-1910 yılları arası

Hasan Ecza Deposu

Türk ecza depoculuğunun en önemli isimlerinden biri olan eczacı Hasan Has-san, kuvvet şurubu imal ederek başladığı müstahzarcılık hayatına Hasan Gazoz Özü, Hasan Meyve Özü, Hasan Öksürük Pastili, Hasan Kinin Komprimeleri ile devam etmiştir. 1940'larda 90'a yakın ürün çeşidiyle prezervatiften balık yağına, fare zehirinden, çavdar ekmeğine, tıraş sabunundan kinin komprimelerine kadar sağlık ve kozmetik konusunda ihtiyaç duyulan birçok malzemenin üretimini gerçekleştirerek çok önemli bir firma haline gelmiştir.

Kaynak: Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 5)

Şekil.1.29. Hasan Kuvvet Şurubu. 1920'li yıllar.

Kaynak: Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 14)

Şekil.1.30. Hasan Balık Yağı. 1920-1940 yılları arası

Kaynak: Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 15)

Şekil.1.31. Hasan Gazoz Özü. 1920-1940 yılları arası

Eczacı Hasan Nafiz

Hasan Nafiz Bey, 1893 yılında Eczacılık Mektebinden mezun olmuştur. 1897 yılında malî sıkıntılar yaşadığından dolayı kapanan Edhem Pertev Eczahanesine ortak olarak eczahanenin yeniden açılmasını sağlamıştır. Edhem Pertev'in kısa sürede toparlanmasının ardından kendine ait Hasan Nafiz Eczahanesi'ni açmıştır. 1929 yılında kısa bir süre Türkiye Eczacılar Cemiyeti İkinci Başkanlığını da yapan Hasan Nafiz Bey'in eczahanesinin 1930'larda kapanmış olabileceği tahmin ediliyor. 1952 yılına, oğlu Eczacı Adil Şeyhülettibba tarafından Hasan Nafiz Eczahanesi adıyla yeni bir eczahane daha açılmıştır. Adil Bey, uzunca bir süre burada çalıştıktan sonra eczahaneyi devretmiştir. Yeni sahipleri eczahanenin adını değiştirdikleri için "Hasan Nafiz" adı böylelikle tarihe karışmıştır.

Kaynak: Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 29)
Şekil.1.32. Majistral ilaç şişesi. 1897-1929 yılları arası

Eczacı Mustafa Hakkı Nalçacı

Türk Eczacılık tarihinde çok önemli isimlerden biri de Mustafa Hakkı Nalçacıdır. Eczacılık Mektebini 1901 yılında birincilikle bitirmiştir. 1903 yılında Şam Mekteb-i Tıbbiyesi açılınca bu okulun kadroları için yapılacak sınavı kazanmış ve kimya hocası olarak göreve başlamıştır. Son iki yılı Beyrut'ta olmak üzere 4 Ekim 1918'de okul kapanana kadar burada çalışmış, 1919 yılı Nisan ayı içinde İstanbul'a dönmüştür. Bursa'da belediye kimyagerliğini üstlenmiş ve orada iki yıl eczane işletmiştir.

1925'te Kazım ve Şürekası Ecza Deposuna bağlı olarak ilk laboratuvarını açmıştır bir süre sonra buradan ayrılarak Koço Papazoğlu ve MaxFaraggi ile ortak bir şirket kurmuş ve laboratuvarını fabrikaya dönüştürerek bir binaya taşımıştır. Daha sonra çıkan anlaşmazlıklar üzerine ortaklık dağılmıştır.

1925 yılında üretimine başlanan Fosfotin Trikalsin Mustafa Hakkı, Kohinor Diş Macunu, Kına Mustafa Hakkı ve Neviodon Mustafa Hakkı Laboratuvarının ilk müstahzarlarıdır. Mustafa Hakkı Nalçacı'nın ürettiği Kohinor Diş Macunu ile Amerikan Diş Macunu Kolynos arasında bir dava olmuş ve Mustafa Hakkı Bey davayı kazanarak üretime devam etmiştir.

Mustafa Hakkı Nalçacı Laboratuvar'ında Oksol adlı bir diş macunu da üretildiği sanılmaktadır.

Prof. Mustafa Hakkı Nalçacı, bir yandan müstahzar yapımını sürdürürken, diğer yandan 1930'da Fen Fakültesi Dekanlığı ve vekâleten İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü görevini sürdürmüş, 1934'de emekli olarak üniversiteden ayrılmıştır.

Kaynak: Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 105)

Şekil.1.33. Safarhenalli ve adrenalimli çeşitleriyle, Fosfo Trikalsin. 1925 yılı.

Mazlum Sabit Eczanesi

Kaynak: Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 82)

Şekil.1.34. Galenik preparat şişesi.1940'lı yıllara ait olduğunu düşünülen ve içinde Panama Tentürü (sabun ağacı), Quillaja Saponaria kabuğundan elde edilen bir tentür) bulunan bu şişenin ait olduğu eczane ve eczacı hakkında hiçbir bilgi bulunamamıştır.

Eczacı Hasan Şevki

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kolonya ve losyon yapımında çok ünlü olmuş ve halk tarafından çok tutulmuş bir itriyatçı olan Hasan Şevki Bey'in, eczacı ya da kimyager olduğunu sanılmamakla beraber bu tür bir bilgiye rastlanmamıştır. Fakat Belgelerle Türk Eczacılığı'nın IV. Cildinde, 1929 yılında Eczacı Mehmed Daim tarafından yayınlanan Türk Tıbbi Müstahzaratı ile büyük bir benzerlik gösterdiği düşünülmektedir. Mehmed Daim Bey o yıllarda bir mucize kabilinden yayınladığı ve eczacılık tarihi ile uğraşan herkesin başucu kitabı sayılacak bu eserde eczacı ve kimyagerler dışında sadece Hasan Şevki'ye yer vermiştir.

Kaynak: Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 30)

Şekil.1.35. Muhayyer Şevki Losyonu “Fulya” ve aynı şişenin kabartma yazılı arka yüzü. 1920’li yıllar.

Eczacı Necip Özgül

Eczacı-ıtriyatçı Necip Bey kozmetik müstahzarlarının çoğunu son derece lüks, farklı ve şık ambalajlarda piyasaya sürmüştür. Bazı ürünlerinin ambalajlarında imal edildikleri döneme göre çok modern malzemeler kullanmıştır. Bugün bile bunların otantik olup olmadığı konusunda antikacılar da tereddüt yaşamaktadır. Mesela üstü mika kaplı, içerisinde ayna bulunan 1920'li yıllara ait pudriyer, ilk bakışta çoğumuzda bu ambalajın o yıllara ait olamayacağı izlenimini uyandırmakta ve o tarihlerde de mika böyle mi kullanılabiliyordu sorusunu aklımıza getirmektedir. Uzun incelemeler sonucunda pudranın orijinal olduğu anlaşılmıştır.

Kaynak: Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 131)

Şekil.1.36. Necip Bey Pudrası 1930'lu yıllar. Kutunun kapağında yer alan geleneksel Türk motifli süslemeye karşın, alt yüzünde son derece modern bir grafik çizim yer almıştır.

Kaynak: ASPİRİN- Türkiye Tanıtım Serüveni, (Akçura G. 1994:47)

Şekil.1.37. Spor Alemi Dergisi. 1928

İlan Açıklaması: Otomobil tenezzüpleri veya tramvay ve şimendöfer seyahatleri esnasında fazla cereyan-ı havaya mâruz kalanlar üzerinde icra-yi te'sir ve soğuk algınlığı tevellüd eder. ASPİRİN komprimeleri yele karşı muhafaza eylediği gibi soğuk algınlığına yakalandığı halde hemen tedavi ve teskin eylediğinden bu gibi seyahatlerde daima bu komprimelerden bulundurmalıdır. Ancak kırmızı bandrollü hakikî ambalajlı komprimelerden almalıdır.

Kaynak: ASPİRİN- Türkiye Tanıtım Serüveni, (Akçura G. 1994:51)

Şekil.1.38. Resimli Ay Dergisi. 1930

3 Kasım 1928 yılında “Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” yürürlüğe girdiğinde Latin harflerinin kullanılmasıyla yayın hayatında önemli değişiklikler olmuştur. 1 ay sonra kanun gereği levha, tabela, ilan, gazete, risale ve mecmualar yeni harflerle basılmaya başlandı. 1929’un başından itibaren dergi ve gazetelerdeki ASPİRİN ilanlarını da yeni Türk harfleriyle görmeye başlıyoruz.

1.1.4.3.2. Cumhuriyet Dönemi İlaç Sanayinde Grafik Tasarım Ürünü Veren 2 Örnek Tasarımcı

İhap Hulusi Görey

1898’de Mısır’ın başkenti Kahire’de doğan İhap Hulusi Görey, Türk afiş sanatının ve reklamcılığının ilk temsilcisidir.

Dedesinin Mısır’da asker olmasından dolayı Görey ailesi 1. Dünya Savaşı’nda İstanbul’a dönmüştür. İlk ve orta öğretimlerini Kahire’deki İngiliz okullarında görmüştür.

“Babası Ahmet Hulusi Mısır’ın ünlü bir mimar ve müteahhitidir. İleriki yıllarda ise kardeşlerinden Yavuz Görey, Türkiye’nin en ünlü heykeltıraşlarından, Nihat Görey ise Mısır’ın önde gelen müzecilerinden biri olacaktır (Çam, A.T. 2014:153).”

“Ailesi İhap Hulusi’nin ileride iyi bir hariciyecisi olabilmesi için bütün olanaklarını önüne serer. İyi okullar, özel hocalar... Ama hiçbir şey fayda etmez. Çünkü o yalnızca resim sanatına ilgi duymaktadır (Çam, A.T. 2014:153).”

Resim derslerini Almanya'daki bir ressamla postalaşarak almaya başlayan İhap Hulusi, bu şekilde tatmin olamayacağını anlayınca 1920 yılında Almanya'nın Münih kentinde Heiman Schule atölyesinde çalışmaya başlar. Kuntsgewerbe Schule’de, etkisi altında kaldığı ressam Ludwig Hohlwein’in yönetiminde afiş ve basın ilanları üzerine 3 yıl eğitim alır.

1923 yılında Almanya’da yaptığı ve Türkiye’de sergilenecek ilk afişleriyle Galatasaray Lisesi Sergisi’ne katılır. Sultan Abdulmecid İhap Hulusi’nin afişlerini çok beğenir ve saraya davet eder.

1925 yılında İstanbul’a dönerek serbest grafiker olarak çalışmaya başlamıştır.

İngilizce, Almanca, Fransızca ve Arapça bildiği için ailesi tarafından Dışişleri Bakanlığı'nda çalışması istense de o bunu reddetmiş ve ilk olarak bir dergide karikatürist olmuştur.

Zamanla da afiş çalışmalarına ağırlık vererek, Türkiye’de reklamcılığın ilk temsilcisi olma yolunda bir serüvene başlamış olur. O zamanın batılı anlamda tek afiş tasarlayan kişisidir.

“İlk siparişini 1927’de İzmir’den İnci Diş Macunları’ndan alır. Dişerini göstererek gülen bir zenci afişi hazırlayan İhap Hulusi, bu işten 10 lira kazanmıştır (Çam, A.T. 2014:154).”

Atatürk, İhap Hulusi’den 1928 yılında Türk alfabesini hazırlamasını isteyerek nasıl yapması gerektiğini de detaylı bir şekilde anlatır. Hatta manevi kızı Ülkü’nün de olduğu kısa süreli pozlar verir. İhap Hulusi’nin yaptığı eskizler Atatürk tarafından çok beğenilir. Sonuçta Ülkü’ye okuma öğreten Gazi kompozisyonu ile Latin alfabesine geçiş gerçekleşmiş olur.

“Afiş ve grafik alanında kendisini ve çalışmalarını tanıtmak amacıyla zamanın en gözde dergisi olan Akbaba’da Münif Fehim ve Ramiz’le birlikte çalışır. Daha sonraları afiş çalışmalarına ağırlık veren İhap Hulusi, afisi yaparken "buluş"un önemine değinerek "Afiş, seyredenlerin ilgisini çekmeli ve düşündürmeli" diye yorumlamıştır (Çam, A.T. 2014:154).”

“Tasarımlarında mizahın dışında ticari bir anlatım dilini de kullanan İhap Hulusi, ses getiren çalışmalarıyla birçok gazete ilanı ve afiş işi almaya başlayınca 1929 da ilk özel atölyesini açar (Çam, A.T. 2014:154).”

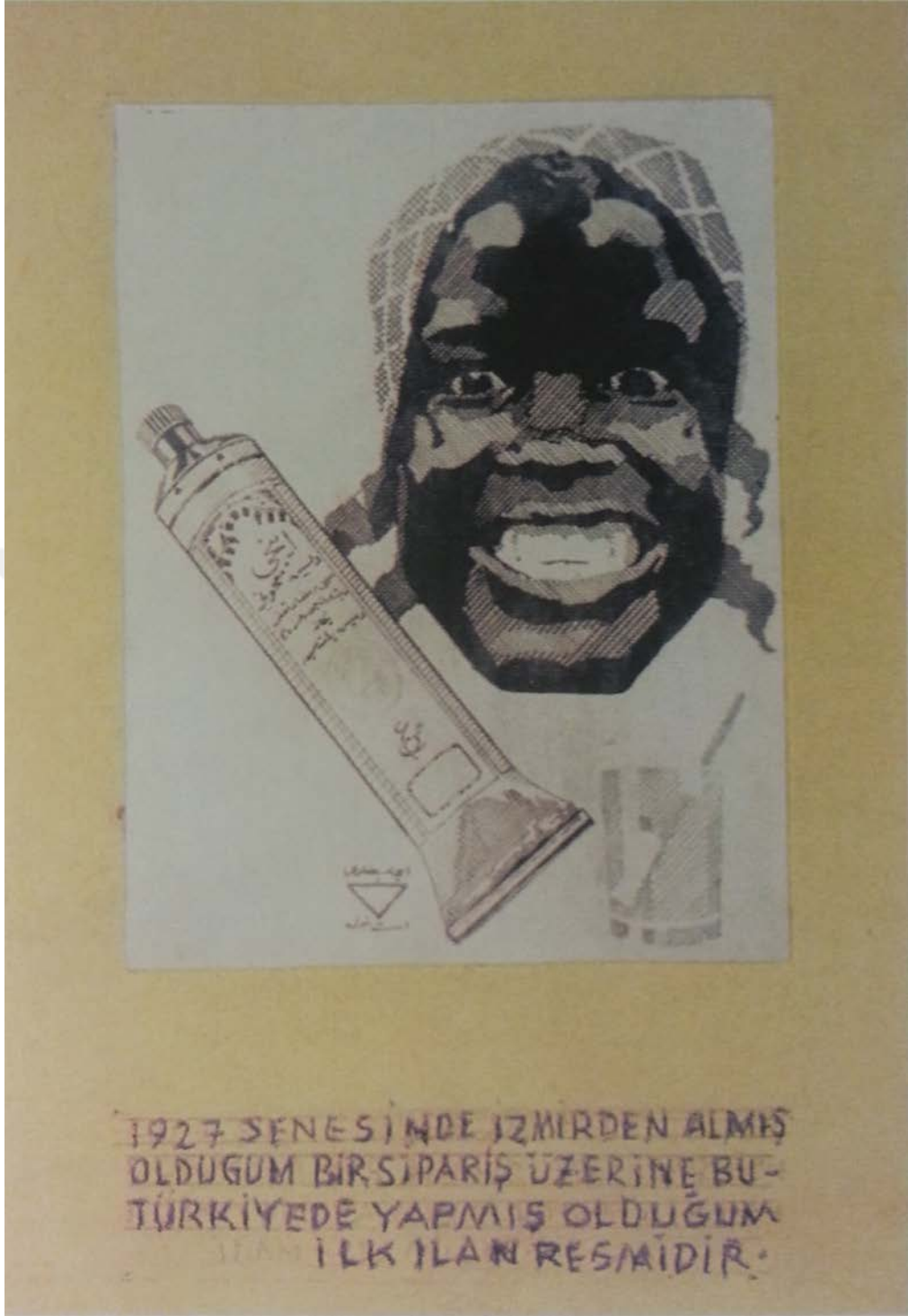
“Almış olduğu kültür ve yaşam felsefesi İhap Hulusi’yi kendi görüşlerine uygun resimler üretmeye teşvik eder. Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılıp yerine tek uluslu bir Cumhuriyetin kurulduğu bir dönemde yaptıklarıyla yeni yaşam biçimini yorumlamış ve önermiştir. Modellerine kaynaklık eden yakın çevresindeki insanlar da zaten şık giyimli, çağdaş görünümlüdür. Afişlerinde Cumhuriyetin görmek istediği bireyin görüntüsünü kullanmış, yaygınlaşmasını sağlamıştır (Çam, A.T. 2014:154).”

Kaynak: ASPIRİN-Türkiye Tanıtım Serüveni, (Akçura G. 1994:61)

Şekil.1.39. Bayer Meister Lucius Takvimi. 1931

Bayer'in tanıtım çalışmaları arasında takvimler önemli yer tutmuştur. Gerek fotoğraflar, gerek takvim altı diye isimlendirilen şık kartonların hazırlanmasında ünlü sanatçılar kullanılmıştır. Bayer takvim altlarının birçoğunda İhap Hulusi'nin imzası görülür.

Kaynak: 11, Türk Grafik Tasarım Tarihi-1, (Çam, A.T. 2014:156)

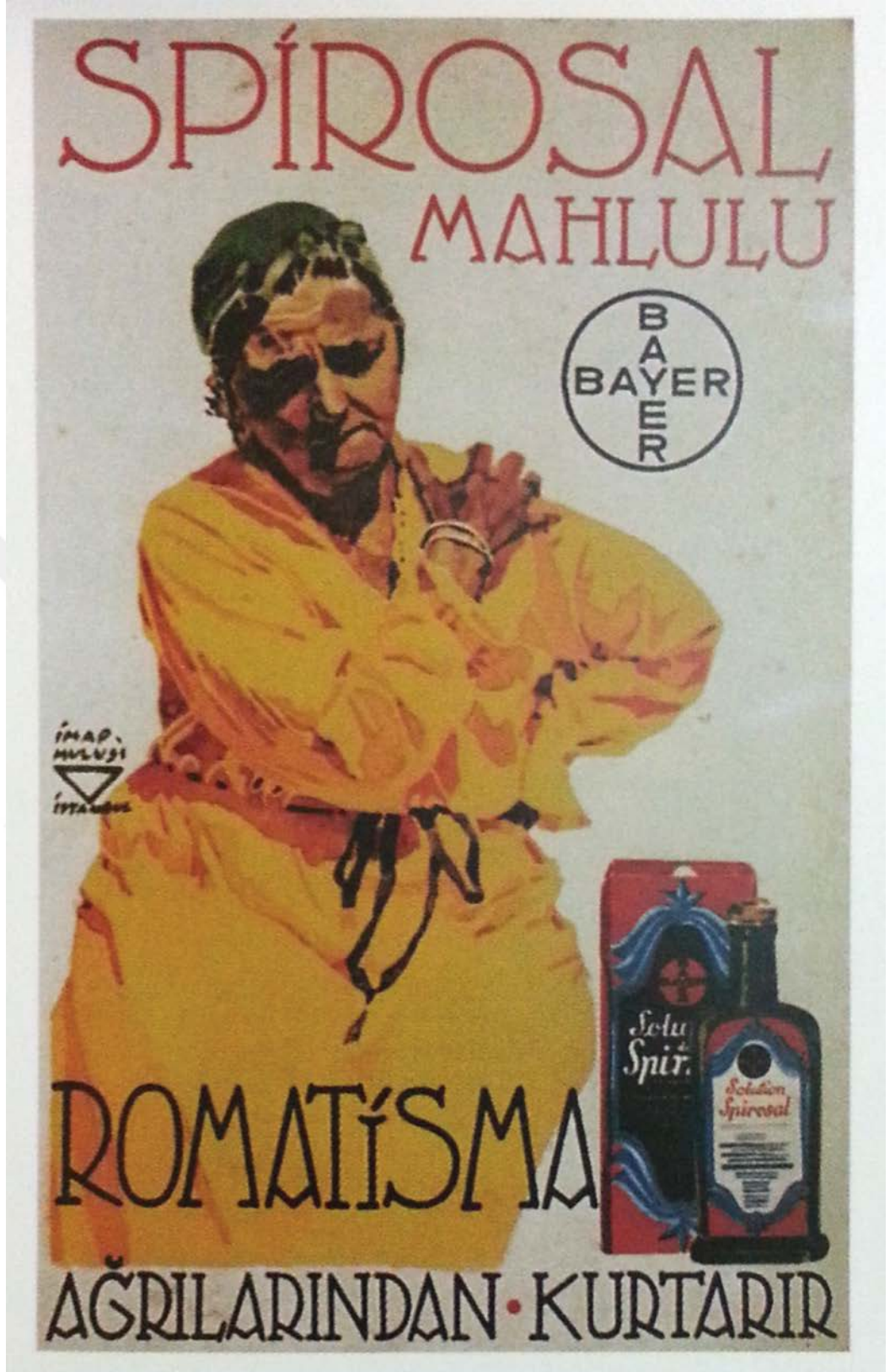
Şekil.1.40. İnci diş macunları için yaptığı ilk sipariş tasarımı. (Ender Merter arşivi)

Kaynak: 11, Türk Grafik Tasarım Tarihi-1, (Çam, A.T. 2014:171)

Şekil.1.41. Bayer “Panflavine” isimli ilacın afişi. (Ender Merter arşivi)

Kaynak: 11, Türk Grafik Tasarım Tarihi-1, (Çam, A.T. 2014:171)

Şekil.1.42. Bayer “Spirosal” isimli ilacın afişi. (Ender Merter arşivi)

Vitabiol B₁ (IE)

Zerk suretile B₁ Vitamini ihtiyacını temin eder

Vitabiol B₁ Faible 5 mg.
Vitabiol B₁ Forte 25 mg.

KİMYAGER
Dr. İbrahim Etem Kimya Evi
İSTANBUL - ÇEMBERLİTAŞ

Digilanat (IE)

Kalb Adalesini Kuvvetlendirir

Digitalis lanata glikozitlerle hazırlanmıştır.

Ağız yolu ve zerk suretile kullanılır

KİMYAGER
Dr. İbrahim Etem Kimya Evi
İSTANBUL - ÇEMBERLİTAŞ

Kaynak: Osmanlı'dan Günümüze Hayallerin Gerçekleştiği 100 Yıl, (Altun, M. 2003:176)

Şekil.1.43. Dr. İbrahim Etem Kimya Evi için tasarlanmış kart örnekleri.

Kaynak: Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 95)

Şekil.1.44. Mükemmel bir teknikle hazırlanan kitapçık şeklindeki tanıtım broşürü (küçük bir kapama dili vasıtası ile tek sayfa haline gelmektedir) 1930'ların Türkiye'sinde, istenilirse nedeli heyecan verici promosyon ürünlerinin ortaya çıkabildiğinin belgesi olması bakımından ilginç bir örnektir. Kitapçıktaki Kinakol reklamı İhap Hulusi imzalıdır.

Mesut Manioğlu

Mesut Manioğlu Osmanlı kültürünün yaşatıldığı bir ailede İstanbul'da 13 şubat 1927 yılında doğdu. 1943 yılında Devlet Güzel Sanatlar Akademisini kazanır ve "Süsleme Sanatları Bölümü Afiş Atölyesi"ne kayıt yaptırır ve 1949 yılında da mezun olur.

"Akademiye girmem benim için büyük bir şanstı. Tam bana göre bir yere girmiştim, bu okulda ne yapılıyorsa ben hepsini yapacağım..." diyerek, tam 58 yıl sanatla i içe yaşamış, grafik tasarımdan fotoğrafa, mimarlıktan heykele kadar güzel sanatların bütün alanlarında başarıyla üretim yapmıştır (am, A.T. 2014:281)."

İlk işi üstün yeteneğiyle fark edildiği okulunda "3 Mart Baloları" için yaptığı afişin basılmasıyla gerçekleşti. Yine 1946 yılında öğrenciyken "Birleşmiş Milletler" afiş yaşışmasında ödül kazanarak hocası Kenan Temizan'ın takdirini kazanır. Türk sanayisinin ivme kazandığı ve modernleşme sürecinin başladığı 1950'li yıllar, sosyal hayatı reklam sektöründeki çeşitlilik olarak etkiledi. Türk sanayisinin ivme kazandığı ve modernleşme süreciyle beraber önemli roller üstlendiği ve dolayısıyla Türk grafik tasarımının da başladığı günlerdir. Dönemin hkmeti ülkedeki bu gelişmeleri görselleştirmesi görevini 1954 yılında Mesut Manioğlu'na verir.

İbrahim Ethem Ulagay Kimya Evi, Pfizer, Abdi İbrahim ve Roche gibi devrin ünlü ilaç şirketleri için tasarımlar yaptı.1951 yılında İzmir Beynelmillel Fuarı'nda yıllarca sürecek fuar standı düzenleme çalışmalarına başlar. Emlak Bankası ve Amerikan Pavyon tasarımlarını gerçekleştirir.

Emlak Bankası'nın 10 yıl boyunca her türlü grafik işlerini üstlendi. Hatta iç mimarlık projelerinde de adından söz ettirdi. Ataköy'de bir projeye katılan sanatçılar arasında yaptığı ilginç eskizler çok beğenilir ve hayata geçirilir.

"1960'lı yıllardaki değişen tüketim alışkanlıkları ve kentleşmenin sonucu olarak çıkan yeni ürünlere ambalaj tasarımları yaptı. Fotoğrafılıkla da profesyonel olarak ilgilendi; bu alanda da önemli üretimleri oldu. 1968 yılında Türkiye Grafik Sanatçılar Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı (Durmaz, 2011:104)."

Çeşitli sanat dallarında aynı derecede başarılı olmuş ender sanatçılardan biridir. "Fotoğrafın grafik tasarımdaki önemi dikkatini eker. 1966 yılında zamanın en profesyonel fotoğraf makinelerinden biri olan Hasselblad fotoğraf makinesine de

sahip olur. Bundan sonra yaptığı tüm tasarımlarında gerekli olan fotoğrafları da kendisi çekecektir. Kadrajlamadaki ustalığı ve titiz çalışması onu kısa bir sürede zamanın usta fotoğraf sanatçıları arasına yerleştirecektir.” (Çam, A.T. 2014:294).”

Manioğlu, hünelerine çeşitli malzemeler ve plastiğin olanaklarını da kattı. 1972 yılında Shell firması ile çalışmaya başladı. Buranın sanat danışmanı olarak uzun yıllar boyunca broşür, katalog, kitap, çeşitli hediyelik eşya ve fuar çalışmalarını yürüttü. Shell’in kültür ve sanat dergisi “İlgi”nin fotoğraflarını çekti ve mizanpajını tasarladı.

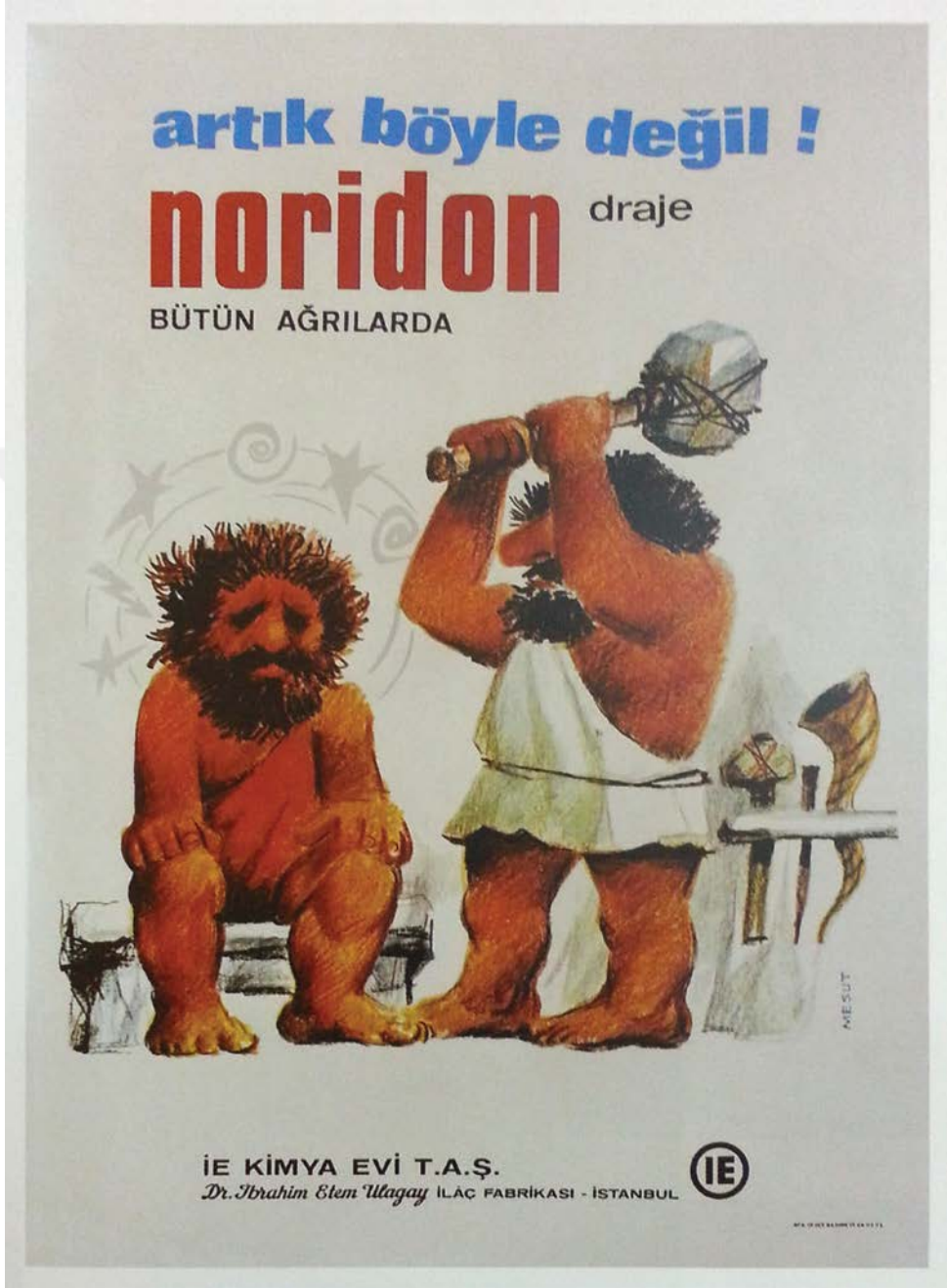
Verem Savaş Derneği’ne 30 yıl boyunca gönüllü olarak çeşitli tasarımlar yaptı, Türkiye’de yapılan aşı kampanyalarının afişlerini yaptı, sergilerini gerçekleştirdi. Yine bu dönemde posta idaresinin sosyal içerikli ve ödül kazanan pullarını tasarladı.

1980 sonrası yıllardaki siyasal ve ekonomik değişimler, liberal politikalara dönüşle beraber Türkiye’nin yeniden şekillenmeye başlamasının bir etkisi olarak 1983 yılında Topkapı Sarayı’nda düzenlenen Avrupa Konseyi 18. Anadolu Medeniyetleri Sergisi’nin stand ve afişlerini tasarlamıştır.

“Mesut Manioğlu, değişen dünyanın değişen sanat anlayışına uyumlu ve tam anlamıyla ‘Çağdaş’ bir anlatım becerisiyle, yaşadığı tüm devirlerin düzeyli bir temsilcisi olmuştur. 1995 yılında gerçekleştirdiği İstanbul afişi ile bu yıllarda görev yaptığı Mimar Sinan Üniversitesi ile ilgili çeşitli amblem ve afiş çalışmalarında tasarımındaki devingenliği ve çağdaşlığı izlemekteyiz (Çam, A.T. 2014:298).”

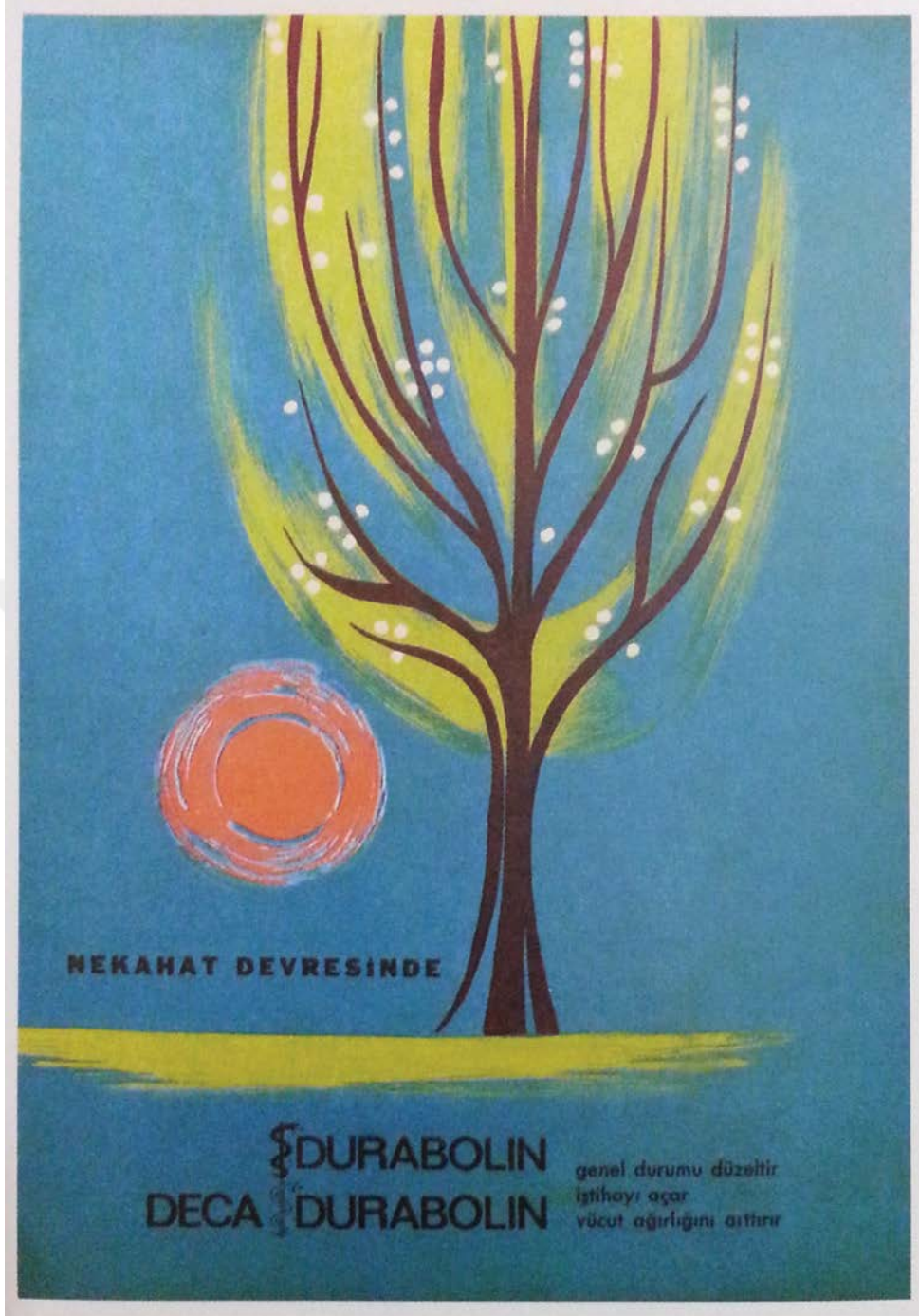
Mesut Manioğlu bunca sektörel deneyimini profesyonelliğiyle beraber, tam 28 yıl (1972-2000) boyunca Mimar Sinan Üniversitesi’nin Grafik Bölümü’nde hocalık yaparak geçirmiştir. Ali Tekin Çam, ‘Türk Grafik Tasarım Tarihi-11’ isimli kitabında kendisinden “kendini her ne kadar ressam, dekoratör olarak tanımlasa da aynı zamanda -Akademinin Grafik Bölümünde- 28 yıllık öğretim görevlisi, iyi bir grafik tasarımcı, başarılı bir illüstratör ve usta bir fotoğrafçıdır” diye söz etmiştir.

19 Ocak 2001’de vefat eden sanatçınının 08-26 Aralık 2003 tarihleri arasında Ziraat Bankası Tünel Sanat Galerisi’nde çalışmalarının bir bölümü yeğeni Murat Manioğlu tarafından sergilenmiştir.

Kaynak: 11, Türk Grafik Tasarım Tarihi-1, (Çam, A.T. 2014: 303)

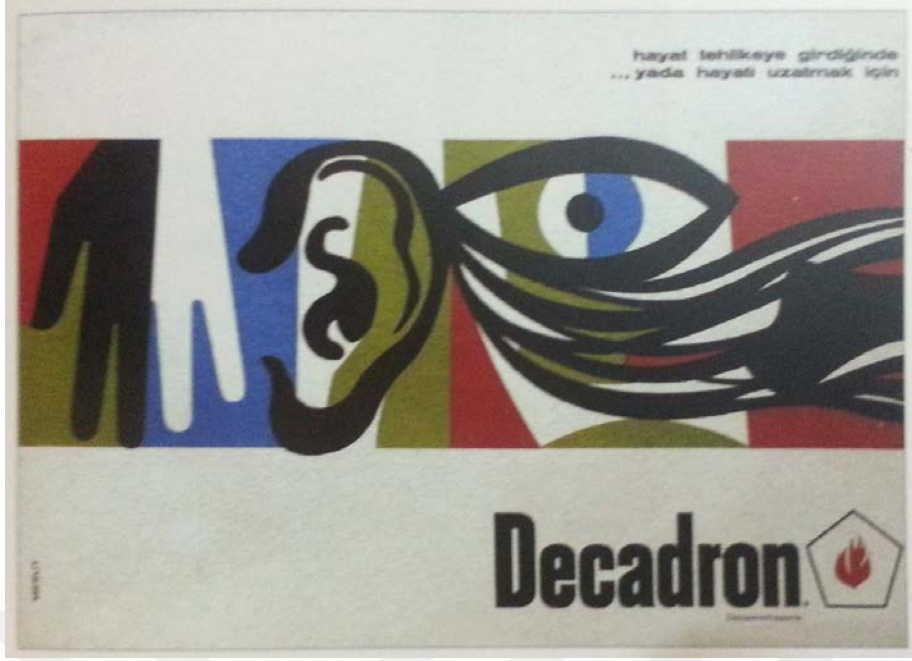
Şekil.1.45. Mesut Manioğlu'nun afiş ve kitap kapağı olarak da kullanılan tasarımı
(Murat Manioğlu arşivi)

Kaynak: 11, Türk Grafik Tasarım Tarihi-1, (Çam, A.T. 2014: 301)

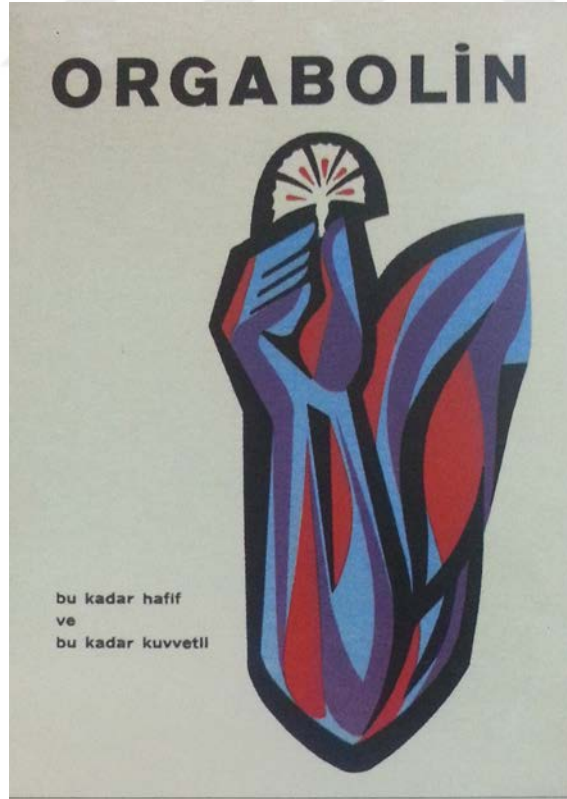
Şekil.1.46. Mesut Manioğlu'nun tasarladığı ilaç broşürü için hazırladığı illüstrasyon.
(Murat Manioğlu arşivi)

Kaynak: 11, Türk Grafik Tasarım Tarihi-1, (Çam, A.T. 2014:303)

Şekil.1.47. Mesut Manioğlu'nun hazırladığı ilaç broşürü (Murat Manioğlu arşivi).

Kaynak: 11, Türk Grafik Tasarım Tarihi-1, (Çam, A.T. 2014: 303)

Şekil.1.48. Mesut Manioğlu'nun hazırladığı ilaç broşürü (Murat Manioğlu arşivi).

Kaynak: 11, Türk Grafik Tasarım Tarihi-1, (Çam, A.T. 2014: 303)

Şekil.1.49. Mesut Manioğlu'nun hazırladığı ilaç broşürü (Murat Manioğlu arşivi).

1.1.4.4. 1948-2017 Yılları Arası

Türkün Tıbbı Verdiği Kıymet Türk Tarihi Kadar Eskidir

Bu seri ECZACIBAŞI İLAÇ FABRİKASI tarafından Türk Tıp Tarihinin en önemli hadiselerini tanıtmak üzere hazırlanmıştır.

3

BURSA YILDIRIM DARÜŞŞIFASI

Bursa'nın ismi ve kuruluşu Milâddan binlerce yıl öncesine kadar uzanır. Bitinyalılar, Romalılar ve Bizanslılar burada asırlarca hükmettiler. Şehri bir çok defa imâr ve ihya ettiler. Saraylar, mâbedler, kaplıcalar pazarlar yaptırıldılar. Fakat Bursa'daki ilk hastane Osmanoğullannın eseridir.

Osmanlılar, surlarla çevrili küçük bir şehir olan Bursa'yı 1326 yılında fethettiler. Sultan Orhan, Murad Hüdavendigâr, Yıldırım Beyazid, Çelebi Sultan Mehmed ve Murad II surları dışına ilâve ettikleri mâmurelerle

Bursayı kısa zamanda islâm dünyasının en mühim bir kültür merkezi haline getirdiler.

Bu mâmureler içinde Yıldırım sitesi diğerlerinden çok başka bir manâ taşır. Çünkü âtekiler gibi şehre cami, medrese, hamam, türbe gibi yeni birçok âbide kazandırmakla beraber, onlardan fazla olarak bir de Darüşşifa hediye ediyordu. 1399 yılında hizmete giren Yıldırım Darüşşifası, Bursa'nın ilk hastanesi ve Osmanlıların Anadolu'da kurdukları ilk sağlık tesisidir.

B. N. Ş.

ECZACIBAŞI

İLK TÜRK İLAÇ FABRİKASI

LEVEND - İSTANBUL

20-3

26

Kaynak: İlhan Bilge Arşivi

Şekil.1.50. Eczacıbaşı Gazete İlanı. 06.12.1957

Kaynak: İlhan Bilge Arşivi

Şekil.1.51. Grippin Dergi İlanı. 01.05.1952

Bilim İlaç, 1953 yılında faaliyete başlamıştır. Yüzde yüz Türk sermayeli olan şirket ilaç konusunda, üretim ve pazarlama faaliyeti gösteriyor. Üretimini iki ayrı tesiste gerçekleştiren Bilim ilaç, biri Çerkezköy’de Almanya Sağlık Bakanlığı onaylı Türkiye’nin en önemli penisilin üretim tesislerinden biri, diğeri Gebze’de İngiltere Sağlık Bakanlığı onaylı üretim yapan, Türkiye’nin en büyük, en yeni ve çevreye en duyarlı ilaç üretim tesisleridir. Bilim İlaç 4.500 metrekare laboratuvar alanına sahip Türk ilaç sektörünün en büyük Ar-Ge merkezinde geliştirdiği yeni ürünlerle, Türkiye ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. Sadece yurtiçinde değil, yurtdışı pazarlarında da etkin olmak amacıyla çıkılan yolda bugün, 55’den fazla ülkeye ihracat yapan Bilim İlaç’ın Moldova, Bosna Hersek ve Arnavutluk’ta temsilcilik ofisleri bulunmaktadır. (bilimilac.com.tr)

Kaynak:http://www.bilimilac.com.tr/tr/resimler/urun-portfolyu/urunler/buyuk/a-ferin-fort-film-kapli-tablet_big.jpg

Şekil.1.52. A-ferin Forte Film Kaplı Tablet.

Kaynak:http://www.bilimilac.com.tr/tr/resimler/urun-portfolyu/urunler/buyuk/glifor-850-mg-film-tablet_big.jpg

Şekil.1.53. Glifor 850 mg Film Tablet

Kaynak:http://www.bilimilac.com.tr/tr/resimler/urun-portfolyu/urunler/buyuk/gentagut-goz-ve-kulak-damlasi_big.jpg

Şekil.1.54. Gentagut Göz ve Kulak Damlası.

Kökleri 250 yıl öncesine uzanan Novartis,1996 yılında Ciba-Geigy ile Sandoz'un birleşmesiyle kurulmuştur. Sentetik kumaş boyaları üretimiyle başlayan ilk zamanlarından bu yana, ileride Novartis'i oluşturacak olan firmalar zaman içerisinde genişleyerek kimyasal madde ve sonunda ilaç üretim kollarına ayrılmıştır.

Novartis'in geçmişi, yolları aynı noktada kesişen ve ortak özellikleri;bilim ve sağlık alanında ilerlemeler yoluyla insanlığın gelişimine katkıda bulunan yeni ürünler geliştirmek ve bunları pazara sunmak tutkusu olan üç firmaya uzanmaktadır. 18. yüzyıl ortalarında İsviçre'nin Basel kantonunda kimyasal madde ve boya ticaretiyle faaliyet gösteren Geigy, 1859 yılında boya üretimine başlayan Ciba ve 1886 yılında Basel'de kurulan kimyasal madde firması Sandoz bugün Novartis'te bütünleşmişlerdir. (novartis.com.tr)

Kaynak:

http://4.bp.blogspot.com/_hvqWCuVB1wk/TM6t08I4CII/AAAAAAAAAG8/TZyCa-HFKx4/s1600/afnitor.jpg

Şekil.1.55. Afinitor 5 Mg 30 Tablet

Kaynak:

<https://doorpharmacy.com/media/catalog/product/cache/1/image/9df78eab33525d08d6e5fb8d27136e95/e/x/exforge-hct-5mg-160mg-12-5mg.jpg>

Şekil.1.56. ExforgeHct 5/160/12.5 Mg 28 Film Tablet

Kaynak:http://qtxasset.com/styles/breakpoint_sm_default_480px_w/s3fs/2016-05/Xolair.jpg?Dly_h ty8_5hJxNVNaBTp5YAd7Obesx.Q&itok=mTw2T5Gg

Şekil.1.57. Xolair 150 Mg Enjeksiyonluk Çözelti

ABDİİBRAHİM

Türk ilaç sektörünün en önemli kuruluşlarından Abdi İbrahim'in temelleri, 1912'de İstanbul'un Küçükmustafapaşa semtinde, Eczacı Abdi İbrahim Bey tarafından atılmıştır. Kendi üretimleri dışında 30'a yakın lisansörle çalışan Abdi İbrahim, 180'i aşkın markası ve yaklaşık 350 ürünüyle, sektörün en geniş ürün portföyüne sahiptir.

Dinamik yapısı, vizyonu ve çağdaş görünümü ile Abdi İbrahim, 2003 yılından bu yana Türk ilaç sektöründeki liderliğini sürdürmektedir. Bugün Türkiye dışında 8 ülkede kendi organizasyonel yapılanması ile faaliyet gösteren Abdi İbrahim, Avrupa Birliği ülkelerinden Kanada'ya, Kuzey Afrika'dan Asya'ya olmak üzere 50 ülkeye ihracat gerçekleştirmekte, 3.000 nitelikli çalışanıyla Türk ilaç sektöründe en yüksek istihdamı yaratmaktadır.

Türkiye, Kazakistan ve Cezayir'deki üretim tesislerinin yanında, Bu sene (2017) tamamlanacak olan biyoteknolojik ilaç üretim merkezi AbdiBio ile beraber 4 üretim tesisine sahip olan şirket, stratejik işbirlikleriyle uluslararası alanda güçlü bir oyuncu olma yolunda hızla ilerlemektedir. (abdiibrahim.com.tr)

Kaynak:http://www.abdiibrahim.com.tr/media/images/default-source/default-album/Product-Images/abilify-5-mg-tablet_25408.jpg?sfvrsn=2

Şekil.1.58. Aripiprazol 5 mg Tablet.

Kaynak:http://www.abdiibrahim.com.tr/media/images/default-source/default-album/Product-Images/acnelyse-buyuk_24679.jpg?sfvrsn=2

Şekil.1.59. Acnelyse Krem 20 gr

Kaynak: http://www.abdiibrahim.com.tr/media/images/default-source/default-album/Product-Images/nerox-b12_25228.jpg?sfvrsn=2

Şekil.1.60. Nerox-B12 Film Tablet

1.1.4.4.1. Eczacıbaşı Topluluğu'nun kurum kimliği açısından incelenmesi

Topluluk kurum kimliği kronolojisi

Topluluğun ilk yıllarında
kullanılan logosu

İlk kurum kimliği çalışması
1986

Eczacıbaşı

2. kurum kimliği çalışması
1993

|||Eczacıbaşı

3. kurum kimliği çalışması
2005

e Eczacıbaşı

4. kurum kimliği çalışması
2017

e Eczacıbaşı

Kaynak: Eczacıbaşı Kurum Kimliği Rehberi (pdf.)

Şekil.1.61. Topluluk kurum kimliği kronolojisi

Eczacıbaşı

Kaynak: Eczacıbaşı Kurum Kimliği Rehberi (pdf.)

Şekil.1.62. Eczacıbaşı Topluluğu Günümüzde Kullanılan Logosu

Pek çok logo sadece amblem olarak kullanılır. Eczacıbaşı logosu aynı zamanda bir düşünceyi yansıtır; Topluluğun çağdaşlık ve öncülük özelliklerinin simgesidir.

Bulunduğu ortamlara uyum sağlama özelliği olan Eczacıbaşı amblemi, dijital dünyanın yerlisi olarak tasarlanmış ve sadece dijital ortamlarda tam olarak kendini gösteren bir enerjiyi yansıtır.

Amblemin orijinali üç boyutlu olarak tasarlanmıştır. Üçüncü boyutun tam olarak algılanmadığı ortam ve formatlar için iki boyutlu kullanımı tercih edilir. İki boyutlu amblem, üç boyutlu amblemi referans alınmış ve onu yansıtmıştır.

Logo kullanımlarında, aşağıda yer alan ilkeler doğrultusunda, logonun söz konusu mecrada en etkin kullanımının hangisi olduğu konusunda bir fikir yürütülmesi ve kendi Kurumsal İletişim bünyelerinde görüş alınması düşünülmüştür.

Üç boyutlu logo

Kaynak: Eczacıbaşı Kurum Kimliği Rehberi (pdf.)

Şekil.1.63. Eczacıbaşı Topluluğu Günümüzde Kullanılan Üç Boyutlu Logosu

- Markanın ev sahibi olduğu "itibarlı alanlarda"
- Kurumsal iletişim malzemelerinde (antetli kağıt, kartvizit, zarf vb)
- Sade, karışık olmayan zeminlerde
- Az katılımcısı olan sponsorluklarda
- Topluluk markalarının TV filmlerinde
- Dijitalde logonun ön planda olduğu büyük kullanımlarda

İki boyutlu logo

Kaynak: Eczacıbaşı Kurum Kimliği Rehberi (pdf.)

Şekil.1.64. Eczacıbaşı Topluluğu Günümüzde Kullanılan İki Boyutlu Logosu

- Teknik ya da fiziksel kısıtlar sebebiyle üç boyutlu logonun kullanılmadığı ambalaj, mimari yüzeyler ve tek renk kullanımlarda
- Karışık ve yoğun zeminlerdeki kullanımlarda
- Bir fotoğrafın içinde yer alması gereken durumlarda
- Topluluk markalarının TV dışı iletişimlerinde (alanın karışıklık ve büyüklüğüne göre)
- Dijitalde küçük kullanımlarda

Amblem ve logogram aşağıda tanımlanan durumlar dışında birlikte kullanılmaktadır.

Amblemin tek başına kullanımı

- Kurum kendi düzenlediği etkinliklerde, kendi mekân ve binalarında
- İç ortaklarıyla olan iletişim ve etkinliklerinde
- Logonun yer aldığı uygulamalarda, marka görünürlüğünü artırmak amacıyla ek bir görsel unsur olarak
- İsminde Eczacıbaşı olan kurumların kartvizit ve antetli kağıtlarında Logogram hiç-bir zaman yanında amblem olmadan tek başına kullanılamaz.

Kaynak: Eczacıbaşı Kurum Kimliği Rehberi (pdf.)

şekil.1.65. Eczacıbaşı Topluluğu Logosunun Amblem ve Logogram Olarak Beraber Kullanılması.

1.1.4.4.2.Eczacıbaşı İlaç Pazarlama'nın İlan-Tanıtım Örnekleri

Kaynak: Eczacıbaşı İlaç Kurumsal Arşivi

Şekil.1.66. Eczacıbaşı İlaç Kuruluşu'nun 20-23 Nisan 1984 tarihleri arasında Fugor tarafından düzenlenen "Karnaval 84" Açıkhava Ürün Tanıtım Çalışması'na katılması ile ilgili fotoğraf. Eczacıbaşı Haberler Mayıs-Haziran 1984 Sf:2'de kullanılmıştır.

Kaynak: Eczacıbaşı İlaç Kurumsal Arşivi

Şekil.1.67. Süleyman Ferit Eczacıbaşı'nın ürettiği ürünlerden Coton Sterilise'ye ilişkin etiket

Omega 3'le çocuğunuzun

Zekasını destekleyin!

 Eczacıbaşı

Eczacıbaşı İlaç Pazarlama

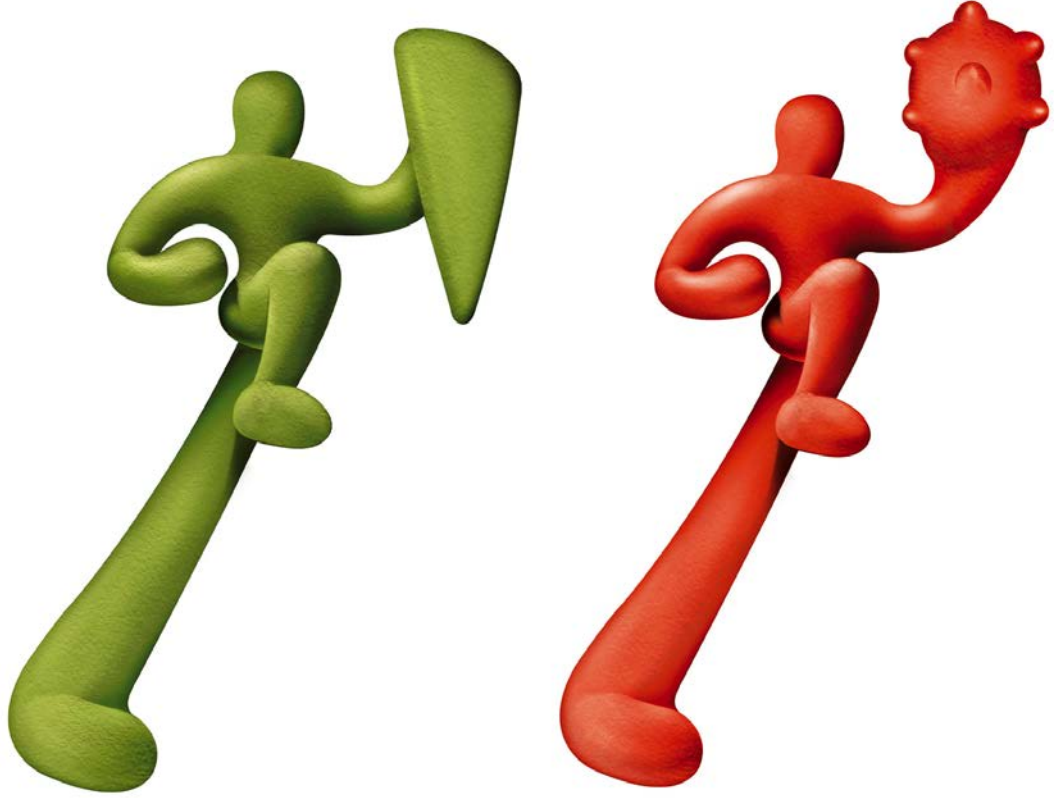
Kaynak: Eczacıbaşı İlaç Kurumsal Arşivi

Şekil.1.68. Eczacıbaşı İlaç pazarlama, yüksek oranda Omega 3 ve vitaminlerle güçlendirilmiş formülü ile çocukların gelişiminde önemli bir destek olacak Pedivit Omega'yı ürün portföyüne katmasına ilişkin Ekim 2010 tarihli Eczacıbaşı Yaşam dergisi Sa:51'de yayınlanan "Zeka desteği Omega 3" başlıklı haberde kullanılan görsel.

Kaynak: Eczacıbaşı İlaç Kurumsal Arşivi

Şekil.1.69. Eczacıbaşı İlaç pazarlamanın yeni ürünü olan Aldara Krem'e ilişkin Ocak-Şubat-Mart 2007 Eczacıbaşı Yaşam Dergisinde yayınlanan "Deri kanseri tedavisinde kullanılan krem ile tedavi: Aldara" başlıklı haberde kullanılan görsel sayfa 90.

Kaynak: Eczacıbaşı İlaç Kurumsal Arşivi

Şekil.1.70. Eczacıbaşı İlaç pazarlamanın yeni ürünleri Sarvas ve Sarvatan'ın hipertansiyon sorununa çözüm olarak sunulmasına ilişkin "Hipertansiyonla Mücadelede koruyucu ve güçlü seçenekler" başlıklı Nisan-Mayıs-Haziran 2006 Eczacıbaşı Yaşam Dergisi'nde sayfa 65'de çıkan haberde kullanılan illüstrasyonlar.

1.1.4.4.3. Türkiye’de İlaç Sanayindeki Teknolojik Gelişmelerle İlgili Örnekler

4. Sanayi Devrimi anlamına gelen Endüstri 4.0, hasta güvenliğinin bir parçası olan sağlık endüstrisindeki yönetmelikler ve bunları uygulamak gibi çok kapsamlı bir alanda yenilikçi çözümler sunmaktadır.

Her ilaç için ambalajın belirli bir kimliğinin olmasını sağlar. Böylece ilaç, üretim yerinden ayrıldıktan sonra açıkça tanınabilir durumda olur. Bu, tüm lojistik zincirinde izlenebilirliği sağlar ve sahte ilaçların önüne geçilmesini olanaklı hale getirir. 2019'dan itibaren Avrupa Birliği'nde ilaçlar, yalnızca ambalajında seri numarası olması ve hasar görmediği takdirde satılabilecek. Bu nedenle Endüstri 4.0, üretimin ötesine geçerek tüm değer zincirini kapsamaktadır. (endustri40.com).

Aynı zamanda Sağlık Bakanlığı'nın gerçekleştirdiği projelerden biri olan “İlaç Takip Sistemi” uygulamasında da tüm ilaç bilgilerine ilaç kutularının üzerindeki QR kod ile ulaşılmaktadır. Sağlık Bakanlığı, sahte ilaç ve kaçak ilaç üretiminin de önüne geçeceği düşüncesiyle QR kodları ilaç kutularının üzerine püskürtme tekniği ile basmaktadır. (webtekno.com)

Kaynak: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.its.android&hl=tr>

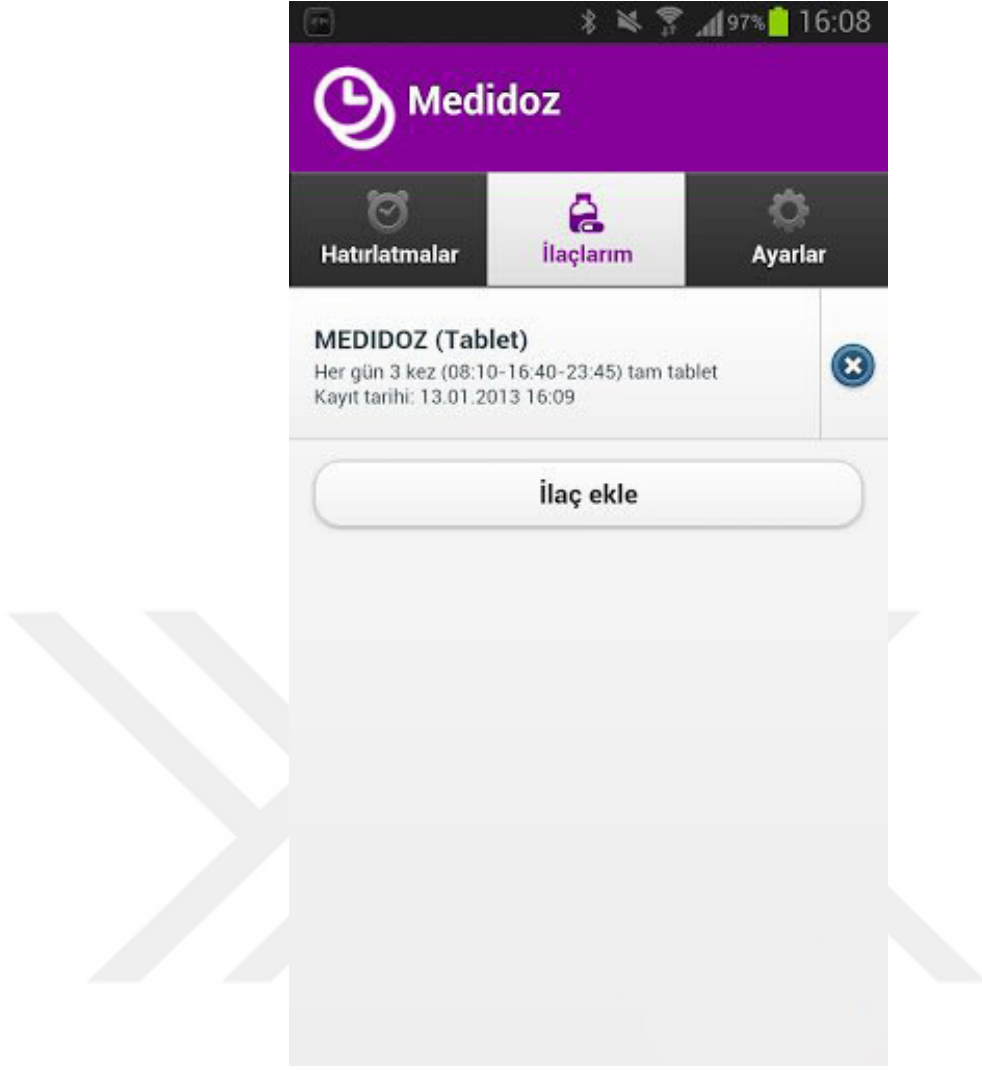
Şekil.1.71. İlaç Takip Sistemi Mobil Uygulaması

Kaynak: Mustafa Zeki Yüce- Şenay Eczanesi (2017)

Şekil.1.72. QR (Kare Kod) Uygulanmış İlaç Kutusu.

Kaynak:https://img.tamindir.com/ti_e_ul/Vernum/p/medidoz-ilac-hatirlatici_2_288x512.jpg

Şekil.1.73. İlaç Hatırlatıcı Uygulaması

Lazer tekniği ile bir görüntü kaydetme yöntemi olan hologramda, bir ürünün gerçek ya da sahte olup olmadığı anlaşılmaktadır.

“Sahte hologramlar bulunduğu yüzeyden sökülerek farklı bir yüzeye rahatlıkla yapıştırılabilir. Gerçek hologramlar sökülme esnasında kendini imha eder.

Gerçek hologramlarda görüntü son derece nettir, adeta mücevher görünümündedir ve tüm açılardan parlar. Taklit hologramlar üzerinde rahatlıkla çizilmeler meydana gelebilir ve puslu bir görüntüye sahiptir.

Sahte hologramlar içerik olarak hologram tekniklerinden yoksundur. Renk efektleri, renk geçişleri, büyüme küçülme efektleri, aynı alanda farklı açılarda farklı yazı veya görüntü bulundurma gibi birçok özellik bulunmaz. Görüntü itibariyle çok yalındırlar. Kısıtlı ışıkta parlama yapmazlar (milliyet.com.tr).”

Kaynak: Mustafa Zeki Yüce- Şenay Eczanesi (2017)

Şekil.1.74. Hologram Uygulanmış İlaç Kutusu

SONUÇ

İlaç sanayinde kullanım bulan grafik tasarımlar başlangıcından beri değişim ve gelişim göstermişlerdir.

Türkiye’de ilaç reklamları gerekli yasal düzenlemelerle yasaklanarak doğrudan tüketiciye yönelik yapılamamaktayken, doktor, eczacı ve diğer sağlık çalışanlarıyla tıbbi dergilerde yapılabilmesine izin verilmektedir. Buna rağmen kimi zaman bazı firmalar, insan sağlığını tehlikeye düşürebilecek kimyasal ilaç türündeki ürünleri, bitkisel destek adı altında satışını yapmak için kendi medya kuruluşlarını dahi kurmaktadır.

Yasal olarak tüketicilerin ilaç satın alma karar sürecine katılımı kısıtlıdır. Tüketiciler reçeteli ilaçlar için karar sürecine katılamazken reçetesiz ilaçlar için sağlık uzmanlarına danışarak ya da kendi kararlarıyla hareket etmektedirler. Bu özellikler grafik tasarımcıya da yön vermektedir.

İlaç üretimi, pazarlaması ve genelde grafik tasarım, özelde ambalaj tasarımı bir bütün olarak ele alındığında, günümüzde dünya genelinde bazı yeniliklerin olduğunu görebiliyoruz.

Kimi zaman sağlık açısından problemlili olan ilaç kullanımı, ilacı ne zaman kullanacağımızı unutmamız, birden fazla ilaç kullanılacaksa yanlış zamanda yanlış ilacı kullanmak şeklinde sorunlar doğurmaktadır. İlaç tasarımları bu konuda bilgilendirici ve yönlendirici olabilmektedir.

İlaç ambalajlarının rakip ürünlere karşı satış açısından avantajlı duruma gelebilmesi gibi teknoloji ve güvenlikle ilgili konulardaki kısıtlamalarda da satış noktalarında avantajı yakalamalıdır. Bu durum genelde reçetesiz ilaçlar için geçerli gibi gözükse de jenerik (orijinal ilaçla aynı etken maddeyi, aynı miktarda içeren) ilaçların artması nedeniyle reçeteli ilaçlar arasındaki rekabette tasarım ve markanın sunumu burada belirleyici olabilmektedir. Dolayısıyla tüketiciye doğrudan hitap etmeli ve olumlu bir biçimde ihtiyaçlarını karşılamalıdır.

İlaç ambalaj tedarikçileri marka tanıtımı için ürün raflarında tek bir blokta ve tutarlı tasarımlar uygulayarak rekabet unsurlarını avantaja çevirirler. Alıcının dikkati, sade ve doğru tasarım yardımı ile açıkça gezinme ve itici eczacılık jargonu olmadan çekilir.

Başlangıçta ilaç sanayine ait belgelediğim ilaç etiketi ve ambalaj tasarımı gibi tüm grafik ürünlerin zamanının grafik tasarım özellikleri ile paralellik gösterdiği açıkça görülmektedir. Bu özellikler gelecekte de grafik tasarımın evrimi ve teknolojik gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda kesindir ki aynı gelişim ve oluşumu gösterecektir. Örneğin; dijital teknolojinin eskiye oranla aşırı gelişimi, daha önceleri olmayan fakat günümüzde yaşamın her kesitinde yer alan hologram, Qr (Kare Kod), lazer teknolojisi ve bazı durumlarda çıplak gözle dahi saptanamayan özel baskı mürekkepler ve diğer teknolojik gelişmelerin ilaç sanayii ve ona destek olan hemen her türlü grafik ürün yelpazesine yansması gelecek nesiller içinde kaçınılmaz olacaktır.

Bu çalışmada çok fazla sayıda görsel taranarak, tezin içeriği açısından önemli görülen örnekler seçilerek sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Altun, M. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Hayallerin Gerçekleştiği 100 Yıl*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. İstanbul: Promat.

Atabek, E., Görkey, Ş. (1998), *Başlangıcından Rönesans'a Kadar Tıp Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, No: 219. İstanbul .

Gezgin, İ. (2009). *Kültürlenme Sürecinin Mitik Kahramanı Gılgamış*. 1.Basım. İstanbul: Alfa.

Sandalcı, G., Sandalcı, M. (2006). *Belgelerle Türk Eczacılığı - 4 (1840-1948)*. 1. Basım. İstanbul: Mas Matbaacılık.

Çam, A.T. (2014). *11/ Türk Grafik Tasarım Tarihi-I*. 1.Baskı. İstanbul: Analiz Yayıncılık .

Durmaz, Ö. (2011). *İstanbul'un 100 Grafik Tasarımcısı ve İllüstratörü*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Akçura, G. (1994) *ASPİRİN-Türkiye Tanıtım Serüveni*. İstanbul: Bayer Türk Selfmedikasyon Bölümü: Ofset Yapımevi

Bildiri Makale

Asil, E. (2001). *Dünden Bugüne Eczacılık*, Mised-TEB Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi, 12: 4 Ankara.

Harmankaya, S. Köroğlu, K. Sivas, H. (2013). *Eski Mezopotamya ve Mısır Tarihi*, T.C Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2280. 4-21-32-137, <http://www.kitapso.com/kitaplar/akademik-kitaplar/7/eski-mezopotamya-ve-misir-tarihi.pdf> 23 Haziran 2017, 23:45

Albayrak, M. (2014). *Roma Tıbbı* , http://www.academia.edu/16380489/Roma_T%C4%B1bb%C4%B1 13Temmuz 2017 20:45

Tezler

Tekiner, H. (2006). *Kayseri Eczacılık Tarihi ve Eczacılık İşletmelerinin Kayseri Sosyal Yaşamı ve Ekonomisine Katkıları Üzerinde Bir Çalışma*, Eczacılık İşletmeciliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Üvey, D. (1996). *Süleyman Ferit Eczacıbaşı ve Türkiye'de İlaç Sanayinin Kuruluşuna Katkıları*, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul

İnternet Kaynakları

Akbulut, U. <http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2014/10/B%C4%B0TK%C4%B0SEL-%C4%B0LA%C3%87LAR-60-B%C4%B0N-YIL-%C3%96NCEYE-UZANIR-1-EK%C4%B0M-2014.pdf> erişim: 30 Ağustos 2017, 20:35

Bayat, A. H. (2016). *Tıp Tarihi*, <http://www.zeytinburnu.istanbul/Document/FileManager/tip-tarih-kitabi.pdf> 9 Nisan 2017, 15:22

Eczacılık Tarihine Genel Bakış, Kayseri Eczacılık Tarihi, http://e-kutuphane.teb.org.tr/pdf/raporlar/kayseri_ecz_tarihi/6.pdf 9 Haziran 2017, 00:15

Eczacılık Tarihine Genel Bakış, Kayseri Eczacılık Tarihi, http://e-kutuphane.teb.org.tr/pdf/raporlar/kayseri_ecz_tarihi/6.pdf 13 Temmuz 2017, 22:30

<http://www.cafrande.org/olumsuzluge-ulasmanin-cabasi-tarhin-en-eski-yazili-destani-gilgamis/> 28 Ocak 2017, 01:13

<http://www.toplumdusmani.net/modules/wordbook/entry.php?entryID=3608/gilgamis-destani-nedir+gilgamis-destani-ne-demek> 28 Ocak 2017, 02:02

<http://www.leblebitozu.com/tarhin-en-eski-yazili-destani-gilgamis-destani/> 28 Ocak 2017, 02:20

<http://kitapeki.com/gilgamis-bir-sumer-destani/> 29 Ocak 2017, 19:05

<http://blog.milliyet.com.tr/eski-caglarin-sarkisi--gilgamis-destani/Blog/?BlogNo=361207> 29 Ocak 2017, 21:35

<http://blog.milliyet.com.tr/olumsuzlugu-arayan-kahraman--gilgamis/Blog/?BlogNo=5027> 31 Ocak 2017, 21:10

<https://insanveevren.wordpress.com/2011/05/17/gilgamis-destani/> 31 Ocak 2017, 23:45

Eroğlu, N.(2003)

<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=100> 3 Şubat 2017, 15:20

http://www.kabatasdevri.com/kabatas_devri_02_b.php 31 Ocak 2017, 19:30

<http://www.felsefetası.org/asklepios/> 07 Mayıs 2017 13:35

<http://www.muze.gov.tr/tr/muzeler/bergama-asklepion-orenyeri> 05 Mayıs 2017 23:00

<http://www.milta.com.tr/tarih/bergama-asklepionu/> 05 Mayıs 2017 23:20

<http://www.berksav.org/berksav&asklepion.asp> 06 Mayıs 2017 00:25

<http://eczagundem.com/eczaciligin-semollerinin-kokenini-biliyor-musunuz/> 19 Mayıs 2017 02:30

<http://www.gumusaktar.com.tr/category/geleneksel-milli-tip/> 11 Haziran 2017

<http://www.sosyalbilgiler.gen.tr/roma-uygarligi-ve-ozellikleri/> 8 Temmuz 2017, 21:00

<http://blog.milliyet.com.tr/c-bir-bin-hayy-n-atomun-mucidi-sayilan-musliman-bilim-adami-/Blog/?BlogNo=425902> 6 Mayıs 2017 02:25

Öztürk, H., Karasu, C. (2014) *Mekteb-i Tibbiye-i Adliye-i Şahane'nin Kurucusu Charles Ambroisse Bernard'in Eserleri ve Osmanlıya Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme*, Adli tıp Bülteni <http://oaji.net/articles/2015/1436-1424343998.pdf> 02 Ağustos 2017, 01:15

Sözen, B. , Şar, S.(2015). *Liderlik kavramının tarihçesi ve Türkiye 'de ilaç endüstrisinde liderliğin önemi*. Marmara Pharmaceutical Journal <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/166059> 02 Eylül 2017, 21:00

<http://www.bilimilac.com.tr/tr/bilimilac/hakkinda.html> 02 Eylül 2017, 22:15

<https://www.novartis.com.tr/hakkimizda/bizi-taniyin/sirketimizin-tarihcesi> 02 Eylül 2017, 00:15

<http://www.abdiibrahim.com.tr/hakkimizda> 05 Haziran 2017, 20:20

<http://www.webtekno.com/mobil-uygulama/ilac-takip-sistemi-indir-h455.html> 14 Eylül 2017, 9:45

<http://www.endustri40.com/saglikta-dijital-donusum-saglik-4-0/> 14 Eylül 2017, 15:00

<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.its.android&hl=tr> 19 Eylül 2017, 22:00

https://img.tamindir.com/ti_e_ul/Vernum/p/medidoz-ilac-hatirlatici_2_288x512.jpg
19 Eylül 2017, 23:15

<http://www.milliyet.com.tr/markalar-holograma-emanet-ekonomi-1583378/> 20 Eylül 2017, 22:10

Ders Notları

Ersoy, N. *Tıp Tarihi Dersleri*,

https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiiV6y2vprWAhWrJ5oKHSbvCKQQFggmMAA&url=http%3A%2F%2Ftip.kocaeli.edu.tr%2Fdocs%2Fders_notlari%2Fn_ersoy%2Ftip_tarihi-ders_notlari.doc&usg=AFQjCNEG2KrgNTM5JWl0XRpd4WyMib5mkw

Haziran 2017, 19:35

Fotoğraflar

Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 238)

Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 219)

Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 21)

Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 29)

Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 43)

Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 44)

Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 62)

Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 69)

Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 102)

Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 123)

Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 98)

11, Türk Grafik Tasarım Tarihi-1, (Çam, A.T. 2014:156)

11, Türk Grafik Tasarım Tarihi-1, (Çam, A.T. 2014:171)

11, Türk Grafik Tasarım Tarihi-1, (Çam, A.T. 2014:171)

Osmanlı'dan Günümüze Hayallerin Gerçekleştiği 100 Yıl, (Altun, M. 2003:176)

Belgelerle Türk Eczacılığı-4 (1840-1948). (Sandalcı, G., Sandalcı, M. 2006: 95)

11, Türk Grafik Tasarım Tarihi-1, (Çam, A.T. 2014: 303)

11, Türk Grafik Tasarım Tarihi-1, (Çam, A.T. 2014: 301)

11, Türk Grafik Tasarım Tarihi-1, (Çam, A.T. 2014: 303)

11, Türk Grafik Tasarım Tarihi-1, (Çam, A.T. 2014: 303)

11, Türk Grafik Tasarım Tarihi-1, (Çam, A.T. 2014: 303)

http://www.bilimilac.com.tr/tr/resimler/urun-portfoyu/urunler/buyuk/a-ferin-fort-film-kapli-tablet_big.jpg

http://www.bilimilac.com.tr/tr/resimler/urun-portfoyu/urunler/buyuk/glifor-850-mg-film-tablet_big.jpg

http://www.bilimilac.com.tr/tr/resimler/urun-portfoyu/urunler/buyuk/gentagut-goz-ve-kulak-damlasi_big.jpg

http://4.bp.blogspot.com/_hvqWCuVBlwk/TM6t08l4CII/AAAAAAAAAG8/TZyCa-HFKx4/s1600/afnitor.jpg

<https://doorpharmacy.com/media/catalog/product/cache/1/image/9df78eab33525d08d6e5fb8d27136e95/e/x/exforge-hct-5mg-160mg-12-5mg.jpg>

http://qtxasset.com/styles/breakpoint_sm_default_480px_w/s3fs/2016-05/Xolair.jpg?Dly_h ty8_5hJxNVNaBTp5YAd7Obesx.Q&itok=mTw2T5Gg

http://www.abdiibrahim.com.tr/media/images/default-source/default-album/Product-Images/abilify-5-mg-tablet_25408.jpg?sfvrsn=2

http://www.abdiibrahim.com.tr/media/images/default-source/default-album/Product-Images/acnelyse-buyuk_24679.jpg?sfvrsn=2

http://www.abdiibrahim.com.tr/media/images/default-source/default-album/Product-Images/nerox-b12_25228.jpg?sfvrsn=2

İlhan Bilge Arşivi (2017)

Eczacıbaşı Kurum Kimliği Rehberi (pdf.)

Eczacıbaşı İlaç Kurumsal Arşivi (17.2.2017)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı- Soyadı : Mustafa Zeki YÜCE
Doğu Yeri ve Tarihi : 1977 – Kars / Kağızman
Askerlik : Tamamlandı
Medeni Hali : Bekar
E-Mail : mustafazekiyuce@gmail.com
Telefon : 0 555 473 48 55
Lisans : Marmara Üniversitesi GSF Grafik Tasarım
Yüksek Lisans : Arel Üniversitesi SBE Grafik Tasarım

Ödüllerim

1.lık Ödülü : Saros Körfezi Logo Yarışması (Kullanımda Değil)
1.lık Ödülü : Şuhut Belediyesi 100. Yılı Logo Yarışması
3.lük Ödülü : Kırklareli İl Özel İdaresi Logo Yarışması
2.lık Ödülü : Biga Ziraat Odası Logo Yarışması
2.lık Ödülü : www.reklamyarat.com Temizlik Kampanyası
Sergileme : 25. Uluslararası Aydın Doğan Vakfı Karikatür Yarışması
Sergileme : 2. Uluslararası Zeytin Karikatürleri Yarışması - KIBRIS
Anadolu Basınında bir ilk olarak, Adliyelerde Ressam Gazetecilik (2005)